

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav etnologie

Diplomová práce

Bc. Kristýna Kubíčková

Babická praxe v pacovské farnosti ve druhé polovině 19. století

Midwifery Activities from the Pacov Parish in the 2nd Half of the 19th Century

Praha 2015

doc. PhDr. Irena Štěpánová, CSc.

Za trpělivost, důvěru i laskavé vedení práce bych velmi ráda poděkovala paní doc. PhDr. Ireně Štěpánové, CSc. Poděkování patří také pracovníkům Státního okresního archivu Pelhřimov, a to zejména Mgr. Pavlu Holubovi a Mgr. Martině Pekařové za pomoc i shovívavost. Ráda bych také poděkovala Jakubovi Blechovi i celé rodině za nezměrnou podporu při psaní předkládané práce.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V

dne

podpis

Klíčová slova

Porodní báby, babická praxe; mikrohistorie; Pacov; 2. polovina 19. století

Keywords

Midwives, midwifery activities; microhistory; Pacov, the 2nd half of the 19 century

Abstrakt

Ústředním tématem předkládané diplomové práce je babická praxe v prostředí pacovské farnosti v období druhé poloviny 19. století. Na základě studia odborné literatury a archivních dokumentů rozličné povahy, zejména pak matrik, byly zkoumány motivace žen k výběru babické profese, jejich vzdělávání na Karlo-Ferdinandově Univerzitě, ale také socioprofesionální struktura obsluhované klientely, problematika mzdy, otázka nouzových křtů i kmotrovství a mnohé další. Za využití mikrohistorické metody pak byla sledována skupina pěti porodních bab, jež se angažovaly nejen v samotném městě Pacově, ale také v dalších přífařených obcích. Inspirace historickou demografií je patrná zejména v kapitolách, v nichž je sledována četnost asistencí každé z porodních bab u porodů či jejich obsazování do role kmotry.

Abstract

The main theme of the thesis submitted is the midwifery practice in Pacov parish surroundings in the period of the 2nd half of the 19th century. Based on the studies of professional literature and archival files of diverse nature, the motivation of women to choose a midwife's profession, their education at Charles-Ferdinand University, but also the socioprofessional structure of their clientage, the issues of wages, emergency christenings, godparenthood and many others, were studied. Using a micro-historical method, a group of 5 midwives, who got involved not only in Pacov, but also in other villages assigned to its parish, was monitored. Inspiration by historical demography is noticeable particularly in the chapters, in which the frequency of assistances at births of each of the midwives, or their filling in the role of godmothers are monitored.

OBSAH

1. Úvod	- 7 -
2. Vymezení tématu a rozvržení práce	- 9 -
3. Teoreticko-metodologická východiska	- 11 -
3.1. <i>Mikrohistorie a historická demografie</i>	- 11 -
4. Zhodnocení literatury a pramenů	- 14 -
4.1. <i>Literatura</i>	- 14 -
4.2. <i>Prameny</i>	- 17 -
5. Babictví v kontextu ženských povolání druhé poloviny 19. století	- 19 -
6. Motivace k výkonu babické profese	- 22 -
6.1. <i>Otázky sociální</i>	- 22 -
6.2. <i>Role příbuzenských vazeb</i>	- 27 -
7. Vzdělávání	- 30 -
8. Praxe porodních bab	- 35 -
8.1. <i>Klientela porodních bab</i>	- 35 -
8.2. <i>Vytíženost pacovských porodních bab</i>	- 39 -
8.3. <i>Výdělky pacovských porodních bab</i>	- 41 -
8.4. <i>Kojenecká úmrtnost a porodní bába</i>	- 46 -
8.5. <i>Kněz, lékař a porodní bába</i>	- 51 -
9. Role porodní báby při křtu	- 57 -
9.1. <i>Kmotrovství a porodní bába</i>	- 57 -
9.2. <i>Baptismus ex necessitate</i>	- 63 -
10. Pacovské porodní báby v dalších obcích farního obvodu	- 70 -

10.1.	<i>Praxe pacovských porodních bab v Jetřichovci, Zhořci, Samšíně a Roučkovcích...</i>	
	- 70 -	
10.2.	<i>Zkoušené a nezkoušené porodní báby v Jetřichovci, Zhořci, Samšíně a Roučkovcích</i>	- 74 -
11.	Porodní bába Josefa Křečánová	- 77 -
12.	Závěr	- 80 -
13.	Literatura a prameny	- 81 -
13.1.	<i>Seznam použité literatury</i>	- 81 -
13.2.	<i>Archivní prameny</i>	- 87 -
14.	Přílohy	- 88 -
14.1.	<i>Seznam příloh</i>	- 88 -

1. Úvod

Zájem o obřadnost spojenou s narozením dítěte, jež je součástí šířeji pojímané obřadnosti rodinné, představuje v etnologii již určitou konstantu. V dílčích studiích, ale i monografiích věnovaných konkrétním etnografickým oblastem bývá tomuto druhu obřadnosti jakožto významnému prvku duchovní složky tradiční lidové kultury zpravidla věnován určitý prostor. Ve své bakalářské práci¹ jsem se pokusila alespoň dílčím způsobem ukázat, jakou podobu měl v úzce vymezeném prostoru Pelhřimovska ve druhé polovině 19. století. Současně jsem se zde částečně zabývala také osobou, jež byla s obřadností provázející narození dítěte velmi úzce spjata, porodní bábou. V předkládané diplomové práci bych pak ráda na zmíněný text navázala, avšak nyní by porodní bába měla stát již v úplném středu zájmu.

Zabýváme-li se vybranými prvky tradiční lidové kultury, pak je podstatné zaměřit svou pozornost také na sociokulturní rámec, jehož byly sledované jevy součástí, respektive v jakém prostředí se utvářely a realizovaly.² V předkládaném textu se tedy již samotnému tématu obřadnosti explicitně nevěnuji, spíše se snažím zkoumat onu sféru (zde spjatou s babickými aktivitami), v níž se uskutečňovala. Nutným předpokladem je pak samozřejmě orientace na stejné časové období a lokalitu. Obojí v podstatě zůstává. Dochází pouze, vzhledem k metodologické inspiraci mikroanalýzou, k určitému zúžení. V rámci druhé poloviny 19. století se pak nejdetailněji zaměřím na rozmezí let 1871-1883 (období praxe jedné z vybraných porodních bab), ve zmíněném prostoru Pelhřimovska se budu věnovat výhradně pacovské farnosti, zejména situaci v samotném venkovském městě Pacov.

Máme-li zájem rozebírat určité pozadí nejen obřadních úkonů, ale také celkovou problematiku (výhradně sociokulturního charakteru) související s porody ve vybrané lokalitě, pak nám může studium babické praxe výrazně pomoci. V bakalářské práci jsme se pokusila také naznačit, že se nejednalo „pouze“ o pomocnice u samotného fyziologického porodu, ale také o vykonavatelky řady obřadních úkonů a současně o představitelky značného množství dalších specifických sociálních rolí, což je nesmírně zajímavé také z hlediska výzkumu struktury společnosti v rámci vybrané lokality. Zevrubné studium jejich každodenní praxe může

¹ KUBÍČKOVÁ, Kristýna. *Obřadnost spojená s narozením dítěte na Pelhřimovsku: role porodní báby z hlediska etnologie*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav etnologie.

² Soutředíme-li se na období 19. století, zejména na jeho druhou polovinu, pak je naše situace nepochybně snazší, než kdybychom se orientovali kupříkladu na lidovou kulturu raného novověku. Avšak zachytit fenomény spjaté s obřadností, lidovou vírou, magií, rozličnými druhy folkloru apod. v jasně definovaném časovém úseku je mnohdy skutečně neskutné, či dokonce nemožné, a to nejen z důvodu chybějících ego-dokumentů, ale právě pro samotnou povahu zmíněných komponentů tradiční lidové kultury.

napomoci nejen k odhalení některých základních rysů babické profese, ale také k dílčímu postižení určité části dobové reality vybraného jednotlivce, představitele neelitní kultury.

Problematika babictví je v současné době badateli, respektive spíše badatelkami, poměrně hojně sledovaná, a to z rozmanitých úhlů pohledu i v rámci různých časových období. Seznámit se můžeme s množstvím statí, které se věnují babickému vzdělávání, nařízením pro porodní báby, babickým příručkám, dále jejich povinnostem i žádoucími vlastnostem. Současně lze pracovat s řadou studií zaměřených na samotné provozování babické činnosti, za zvláště zajímavou lze považovat problematiku výkonu praxe bábami zkoušenými (žen, jež absolvovaly oficiální vzdělání a získaly diplom) v konfrontaci s působením těch nezkoušených, jejichž aktivity lze v prostředí českých zemí zaznamenat i ve dvacátém století.

Cílem předkládané práce pak není pojednávat o zmíněných problémech spjatých s babictvím v obecné rovině, ale na základě výše zmíněné inspirace mikrohistorickými metodami nahlédnout babictví „zúženým úhlem pohledu“³ v rámci velice úzce vymezené lokality i časového období.

V předkládané práci bych tedy ráda představila konkrétní skupinu žen-porodních bab a jejich profesní strategie (všechny sledované ženy již disponují diplomem, a právě proto již můžeme hovořit o skutečné profesi), nikoli pouze ilustrovala (již namnoze kvalitně zpracovaná) s babictvím související témata. Ráda bych se orientovala pouze na problémy, o nichž jsem na základě pramenné základny zcela přesvědčena, že se vybraných žen bezprostředně týkají (kupříkladu nebude blíže zkoumána problematika tzv. andělíčkářství, ačkoli to pochopitelně neznamená, že porodní báby se k potratům ve vybrané lokalitě nepropůjčovaly, nicméně jsem o takovém jednání v námi sledovaném prostoru i čase nenašla relevantní záznamy). Záměrem tedy není představit jakousi „modelovou“ praxi dobové porodní báby, složenou ze střípků pocházejících z rozličných časových úseků a lokalit, ale skrze interpretaci dostupných pramenů se alespoň pokusit o vytvoření co nejvěrnějšího, ač pochopitelně jen velmi dílčího a nekomplexního obrazu praxe určité porodní báby v konkrétním čase i prostoru.

³ GRULICH, Josef. *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2008, s. 58. ISBN 978-80-7394-091-1.

2. Vymezení tématu a rozvržení práce

Předmětem studia, na jehož základě je vypracována předkládaná práce, se stala babická praxe ve druhé polovině 19. století v prostředí pacovské farnosti. Detailněji se pak věnuje vybrané pěti žen, jež zde babictví vykonávaly. Konkrétně se jedná o Josefu Lešanovskou⁴, Terezii Lučanovou, Josefu Křečánovou, Marii Matějkovou a Julii Lučanovou, jejichž jména jsou na stránkách práce neustále skloňována, neboť na základě jejich činnosti se pokoušíme vymezit a popsat určité znaky charakteristické pro danou profesi ve vybraném období a prostoru.

Nejpodrobněji se práce zabývá úzce vymezeným časovým intervalem mezi lety 1871-1883. Vybraných třináct let pak plně koresponduje s provozováním babické profese jedné z uvedených bab, Josefy Křečánové, která se ve srovnání s ostatními zmíněnými ženami věnovala své babické činnosti poměrně krátce. Nicméně takto úzce vymezené období umožňuje detailněji postihnout celkový vývoj její praxe (například částečná přeměna sociální struktury obsluhované klientely) a zaměřit se i na velmi dílčí situace a problémy, jež souvisely s babickou praxí v pacovské farnosti (můžeme zde kupříkladu rozebrat veškeré případy nouzových křtů, ale také se zaměřit na možné sociální kontakty s konkrétními kněžími, kostelníky apod.). V rámci vybraného období (ať už spíše v jeho první polovině či v samotném závěru) lze zaznamenat babickou aktivitu všech sledovaných bab. Současně se od roku 1880 začíná v matričních zápisech v případě mrtvě narozeného dítěte objevovat také jméno lékaře, což odkazuje na velmi zajímavou problematiku spjatou s lékařskou asistencí u komplikovaných porodů.

Mezi lety 1871-1883 bylo do pacovské matriky narozených zaneseno na 1171 záznamů, přičemž u naprosté většiny z nich je uvedeno jméno asistující porodní báby. Právě tato matriční evidence nám umožňuje sledovat, jak vytiženou bábou konkrétní žena ve vymezeném čase skutečně byla, jakou klientelu obsluhovala, zda byla přítomna porodům mrtvě narozených dětí, prováděla-li nouzové křty, zda se angažovala také v roli kmotry, případně v doprovodu jakého mužského protějšku dotvářela kmotrovský pár apod. Zde je však podstatné připomenout, že ačkoli těžištěm práce je výzkum babictví v prostředí venkovského města Pacova, přesto je nezbytné povést excerpce matričních záznamů přífařených obcí, v nichž se rovněž pacovské báby profesně angažovaly. Údaji ze zmíněných matrik se detailněji zabýváme opět v rámci výše

⁴ V případě porodních bab i dalších vybraných osob je z důvodu lepší přehlednosti opakovaně uváděno celé jméno.

zmíněného období, což umožňuje vytvořit komplexnější pohled na praxi každé ze jmenovaných bab (ve spojení se zjištěními získanými z prostředí Pacova).

Sledovaný pacovský farní obvod (dodejme, že zde roku 1803 bylo zřízeno děkanství) zahrnoval obce Jetřichovec (v dobových pramenech uváděn jako Jetřichoves), Zhořec, Samšín a Roučkovice, přičemž do zhořeckých matrik byly zahrnuty údaje týkající se lokality Hladov (konkrétně dvůr a mlýn Hladov), do matrik roučkovických pak data z obce Hrádek.⁵ Převážná část výzkumů spjatých s babickou praxí se však týká samotného města Pacova, jež k roku 1880 čítalo na 2886 obyvatel⁶. Odtud většina zmíněných porodních bab pocházela, současně zde všechny pobývaly v době výkonu profese a právě v Pacově se uskutečňovala převážná část jejich babických aktivit. Zmíněné přífařené obce pak až do poloviny 19. století disponovaly vlastními porodními bábami, jimiž byly zpravidla místní ženy, které neprošly žádným oficiálním institucionálním vzděláním, nicméně od konce padesátých let zde začínají svou praxi provozovat pacovské porodní báby, které se již mohly potřebným diplomem kdykoli prokázat.

Pomineme-li úvodní části předkládané práce věnované základnímu vymezení tématu, představení pramenů i literatury a kapitoly, zabývající se postavením sledované profese v souvislosti s ostatními výtěžnými aktivitami žen (v níž jsme se pokusili nastínit také určitý směr dosavadních výzkumů orientovaných na problematiku zaměstnanosti žen v 19. století), pak jsou všechny následující kapitoly věnovány tématům přímo souvisejícím se jmenovanými osobami.

⁵ Bliže TRAJER, Johann. *Historisch-statistische Beschreibung der Diöcese Budweis*. Budweis: Druck von F. Zdarssa, 1862, s. 678-680. Online, [cit. 2015-08-10]. Dostupné také z: <http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10011612_00694.html?rotate=0>. Zde najdeme nejen informace o dějinách lokality, ale také řadu zajímavých údajů z rozmanitých oblastí, např. počet domů, počet katolického obyvatelstva apod.

⁶ RŮŽKOVÁ, Jiřina a Josef ŠKRABAL, eds. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. Díl 1. Praha: Český statistický úřad, 2006, s. 578. ISBN 80-250-1310-3; srov. Moravský zemský archiv v Brně - Státní okresní archiv Pelhřimov (dále MZA Brno - SOKA Pelhřimov), Archiv města Pacov (dále AM Pacov), *Památeční kniha města Pacova I 1888-1918*, S. 169-170.

3. Teoreticko-metodologická východiska

3.1. Mikrohistorie a historická demografie

Soustředí-li se etnologie (Volkskunde) na výzkum tradiční lidové kultury v její historické perspektivě, pak zcela přirozeně využívá také historiografických metod. Propojování etnologického a historického přístupu má hlubokou tradici⁷. Historiografické postupy jsou pak badatelům z řad etnologů nezdědka nápomocny při „(...) výběru, zpracování a interpretaci pramenů“⁸, zejména pak, jedná-li se o prameny archivní.⁹ Předkládaná práce je rovněž orientována historicky, současně se pak snaží čerpat zejména z metod mikrohistorie, jež je v mnoha ohledech etnologii blízká.

O vzniku mikrohistorie i o její pozici v rámci ostatních historiografických proudů, a zejména pak o vztahu k historické antropologii pojednává ve svých pracích celá řada nejen zahraničních¹⁰, ale i českých historiků¹¹. Mnohým z nich napomáhá mikrohistorický přístup při zkoumání takových témat, jež by bylo velmi obtížné či zcela nemožné nahlédnout metodami makrohistorických sociálních věd. Jde zejména o problémy spjaté s životem „(...) „malých lidí“, kteří byli sociálně-vědní historiografií přehlíženi stejným způsobem jako konvenčními politickými dějinami (...)“¹² Již toto prosté zacílení mikrohistorických studií zpravidla na „neelitní“ vrstvy obyvatelstva upomíná k možné spolupráci s etnologií, neboť „byli to vlastně již národopisci 19. století, kteří popularizovali poněkud opomíjené kulturní projevy „anonymní“ masy venkovského a maloměstského obyvatelstva (...)“¹³

Není to však pouze zaměření na „neprivilegované“ vrstvy, jež může předjímat spolupráci etnologie s mikrohistorií. Uvažovat můžeme i o dalších styčných bodech, a to i v

⁷ Vzpomeňme díla Čeňka Zírta či Lubora Niederleho nebo historické práce Zikmunda Wintera a Bedřicha Mendela.

⁸ DRÁPALA, Daniel. Dějiny banalit? Etnohistorie: na pomezí historie a etnologie. In: *Historie v kontextu ostatních vědních disciplín. IX. sjezd českých historiků. Pardubice 6. - 8. září 2006*, Brno: Sdružení historiků České republiky (Historický klub 1872), 2008, s. 87-103. ISBN 978-80-904069-1-9.

⁹ Za zmínku v tomto směru stojí nepochybně příručka určená studentům etnologie DOUŠEK, Roman et al. *Archivní prameny v etnologickém výzkumu I*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-6862-9. Práce obsahuje zvláště cennou rozsáhlou bibliografickou přílohu.

¹⁰ Například LEVI, Giovanni. On Microhistory. In: BURKE, Peter, ed. *New Perspectives on Historical Writing*. University Park: Pennsylvania State University Press, 2001, p. 97-119. ISBN 0-271-02117-9.

¹¹ Například NODL, Martin. Mikrohistorie a historická antropologie. In: *Dějiny - teorie - kritika*. 2004, 2 (1), s. 237-252. ISSN: 1214-7249; GRULICH, Josef. Zkoumání "maličností". (Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie). In: *Český časopis historický*. 2001, 99 (3), s. 519-547. ISSN 0862-6111.

¹² IGGERS, Georg G. *Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivy k postmoderní výzvě*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2002, s. 96. ISBN 80-7106-504-8.

¹³ DRÁPALA, Daniel. Dějiny banalit? Etnohistorie: na pomezí historie a etnologie. In: *Historie v kontextu ostatních vědních disciplín. IX. sjezd českých historiků. Pardubice 6. - 8. září 2006*. S. 91.

případě, že pomineme nejčastěji diskutované konotace s antropologií¹⁴, zejména pak s „zhuštěným popisem“ Clifforda Geertze¹⁵. Například je možné připomenout častou orientaci etnologů na velmi úzce vymezené lokality (etnografické regiony, ale i samotné vesnice), či snahu postihnout určité prvky lidové kultury tak, jak byly zprostředkovány samotnými aktéry (orientace na jednotlivce a jeho chápání kultury, jež jej obklopovala).

Mnohá z východisek mikrohistorie, jakými jsou například „zúžený úhel pohledu“, mikroskopická analýza, intenzivní studium pramenné základny, určitý „dialog“ vedený s čtenářem, tedy „neautoritativní“ představení interpretovaných skutečností, možnosti prosopografie, ale také důraz zejména německých historiků na zasazení zjištěných skutečností do širšího kontextu jsou pro historicky orientovanou etnologii zvláště příhodná, v předkládané práci jsme se jimi rovněž inspirovali.

Mohlo by se zdát, že není mnoho historiografických přístupů, jež by byly se svými makroanalytickými studii postavenými zejména na „odosobněné“ statistice etnologii vzdálenější než historická demografie¹⁶. Ukazuje se však, že je tomu právě naopak a že propojováním etnologického a historicko-demografického přístupu lze dospět k mnohovrstevnatějšímu a komplexnějšímu pohledu na sledované problémy. Momentem, který značnou měrou přispívá ke sblížení historické demografie s moderními historiografickými přístupy, jakými jsou historická antropologie či mikrohistorie, a který nepochybně přispívá také k rozšíření možností interdisciplinární spolupráce historické demografie a etnologie, je jistá změna přístupu směřující, zcela v souladu s proměnami historiografie jako takové, jednoznačně od výzkumu makrostruktur k mikrostrukturám. Jde zde zejména o otevírání nových témat, jimž historická demografie počíná věnovat pozornost. Makroanalýza populačního vývoje společnosti je nyní stále více doplňována o mikroanalytické práce věnující pozornost demografickým jevům probíhajícím v rámci drobnějších celků, kde začíná „prosvítat“ také úloha jednotlivce (je však třeba zmínit, že k rozboru demografických jevů v konkrétním regionu či farnosti docházelo v historické demografii i dříve). V hledáčku badatelů se také objevuje venkovské obyvatelstvo, kterému dosud věnovala pozornost zejména etnografie.

Předkládaná práce pak není svou povahou historicko-demografická, nicméně mnohé ze studií, jež naopak jejich metod důsledně využívají a současně jsou zaměřeny na problematiku

¹⁴ MEDICK, Hans. „Missionare im Ruderboot“? Ethnologische Erkenntnisweisen als Herausforderung an die Socialgeschichte, In: *Geschichte und Gesellschaft: Zeitschrift für historische Socialwissenschaft* 10. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1984. s. 295-319. ISSN 0340-613x.

¹⁵ GEERTZ, Clifford. *Interpretace kultur: vybrané eseje*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-85850-89-3.

¹⁶ Blíže například MAUR, Eduard. *Základy historické demografie*. Praha: Univerzita Karlova, 1983; HORSKÁ, Pavla. Česká historická demografie. In: *Český časopis historický*. 1991, **89** (4), s. 519-532. ISSN 0862-6111.

spojenou s výzkumem historické rodiny či s pozicí ženy především v raně novověké společnosti¹⁷, představovaly významný zdroj inspirace pro předkládanou práci. Odkaz na historicko-demografický přístup by měl být patrný například v kapitolách věnovaných problematice křtu či struktúre obsluhované klientely.

¹⁷ Například VELKOVÁ, Alice. *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?: Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*. Praha: Historický ústav, 2009. ISBN 978-80-7286-151-4; HORSKÁ, Pavla. Umělé přerušování těhotenství pohledem historické demografie. In: *Historická demografie*. 2003, 27, s. 225-242. ISSN:0323-0937; SKOŘEPOVÁ, Markéta. *Ovdovění a osiřování ve venkovské společnosti. Panství Nový Rychnov, 1785-1855*. České Budějovice, 2014. Disertační práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav; VELKOVÁ, Alice. Nemanželské děti ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století. In: JIRÁNEK, Tomáš a Jiří KUBEŠ. *Dítě a dětství napříč staletími. 2. Pardubické bienále, 4. a 5. dubna 2002*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2002, s. 205-227. ISBN 80-7194-515-3.

4. Zhodnocení literatury a pramenů

4.1. Literatura

Babictví není v českém dějepisectví, jak již bylo naznačeno, tématem opomíjeným. Takové tvrzení je však platné až několik posledních let, a to zejména díky badatelským počínům autorek zabývajících se danou problematikou zpravidla v širších souvislostech a kontextech (dějiny žen, profesionalizace a medikalizace porodnictví, proměny pojetí těla apod.).

Vzhledem k zaměření zmiňované bakalářské práce, na niž tato diplomová práce navazuje, bylo o vybraných publikacích věnovaných babictví již stručně pojednáno.¹⁸ Krátce zde byla představena jedna z nejzásadnějších prací, jež k tématu vyšla, s názvem *Tělo, věda, stát: zrození porodnice v osvícenské Evropě*¹⁹ Daniely Tinkové. Autorčina schopnost nahlédnout problematiku proměny evropského porodnictví také prizmatem ideologicko-politickým, intelektuálně-ideologickým („proměna chápání „*éternel féminin*“ a materializace ženského těla“²⁰) či z hlediska zakládání nových institucí i rozšiřování nástrojů pak zrcadlí její hlubokou znalost tématu a schopnost je chápat v souvislosti s proměnami celé společnosti ve sledované době. Část knihy věnovaná českému prostředí, v níž se autorka soustředí na pražské porodnické ústavy, výuku i významné profesory daného oboru, a zejména pak na disciplinaci a praxi venkovských bab, sloužila jako významný zdroj informací i inspirace také pro předkládaný (ač zcela jinak pojatý) text, jenž je však zaměřen na období, kterému se autorka představované knihy již nevěnuje.

Dějiny ženy se pak zevrubně zabývá Milena Lenderová, přičemž porodním bábám věnuje hned několik odborných studií. Zejména stať *Bába, babič, lékař*, jež je součástí knihy *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*²¹, je významným příspěvkem k poznávání řady oblastí spjatých s babictvím (vzdělávání, praxe, babické příručky), a to výhradně v prostředí českých zemí 19. století. Informace o počtech bab a jejich rozmístění v rámci soudních okresů či údaje vypovídající o praxi konkrétních žen (jedné z Týna nad Vltavou a druhé z východočeských Choltic), umožňují, díky orientaci na stejné časové období,

¹⁸ KUBÍČKOVÁ, Kristýna. *Obřadnost spojená s narozením dítěte na Pelhřimovsku: role porodní báby z hlediska etnologie*.

¹⁹ TINKOVÁ, Daniela. *Tělo, věda, stát: zrození porodnice v osvícenské Evropě*. Praha: Argo, 2010. ISBN 978-80-257-0223-9.

²⁰ Ibid. s. 514.

²¹ LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL, *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-647-9.

také určitou komparaci s poznatky získanými z prostředí Pacova, potažmo pacovské farnosti. Zmínit můžeme rovněž další autorčiny texty, např. *Porodní bába: od poslání k profesi*²², *Od porodní báby k porodní asistentce*²³ či *Tělo plodící: žena jako předmět i subjekt reprodukce*, jež byl vytvořen ve spolupráci s Danielou Tinkovou a následně publikován v knize *Tělo mezi medicínou a disciplínou: proměny lékařského obrazu a ideálu lidského těla a tělesnosti v dlouhém 19. století*²⁴.

Drobná práce *Od babictví k porodnictví*²⁵, jež vzešla z pera porodníka Antonína Doležala, se snaží zachytit nejvýznamnější změny, které babictví a porodnictví prodělávalo v běhu staletí. Z celkové koncepce textu je patrné, že nebylo možné se problematice porodních bab věnovat hlouběji, a právě z tohoto důvodu není zmíněná publikace pro námi vymezené téma příliš nosná.

Z hlediska zasazení sledované oblasti do širšího dějinného rámce pak za přínosnější lze považovat diplomovou práci Heleny Hrachové „*Těhotným, rodičkám a šestinedělkám ku pomoci*“ *Obraz porodní báby na jihu Čech v 18. a 19. století*²⁶. Autorka dokázala v rámci jedné práce připomenout dějiny babictví od starověku až do 20. století, současně se však v jistý moment přeorientovala na zásadní témata související s babictvím v prostředí českých zemí 18. a počátku 19. století (vzdělávání porodních bab, žádoucí vlastnosti a povinnosti apod.), přičemž se snažila o jejich dokreslení informacemi získanými prostřednictvím studia archivních pramenů vypovídajících o babické profesi v prostředí jižních Čech.

Povinnosti bab z hlediska církevního, otázka nouzových křtů či samotný přístup kněžích k osobám porodních bab byly v předkládané práci zkoumány za výrazného přispění disertační práce Hany Stoklasové²⁷, jež se věnuje katolickým přechodovým rituálům v období 19. století. Autorka se, na základě nesmírně kvalitně sestaveného souboru literatury, mimo jiné zabývá rovněž otázkami početí, těhotenství, porodu a jejich reflexí katolickou církví. Detailně je zde

²² LENDEROVÁ, Milena. Porodní bába: od poslání k profesi. In: BROKLOVÁ, Eva, ed. *Věře Olivové ad honorem: sborník příspěvků k novodobým českým dějinám*. Praha: Společnost Edvarda Beneše v Ústavu T. G. Masaryka, 2006, s. 227-242. ISBN 80-86142-24-8.

²³ LENDEROVÁ, Milena. Od porodní báby k porodní asistentce. In: LENDEROVÁ, Milena, ed. *Theatrum historiae: sborník prací Katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 129-154. ISBN 80-7194-857-8.

²⁴ LENDEROVÁ, M., D. TINKOVÁ a V. HANULÍK. *Tělo mezi medicínou a disciplínou: proměny lékařského obrazu a ideálu lidského těla a tělesnosti v dlouhém 19. století*.

²⁵ DOLEŽAL, Antonín. *Od babictví k porodnictví*. Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0277-6.

²⁶ HRACHOVÁ, Helena. „*Těhotným, rodičkám a šestinedělkám ku pomoci*“. *Obraz porodní báby na jihu Čech v 18. a 19. století*. České Budějovice, 2011. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav.

²⁷ STOKLASOVÁ, Hana. *Katolické přechodové rituály v „dlouhém“ 19. století*. Pardubice, 2014. Disertační práce, Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, Ústav historických věd.

také pojednáno o svátosti křtu. Právě tato kapitola společně s texty Miroslavy Melkesové²⁸ pak sloužila jako cenný zdroj informací také při studiu pozice porodní báby v rámci křesťanského obřadu (zejména jde o oblast kmotrovství).

K bližšímu poznání záležitostí spojených s babickým vzděláváním bylo, vedle již výše zmíněných prací, využito rovněž nepříliš rozsáhlého textu text Evy Rozsivalové - Lenzové *Vznik babických škol v Československu*²⁹ či drobné publikace Radmily Sedláčkové s názvem *Historie babictví v Čechách a na Moravě*³⁰. Z druhé ze jmenovaných prací, jejíž kritiku provedla již H. Hrachová ve své diplomové práci a která je pojata jako určitý přehled vývoje babictví, bych pak nejvíce ocenila kapitolu *Rozvoj babického školství v létech 1802-1918*³¹. Ačkoli je text pojat spíše schematicky a některé ze zajímavých informací postrádají odkaz na jejich zdroj, přesto se jedná o jeden z nemnoha textů zaměřených na babické školství také ve druhé polovině 19. století.

Z dalších publikací, z nichž bylo pro účely předkládané práce čerpáno, jmenujme knihu *Narození a smrt v české lidové kultuře*³², v níž se autorka Alexandra Navrátilová věnuje také osobě porodní báby. Zkoumána je zde zejména role babičky ve sféře obřadnosti spjaté s narozením dítěte. V knize Ludmily Hlaváčkové a Petra Svobodného *Dějiny lékařství v českých zemích*³³ pak pochopitelně byla pozornost soustředěna zejména na části věnované porodnictví.

Dále připomeňme práce zahraniční provenience, například knihu *Beistand in Kindsnöten: Hebammen und weibliche Kultur auf dem Land (1550-1910)*³⁴, jež je cenná a inspirativní zejména pro detailní představení vybraných porodních bab. Současně je zde pojednáno o řadě záležitostí, jež nebývají zpravidla příliš tematizovány, jako problém věku porodních bab provozujících svou praxi, migrace za zaměstnáním, podpora rodiny i členů lokální společnosti. Nesmírně zajímavá je pak komparace situace porodních bab raného

²⁸ MELKESOVÁ, Miroslava. ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR. Kmotrovství ve venkovském prostředí raného novověku na základě výzkumu chýnovské farnosti. In: *Historická demografie*. 2003, 27, s. 63-120. ISSN:0323-0937; TÁŽ, Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku. In: *Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie*. 2003, 14 (11/12), s. 262-276. ISSN:1210-6097. TÁŽ, "... skrze něž Pán Bůh svět, církev i nebe množí..." Raněnovověké venkovské šestinedělky, porodní báby a kmotry. In: ČADKOVÁ, Kateřina, Milena LENDEROVÁ a Jana STRÁNÍKOVÁ. *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie: (sborník příspěvků v IV. pardubického bienale 27.-28. dubna 2006)*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 263-289. ISBN 80-7194-920-5.

²⁹ ROZSÍVALOVÁ-LENZOVÁ, Helena. Vznik babických škol v Československu. In: *Československá nemocnice*. 1951, 19, s. 96-102.

³⁰ SEDLÁČKOVÁ, Radmila. *Historie babictví v Čechách a na Moravě*. Brno: Ústav pro další vzdělávání stř. zdravot. prac., 1973.

³¹ Ibid. s. 6-9.

³² NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-397-3.

³³ SVOBODNÝ, Petr a Ludmila HLAVÁČKOVÁ. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha: Triton, 2004. ISBN 80-7254-424-1.

³⁴ LABOUVIE, Eva. *Beistand in Kindsnöten: Hebammen und weibliche Kultur auf dem Land (1550-1910)*. Frankfurt am Main: Campus Verlag, 1999. ISBN 3-593-36361-5.

novověku (zejména otázka zvolení ženy porodní bábou) s pozicí začínajících porodních bab v období 19. století. Opomenuta nezůstává ani již zmíněná problematika spojená s obřadností.

Za pozornost stojí také sborník s názvem *Rituale der Geburt. Eine Kulturgeschichte*³⁵, zde pak zejména stať, jejíž autorkou je Nadia Maria Filippini, s názvem *Die Hand, das Eisen und das Weihwasser. Hebammen, Geburtshelfer und Priester im Venetien des 19. Jahrhunderts*³⁶. Zde je mimo jiné problematizován vztah lékaře, kněze a porodní báby, kterému se alespoň částečně věnuje i předkládaná práce.

Otázkám institucionalizace porodnictví se zabývá známý historik (současně spoluautor a editor právě zmíněného sborníku) Jürgen Schlumbohm, a to například v textu *The history of childbirth: Women and doctors in the lying-in hospital of Göttingen University, eighteenth – nineteenth century*³⁷.

4.2. Prameny

Z hlediska zaměření předkládané práce lze patrně za nejcennější prameny považovat dokumenty dnes uložené ve Státním okresním archivu, jež byly přímo vytvořeny (ať již vlastní rukou či nadiktovány) samotnými pacovskými porodními bábami (od každé ze sledovaných bab je zde zachován alespoň jeden). Jedná se zpravidla o žádosti o místo či finanční podporu, nicméně texty obsahují namnoze také informace, jež vypovídají například o rodinném zázemí, hmotné situaci či délce dosavadní praxe. I další dokumenty zejména úřední povahy (pocházející rovněž z fondu Archivu města Pacova), jako například soupisy porodních bab k určitému datu (obsahující také velmi cenné údaje týkající se data nabytí babického diplomu), zprávy zdravotní, kvitance (zde jde o příspěvky za obsluhování chudých rodiček), ale také řada vyhlášení a nařízení jsou při sledování babické praxe v pacovské farnosti klíčové.

³⁵ SCHLUMBOHM, Jürgen et al. *Rituale der Geburt: eine Kulturgeschichte*. München: C.H. Beck, 1998. ISBN 3-406-42080-X.

³⁶ FILIPPINI, Nadia. *Die Hand, das Eisen und das Weihwasser. Hebammen, Geburtshelfer und Priester im Venetien des 19. Jahrhunderts*. In: SCHLUMBOHM, Jürgen et al. *Rituale der Geburt: eine Kulturgeschichte*. S. 119-132.

³⁷ SCHLUMBOHM, Jürgen. *The history of childbirth: Women and doctors in the lying-in hospital of Göttingen University, eighteenth – nineteenth century*. In: VOREL, Petr, ed. *Theatrum historiae: sborník prací katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, p. 149-159. ISBN 978-80-7395-139-9.

Za nesmírně zajímavý pramen lze považovat také seznamy voličů do obecního zastupitelstva³⁸ obsahující údaje o výši placené přímé daně. Taková data nám mohou napomoci při výzkumu majetnosti rodin, v nichž se báby narodily či do kterých se přivdaly.

Zkoumány byly rovněž dokumenty uloženy v Národním archivu (fondy Zemského výboru a Zemské porodnice a nalezince). Využity byly dokumenty týkající se babického vzdělávání či množství dopisů a vyhlášení vypovídající o značné potřebě zkoušených porodních bab nejen na Pelhřimovsku a Pacovsku, ale také v mnoha dalších českých regionech.

Těžištěm předkládané práce však je excerptce a studium matričních záznamů³⁹. Použity tak byly matriční knihy, uložené ve Státním oblastním archivu v Třeboni z fondu s názvem Sbirka matrik Jihočeského kraje, jež jsou již digitalizovány a zpřístupněny na webových stránkách archivu, a dále matriky umístěny na Městském úřadě v Pacově.

Matriční záznamy byly zpracovávány hned několikerým způsobem. K získávání základních biografických údajů jednotlivých porodních bab byly využívány matriky všech druhů a pocházející z velmi rozmanitých časových období, současně veškeré později prezentované informace byly vždy důsledně ověřovány.

Nejdetailněji pak byla prostudována pacovská matrika narozených z let 1871-1893⁴⁰, dále pak matriky stejného druhu z obcí Jetřichovec⁴¹, Samšín⁴², Zhořec⁴³ a Roučkovice⁴⁴, přičemž vždy byly zevrubně rozebírány záznamy z let 1871-1883. Veškeré excerptované údaje pak byly zkoumány z hlediska babické praxe⁴⁵. Dle nařízení z roku 1825 muselo být do matriky zapisováno jméno porodní báby⁴⁶, současně v námi sledovaném období se zde zpravidla již objevuje i poznámka o kvalifikaci. V hojně míře pak byly využívány matriky zemřelých, zejména pak pacovské úmrtní matriky z let 1853-1878 a 1879-1911.

³⁸ Moravský zemský archiv v Brně - Státní okresní archiv Pelhřimov (dále MZA Brno - SOkA Pelhřimov), Archiv města Pacov (dále AM Pacov), inv. č. 317, fol. 604. Volby obecního zastupitelstva 1850-1876.

³⁹ Blíže například MAUR, Eduard. Církevní matriky jako historický pramen se zvláštním zřetelem k historické demografii. In: *Sborník archivních prací*. 1970, **20** (2), s. 4-15. ISSN 0036-5246; ČÁŇOVÁ, Eliška. Využití matričních údajů z povědních seznamů v demografické statistice. In: *Archivní časopis*. 1978, **28** (3), s. 162-168.

⁴⁰ Státní oblastní archiv Třeboň - Oddělení správy fondů a sbírek Třeboň (dále SOA Třeboň) - Sbirka matrik Jihočeského kraje (dále Sbirka matrik), Děkaný úřad Pacov (dále DÚ Pacov), kniha č. 11.

⁴¹ SOA Třeboň - Sbirka matrik, DÚ Pacov, kniha č. 22; Městský úřad Pacov (dále MÚ Pacov), Jetřichovec 1880-1948.

⁴² Ibid. kniha č. 30.

⁴³ SOA Třeboň - Sbirka matrik, DÚ Pacov, kniha č. 32.

⁴⁴ MÚ Pacov, Roučkovice 1871-1935.

⁴⁵ V případě, že je v práci uvedena konkrétní událost s přesným datem či konkrétními jmény, pak je matriční záznam citován.

⁴⁶ PAULY, Jan K. *Právní rádce pro duchovní správu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Věstník katolického duchovenstva, 1902, s. 96.

5. Babiectví v kontextu ženských povolání druhé poloviny 19. století⁴⁷

Ve společnosti devatenáctého století je žena všech společenských vrstev spojována zejména s privátní sférou, přičemž jejím hlavním úkolem zůstává zpravidla nesmírně náročná péče o zdar všech členů domácnosti. I přes výrazné proměny společnosti, jež se v této době odehrávaly, často bylo domácí prostředí rovněž zcela spjato s výdělečnými aktivitami manžela. Nemáme zde na mysli pouze venkovská hospodářství, ale také řemeslnické dílny apod. Ženy se tedy svým působením v domácnosti významně podílely na celkové prosperitě rodiny.

V silně patriarchální společnosti se status konkrétní ženy odvíjel z pozice, jakou zastával otec, po provdání pak její manžel, jemuž byla žena ve veškerých aktivitách plně nápomocna. Pokud šlo například o řemeslnou dílnu, pak se v problematice často orientovala natolik, že byla schopna po určitou dobu také samostatného vedení živnosti. Vedle zmíněných aktivit se však ženy, zejména pokud se jednalo o představitelky nižších vrstev společnosti, po celá staletí věnovaly také řadě aktivit spojených s přímým výdělkem. Jistě je třeba zmínit nespočetnou skupinu žen pracujících ve službě, ať už máme na mysli děvečky a nádenice v zemědělství či služebné působící v městských rodinách. Ženy se vždy výrazně uplatňovaly v mnohých řemeslech, speciálně pak v textilních odvětvích. Četné procento žen se stávalo kojnými, vychovatelkami, ale také hostinskými či obchodnicemi. Celý široký výčet ženských zaměstnání lze nalézt ve známém textu P. Horské, jež vycházela ze statistik vytvořených pro oblast Předlitavska.⁴⁸

Spolu s ostatními dynamickými proměnami společnosti dochází však ve druhé polovině 19. století k výrazné změně také v oblasti ženských zaměstnání, a to zejména v souvislosti s rozvíjející se industrializací. Přibývá zejména továrních dělnic, pro něž se stává práce v průmyslu nejen možností, ale zpravidla také nutností.⁴⁹

Problematika zaměstnanosti žen v námi sledovaném období však souvisí s dalším významným jevem, a to se stále více se prosazující profesionalizací jednotlivých oborů a

⁴⁷ K tématu blíže MACKOVÁ, Marie. Ženy v prostředí venkovského města druhé poloviny 19. století. In: GONĚC, Vladimír. *Česko-slovenská historická ročenka*. Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 237-245. ISSN 1214-8334; NEUDORFLOVÁ-LACHMANOVÁ, Marie. Problematika žen a placená práce v ženských časopisech na přelomu 19. a 20. století. In: *Historická demografie*. 2010, **34** (1), s. 2-13. ISSN 0323-0937; LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1; MUSILOVÁ, Dana. Ženy a podnikání (s přihlédnutím k východočeskému regionu). In: ŠŮLA, Jaroslav. *Podnikání a podnikatelé v dějinách východních Čech: sborník příspěvků přednesených na vědecké konferenci konané v Hradci Králové ve dnech 18. a 19. září 2002*. Hradec Králové: Ústav historických věd PdF Univerzity Hradec Králové, 2002, s. 193-199. ISSN 1211-8176.

⁴⁸ HORSKÁ, Pavla. K ekonomické aktivitě žen na přelomu 19. a 20. století. (Příklad českých zemí). In: *Československý časopis historický*, 1983, **81** (5), s. 711-743.

⁴⁹ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. S. 405.

povolání. Jak uvádí P. Vošahlíková ve svém textu *Kvalifikace, profesionalizace a tzv. ženská povolání v českých zemích*⁵⁰, pro ekonomicky aktivní ženy stále vyšší nároky na kvalifikaci představovaly značný problém, přičemž dodává: „omezený přístup k vyššímu a odbornému vzdělání je vylučoval ve velké míře z kvalifikovaných, lépe placených a prestižních povolání.“⁵¹ Ačkoli se i na tomto poli situace počíná proměňovat, stále zůstával počet kvalifikovaných žen ve druhé polovině 19. století mizivý. S touto problematikou však těsně souvisí nesmírně složitá oblast dívčího vzdělávání, která se právem těší pozornosti badatelů či spíše badatelek.⁵² Sledována je pochopitelně rovněž jedna z prvních kvalifikovaných ženských profesí - učitelství.

Z hlediska ženských zaměstnání představuje babictví výraznou výjimku, a to hned v několika ohledech. Za zmínku jistě stojí, že sousloví babická profese nachází opodstatnění až nástupem potřebné kvalifikace. Vzhledem ke skutečnosti, že si stát souvislost babické profese s oblastí veřejného zdraví dlouhodobě plně uvědomoval, nároky na kvalifikaci zde mají oproti jiným povoláním nepoměrně hlubší kořeny. Již od 17. století se objevují požadavky vzdělání porodních bab, zejména pak od poloviny 18. století je na vzdělání i následné přezkoušení kladen značný důraz, a to až na univerzitě či krajském fyzikátu.⁵³ Postupem času se nároky stále zvyšují a v námi sledovaném období porodní báby již musely vykonávat několikaměsíční teoreticko-praktický kurz na univerzitě, jenž byl zakončen řádnou zkouškou.

Mnohá povolání, která ženy vykonávaly za plat, byla často spojována s určitou životní etapou, obzvláště pak se svobodným stavem. Po sňatku ženy nezřídka své povolání opouštěly či je přizpůsobovaly nové životní situaci. V případě babické profese však ženy žádaly o vstup do kurzů obvykle až jakožto provdané ženy, přičemž častým důvodem pro jejich počínání byla potřeba přispět do rodinného rozpočtu.

⁵⁰ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. Kvalifikace, profesionalizace a tzv. ženská povolání v českých zemích. In: ČADKOVÁ, Kateřina, Milena LENDEROVÁ a Jana STRÁNÍKOVÁ. *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie: (sborník příspěvků v IV. pardubického bienale 27.-28. dubna 2006)*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 358. ISBN 80-7194-920-5.

⁵¹ Ibid. s. 358.

⁵² Blíže například STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Výchova a vzdělávání dívek na cestě k moderní občanské společnosti: genderové a sociální aspekty procesu socializace mládeže v období 1777-1868*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2013. ISBN 978-80-7395-511-3; LENDEROVÁ, Milena. Dívčí vzdělání v Čechách 19. století. In: PIORECKÁ, Kateřina a Václav PETRBOK. *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 24. ročníku symposia k problematice 19. století Plzeň, 4.-6. března 2004*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2004, s. 375-384. ISBN 80-85778-43-2.

⁵³ Blíže TINKOVÁ, Daniela. *Tělo, věda, stát: zrození porodnice v osvícenské Evropě*; LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL, *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. S. 59-62.

Také odměna pro porodní báby nijak neodpovídala poměrně vysoké kvalifikaci, otázka společenské prestiže je již komplikovanější a nelze jednoznačně posoudit, přesto se nezdá, že by status porodní báby jakkoli vycházel z jejího odborného vzdělání.

Pro babickou profesi jsou typická ještě mnohá další specifika, jimž budou rovněž věnovány některé samostatné kapitoly.

6. Motivace k výkonu babické profese

6.1. Otázky sociální

Nejčastější motivací žen, zejména nižších sociálních vrstev, k vykonávání placené práce byla nepříznivá ekonomická situace jich samotných (v případě, že byly svobodné) či celé jejich rodiny. U babické profese tomu mnohdy nebylo jinak⁵⁴. Mezi dopisy odeslanými mnoha ženami, pocházejícími z různých koutů českých zemí, do rukou představitelů Zemského výboru lze najít řadu naléhavých žádostí o jejich zařazení do babického kurzu právě z důvodu kritické finanční situace, v níž se jejich rodina ocitá.⁵⁵ Po vystudování kurzu, na který ale pochopitelně také nemají potřebné prostředky, tyto ženy hodlají zajistit svou rodinu penězi vydělanými prostřednictvím babické profese. Množství takových dopisů, respektive žádostí o finanční podporu nutnou k zápisu do babického kurzu i jeho úspěšného absolvování, dostávali hojně také úředníci lokální samosprávy, neboť právě oni měli za úkol posílat do babického kurzu adeptky, jež pak obsadily žádanou pozici městské porodní báby.

Ve své bakalářské práci jsem již upozornila na žádost o zaplacení výloh spojených s kurzem, jež byla určena městské radě v Počátkách⁵⁶. Autorkou dopisu byla vdova Maria Rosa, která poukazuje na své značené existenční problémy. Po smrti manžela musí sama uživit tři malé děti.⁵⁷

Naší prioritou je však sledovat uvedenou problematiku v prostředí venkovského města Pacova. Na zdejší úřad přišel roku 1868 dopis od jisté Anny Villimské. Opět šlo o vdovu, toho času pobývající v Písku, která také žádala o financování babického kurzu. Po složení zkoušky a obdržení diplomu by ráda prospívala pacovským rodičkám. V úvodu dopisu se rovněž pokusila vyličít svou nesmírně tíživou situaci: „(...) nemajíc ani jmění, ani žádné vyživy a neb jakéhosi zaopatření je nyní v největší bídě postavená neb kam staré práce na byt, výživu na šatstvo kdežto stroje šicí a.t.d. činí ženskou práci bezcennou.“⁵⁸ Jako východisko vnímá právě provozování babictví: „Jsouc při dobrém zdraví a teprv 38 roků stará, chci se uctivě podepsanná poctivě živit a tedy zamejšlí se vyučiti ve vědě babení /:porodnictví:/ (...).“⁵⁹ V další části dopisu

⁵⁴ TINKOVÁ, Daniela. *Tělo, věda, stát: zrození porodnice v osvícenské Evropě*. S. 471-472; NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, S. 67.

⁵⁵ Národní archiv (dále NA), Zemský výbor Praha (dále ZV), kart. 3942.

⁵⁶ KUBÍČKOVÁ, Kristýna. *Obřadnost spojená s narozením dítěte na Pelhřimovsku: role porodní báby z hlediska etnologie*. S. 27.

⁵⁷ MZA Brno - SOKA Pelhřimov, Archiv města Počátky (dále AM Počátky), inv. č. 1128, kart. 272. Žádost Marie Rosy.

⁵⁸ MZA Brno - SOKA Pelhřimov, AM Pacov, inv. č. 480, kart. 122. Žádost Anny Villimské.

⁵⁹ MZA Brno - SOKA Pelhřimov, AM Pacov, inv. č. 480, kart. 122. Žádost Anny Villimské.

uvádí řadu důvodů, proč je právě ona vhodnou uchazečkou o babickou profesi. Může také doložit úřední doklad, který její chudobu potvrzuje.⁶⁰

Upozornili jsme na žádosti žen, jež nepochybně trpěly hmotnou nouzí a hledaly možnost, jak si z ní pomoci, přičemž provozování babické praxe chápaly jako jednu z variant, ne-li jako variantu jedinou (jak je patrné z dopisu Anny Villimské). V případě, že daný region trpěl nedostatkem porodních bab, pak se nepochybně úředníci takovým žádostem snažili vyhovět.⁶¹

Jednalo se tedy v případě pacovských porodních bab o skupinu, ač schopných a gramotných, avšak těch nejchudších žen? Byly v době, kdy se vydaly na babický kurz, vdovami a samoživitelkami? Nacházely se ve stejné materiální nouzi jako zmíněná Anna Villimská, a proto projevíly zájem o babickou profesi? Z jakých sociálních vrstev tyto ženy pocházely? Jaké socioprofesionální skupiny reprezentovali jejich otcové a manželé?

Porodní bábou, jež svou praxi započala již roku 1852, byla Josefa Lešanovská. Narodila se dne 2. března roku 1823 v domě č. p. 152 Josefě a Františku Křečánovým. František Křečán se obdobně jako jeho otec i děd věnoval kožešnickému řemeslu. Křečánovi byli velmi rozvětvenou a v Pacově plně etablovanou rodinou, jejíž členové se kromě zmíněného kožešnictví uplatňovali také v řemesle soukenickém. Matka pocházela z rodu Jelínků, ten měl v Pacově rovněž své pevné místo. Tradičně se Jelínkovi věnovali truhlářství, bednářství, ale také soukenictví. Členové jedné z větví (jejíž součástí však Josefa nebyla) této početné rodiny se rovněž později objevili v obecním zastupitelstvu.⁶² Otec Josefy, roz. Jelínkové, zastával místo vrchnostenského bednáře, stejnému řemeslu se věnoval také její děd z matčiny strany. Josefa, roz. Jelínková, však zemřela již ve svých čtyřiaadvaceti letech, tehdy byly námi sledované Josefě, roz. Křečánové, pouhé tři roky. V šestnácti letech byla budoucí porodní bába provdána za sedmadvacetiletého Josefa Wolenského. Právě sňatek s tímto soukenickým mistrem a měšťanem také vypovídá o dobrém postavení Františka Křečána, potažmo celé jeho rodiny v prostředí maloměsta. Avšak asi po osmi letech společného soužití Josef Wolenský zemřel. Bylo mu pouhých pětatřicet let. Po půl roce od jeho smrti se ovdovělá Josefa Wolenská opět provdala. Jejím druhým manželem se stal opět soukeník a měšťan Jan Lešanovský, jenž byl synem Václava Lešanovského a Marie, roz. Dobnerové, z Německého Brodu. Josefa se tedy opět přivdala do známé a široce rozvětvené rodiny, jejíž členové se hojně uplatňovali nejen v oděvních řemeslech, ale také v mnoha prestižních povoláních.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ NA, ZV, kart. 3942.

⁶² Blíže DAVID, Josef. *Komunální elity v Pacově v letech 1848-1918*. České Budějovice, 2012. Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav.

Josefa Lešanovská se do babického kurzu přihlásila až jakožto manželka soukeníka Jana Lešanovského. Jistě ne všichni členové vážené rodiny v maloměstském prostředí nutně oplývali majetkem, nepochybně byly právě v oblasti hmotného zajištění mezi jednotlivými zástupci rodu hluboké rozdíly, přesto je nanejvýš pravděpodobné, že Josefa Lešanovská v době absolvování babického kurzu zdaleka nepatřila mezi dolní vrstvy zdejšího obyvatelstva.

U Lešanovských ještě zůstaneme, neboť z této rodiny pochází také další z námi sledovaných porodních bab, Terezie Lučanová, roz. Lešanovská. Jejím otcem byl Michal Lešanovský, jenž se živil jakožto postřihač. Dceru Terezii měl se svou první manželkou, jež pocházela z rodiny počáteckého učitele. Avšak i Terezie přišla v dětském věku o matku. Otec se záhy opět oženil, jeho druhou manželkou se stala třiaadvacetiletá Marie Šedmíková, která byla dcerou pekaře z Herálce. Vzhledem ke skutečnosti, že Terezie začala usilovat o babické vzdělání až mnoho let po uzavření sňatku, zajímá nás více sociální pozice rodiny, do níž se přivdala. Začátkem roku 1841 byla třiaadvacetiletá Terezie provdána za čtyřicetiletého vdovce Matěje Lučana, který byl synem bývalého svobodníka z Hrstek. On sám se živil jakožto krupař. Ve srovnání s ostatními obyvateli tohoto venkovského města si Matěj Lučan po ekonomické stránce vedl vcelku dobře, neboť byl vlastníkem nemovitosti. Ve voličských seznamech není uvedeno jeho krupařské povolání, ale je označen jakožto měšťan.⁶³

Porodní bába Josefa Křečánová, jež se narodila v rodině zdešovského⁶⁴ učitele, svou praxi započala roku 1871. I v tomto případě je pro nás spíše klíčová ekonomická situace, v níž se tato žena ocitla až po uzavření sňatku. Manželem se jí roku 1865 stal Antonín Křečán, syn Františka Křečána a Anny, roz. Mašátové. Jedná se o téhož Františka Křečána, o němž jsme již informovali výše, a to v souvislosti s porodní bábou Josefou Lešanovskou, roz. Křečánovou. Josefa Lešanovská měla s Antonínem Křečánem totožného otce, avšak odlišnou matku. Nyní tedy zaměříme naši pozornost na samotného manžela námi sledované porodní báby Josefy Křečánové, Antonína. V době uzavření manželství mu bylo šestadvacet let, nevěsta byla téměř o rok starší. Antonín profesně následoval svého otce a věnoval se kožešnictví, přičemž zastával pozici mistra.

Situace budoucí porodní báby Marie Matějkové byla poněkud komplikovanější, neboť jí asi v šestnácti letech zemřel otec, zednický tovaryš z Pacova. Marie se tedy již v devatenácti letech provdala, a to za šestadvacetiletého krejčího Josefa Matějku, který pocházel z nedalekého Radějova. Nezletilé nevěstě obvykle uděloval povolení ke sňatku otec, zde jej musel vydat pacovský okresní soud. Zdá se, že sňatek mohl usnadnit situaci zejména manželovi, jenž se

⁶³ MZA Brno - SOkA Pelhřimov, AM Pacov, inv. č. 317, fol. 604. Volby obecního zastupitelstva 1850-1876.

⁶⁴ Zdešov - obec na Počátecku

přestěhoval do domu, který Marie zdědila po svém otci. Diplom tato porodní bába získala až roku 1866⁶⁵, tedy celých šestnáct let po uzavření manželství. Jméno manžela ve voličských seznamech figuruje mezi spíše drobnými plátcí, přesto nemovitost zajišťovala rodině stabilní ekonomické zázemí. K babické profesi se Marie dostala až o mnoho let později, a to již jako zajištěná manželka.

Julie, roz. Borovská, pocházela z poměrně dobře situované soukenické rodiny.⁶⁶ Narodila se roku 1848, provdána byla koncem června roku 1871 za Františka Lučana, syna Matěje Lučana a Terezie Lučanové, roz. Lešanovské. Při obřadu svědčil i samotný pacovský děkan František Hraše. Ačkoli byl Matěj Lučan krupařem, František Lučan jej nenásledoval a vyučil se krejčovskému řemeslu, přičemž v době sňatku s Julií již zastával mistrovskou pozici. Dva roky po svatbě je ve voličských seznamech uveden jako plátce velmi drobné daně, roku 1876 je však jeho situace o poznání příznivější⁶⁷. Julie Lučanová však diplom získává až roku 1878, v době, kdy se o babickou pozici ucházela, byla její rodina hmotně zajištěna.

Ačkoli dalším porodním bábám se věnujeme spíše okrajově, můžeme se zmínit o osudu Marie Kučerové, roz. Kolihoové. Otec této budoucí porodní báby se jmenoval Jan Koliha a živil se jako pokrývač. Nepocházel z Pacova, nýbrž z Dobronic, které se nachází nedaleko obce Rataje u Bechyně. V Ratajích část života strávila Barbora, roz. Hraše, matka námi sledované porodní báby. Marie, roz. Kolihoová, se již narodila v Pacově, a právě zde od roku 1869 působil jako duchovní také její příbuzný František Hraše, jenž zde byl duchovním po celých dvacet let, přičemž mezi lety 1873 až 1889 se angažoval v obecním výboru. Jednalo se tedy o osobnost nanejvýše váženou. Úcta, jaké se těšil František Hraše, jistě alespoň částečně ovlivňovala postavení jeho neteře Marie. Pro povolání porodní báby se Marie rozhodla až po sňatku. Za manžela si roku 1873 vzala Ferdinanda Kučera, jenž zastával pozici sluhy při zdejších telegrafním úřadě a který pocházel ze soukenické rodiny. Ač ve voličském seznamu nacházíme jeho jméno také ve třetí skupině, tedy mezi plátcí drobné daně, nemůžeme ani tuto rodinu zařadit mezi nemajetné dolní vrstvy obyvatelstva.

Rodina Kučerova je spojena ještě s jednou porodní bábou, a to s Josefou Kučerovou, roz. Dusbaby, jež pocházela z myslivecké rodiny usazené v Hrádku u Roučkovic. Josefa se jako dvaadvacetiletá provdala za sedmadvacetiletého vdovce Jana Kučera (povolání k sňatku nezletilé dceři vydal její otec František Dusbaby), který se živil jako sedlař. Pokud bychom ekonomickou pozici rodiny odvozovali pouze z údajů zanesených do voličských seznamů, pak

⁶⁵ MZA Brno - SOKA Pelhřimov, AM Pacov, inv. č. 480, kart. 122. Soupis pacovských porodních bab k roku 1889.

⁶⁶ MZA Brno - SOKA Pelhřimov, AM Pacov, inv. č. 317, fol. 604. Volby obecního zastupitelstva 1850-1876.

⁶⁷ Ibid.

bychom ji v kontextu tohoto venkovského města rozhodně nevyhodnotili jako zvlášť neutěšenou.⁶⁸

Při pohledu na socioekonomickou pozici rodin, z nichž se zdejší porodní báby rekrutovaly, je patrné, že jejich příslušníci (pokud sledujeme pouze rodiny nukleární), nebyli součástí úzké skupiny osob představující místní elitu⁶⁹. Nešlo však ani o ženy, jež by pocházely z těch nejhudších poměrů. Byly tedy součástí zdejší střední vrstvy, avšak právě tato vrstva společnosti byla snad nejvíce diferenciována a zahrnovala ohromnou škálu osob a jejich majtkových poměrů.⁷⁰ Ať už bychom tyto ženy pomyslně umístili na její střed či úplný okraj, jisté je, že se jednalo o osoby, jež se rozhodly participovat na materiálním zajištění vlastní rodiny a které byly ochotny pro zlepšení situace mnohé učinit. Pocházely z řemeslnických rodin, dostalo se jim potřebného základního vzdělání, a právě proto mohly o profesi porodní báby usilovat. V uvedené kapitole nám nešlo o detailní představení ekonomické situace porodních bab v dlouhodobém horizontu ani jsme se nepokoušeli zachytit proměny a vývoj jejich hmotných poměrů, naším záměrem bylo zjistit, jaké socioekonomické vrstvy tyto ženy reprezentovaly v době, kdy se rozhodovaly pro výkon babického povolání. Ukázalo se, že v námi sledovaném období a lokalitě nešlo o osoby pocházející z nejubožejších podmínek, ani v jednom případě nešlo o vdovu či samoživitelku. Vždy se jednalo o ženy provdané a jistým způsobem zajištěné.

Mohlo by se zdát, že pokud pro tyto ženy nebyla důvodem pro vykonávání babictví jejich neutěšená hmotná situace, spojená se sociálním a rodinným zázemím, lze o jejich dalších motivacích již pouze spekulovat. Pokusme se však zaměřit na další doložitelné údaje, jež by nám v tomto ohledu mohly alespoň částečně napovědět.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ DAVID, Josef. *Komunální elity v Pacově v letech 1848-1918*.

⁷⁰ Blíže například MACHAČOVÁ, Jana. *O středních vrstvách v českých zemích 1750-1950: základní zjištění, hypotézy, náměty*. Opava: Slezské zemské muzeum, 2002. ISBN 80-86224-36-8; TÁŽ a JIŘÍ MATĚJČEK. *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1780-1914*. Opava: Slezské zemské muzeum, 2002. ISBN 80-86224-23-6; KÁRNÍK, Zdeněk. *K novověkým sociálním dějinám českých zemí II. Z dob rakouských a předlitavských 1848-1918*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-496-9.

6.2. Role příbuzenských vazeb

Ženy, které se věnovaly babictví v námi sledovaném prostředí, nepocházely z dolních vrstev společnosti, přesto příspěvek do rodinného rozpočtu mohly potřebovat. Nelze zpětně vyhodnotit, v jaké nenadálé a obtížné finanční situaci se mohly ocitnout. Nemoc, dočasný nezdar v řemesle, ale také výdaje spojené s užitím většího počtu dětí mohly pochopitelně ekonomickou situaci jejich rodin značně ztížit. Kupříkladu tchán Josefý Kučerové, roz. Dusbaby, žádal městskou radu o příspěvek na babický kurz pro svou snachu, a to z důvodu nemoci jeho syna. Dle slov Václava Kučery tito „manžele žádného jmění nemají a 5-ti dítkami obtíženi jsou a můj syn na neduh plicní trpí a jenom tím se stalo, že moje nevěsta [na mysli zde má manželku svého syna, pozn. K. K.] se šla učit babictví, kdyby se mělo státi, že by zemřel, aby ona s 5-ti dítkami obci za obtíž nebyla (...)“⁷¹ Ačkoli nemůžeme přesně určit, nakolik se autoři takových žádostí snažili popisovat vše, zvláště jednalo-li se o hmotnou podporu, v co nejtemnějších barvách, nepochybně nebylo pro ženy (v námi sledovaném období byly stále chápány jako součást spíše domácí sféry) jednoduché nalézt řešení, které by mohlo rodině významněji ekonomicky prospět.

Lze tedy zájem o babické řemeslo chápat jako běžný důsledek nepříznivých životních okolností? Představovalo studium babictví příležitost, jež byla dostupná všem ženám lokálního společenství? Z pohledu na rodinné struktury, jichž byly námi sledované porodní báby součástí, je zřejmé, že existuje okolnost, která značnou měrou přispívala k formování zcela konkrétní skupiny žen provozujících babickou praxi, a tou je vliv příbuzenských vazeb. Na mysli nemáme pouze vazby mezi samotnými porodními bábami, ale i jiné vztahy přítomné v rámci širší rodiny, jež mohly značně přispět k zájmu vybraných žen o babickou praxi. Jistě nelze konstatovat, že by babictví bylo některým osobám, schopným dostát určeným požadavkům, cíleně znemožňováno. Zdá se však, že pro ženy, jež pocházely z rodin, ve kterých již byla tato profese nějakým způsobem přítomna, představovalo mnohem reálnější a dostupnější možnost uplatnění. Podívejme se tedy na tyto vazby detailněji.

Uvedli jsme, že Josefa, roz. Křečánová, se sňatkem s Janem Lešanovským stala součástí rodiny, která byla nesmírně rozvětvená. Z této rodiny pocházela řada lékařů, jedním z nich byl také jeden z Janových bratrů, Václav Lešanovský⁷². Ačkoli se s ním Josefa z důvodu jeho předčasného úmrtí již nemohla setkat, je nanejvýše pravděpodobné, že v rodině s lékařskou

⁷¹ MZA Brno - SOkA Pelhřimov, AM Pacov, inv. č. 480, kart. 122. Dopis Václava Kučery.

⁷² LEŠANOVSKÝ, Karel. Po stopách rodu Lešanovských z Pacova. In: *Vlastivědný sborník Pelhřimovska*, 2008, 19, s. 242-252. ISSN 1211-9741.

tradicí byla babická profese chápána samozřejměji. Také člen jiné z větví této široké rodiny byl lékařem, jedná se o Antonína Lešanovského, který promoval roku 1859. Nutno uvést, že začínal jako asistent porodnické kliniky pro porodní báby a v roce 1860 se stal magistrem porodnictví. Mezi lety 1862 a 1863 byl asistentem porodnické kliniky pro lékaře. Nemáme bohužel k dispozici doklady, které by nám mohly více přiblížit jeho osobní vztah k porodní bábě Josefě Lešanovské, jež svou praxi započala roku 1852 (v tomto roce patrně obdržela diplom). Pokud jeho studia trvala obvyklých sedm let (pět let teoretické vzdělání a dva roky praxe), pak je možné, že se v Praze v době, kdy zde Josefa absolvovala babický kurz, již vyskytoval. Zda se s ní setkával či zda jí kupříkladu pomáhal v nesnázích, které jistě při příchodu mladé ženy z venkovského města do Prahy namnoze nastávaly, není jisté. Nemůžeme přesně určit, nakolik si i vzdálenější příbuzní byli ochotni pomoci, je však vysoce pravděpodobné, že kontakty udržovali.

Počínání Antonína Lešanovského mohlo mít rovněž zásadní vliv na další jeho příbuznou, Terezii Lučanovou, roz. Lešanovskou. Terezie také absolvovala babický kurz v Praze v době, kdy zde studoval. Již jsme uvedli, že promoval roku 1859, ona ukončila své studium babictví roku 1856. Opět můžeme o jejich setkáváních a kontaktech pouze spekulovat, je však třeba brát tyto okolnosti v úvahu. Jistě není náhodou, že z rodiny Lešanovských pocházely dvě budoucí porodní báby.

Opakovaně jsme zmínili, že porodní bába Josefa Lešanovská byla dcerou Františka Křečnana a Josefy, roz. Jelínkové. Uvedli jsme rovněž, že se tento muž oženil dvakrát. Jeho druhou manželkou se stala Anna Mašátová, s níž měl mnoho dětí. Jedním z nich byl Antonín Křečán, který se tak stal nevlastním bratrem porodní báby Josefy, roz. Křečánové, a který si za ženu vzal další z námi sledovaných porodních bab, Josefu, roz. Tomášovou. Konstatovali jsme také, že se poslední jmenovaná začala o babictví zajímat až několik let po uzavření sňatku. Zdá se tedy nanejvýš pravděpodobné, že impulz ke studiu dostala až v rodině, do které se přivdala. Nevíme, nakolik jí v takovém počínání její švagrová přímo podporovala, poskytovala cenné informace či zda, z důvodu vzniku nové konkurence, jí dokonce bránila. Jisté však je, že se babictví stalo pro Josefu, roz. Tomášovou, reálnou možností uplatnění, přičemž se jí rozhodla plně využít a pokusit se tak zlepšit hmotné poměry v rodině.

Další porodní bábou, která se nepochybně k úvahám o babickém kurzu dostala díky vlivu příbuzné, byla Julie Lučanová, roz. Borovská. O její rodinné si tuaci jsme se také zmínili výše, nyní však zdůrazněme, že se provdala za syna porodní báby Terezie Lučanové, Františka Lučana. Zde opět není třeba pochybovat o tom, že se pro babickou praxi rozhodla právě pod vlivem své tchyně. Terezie asistovala u Juliiných porodů a spolu se svým manželem Matějem

Lučanem se také stali kmotry svých vnoučat. Zdá se tedy, že vztahy v rodině nebyly nijak narušeny, a lze tedy předpokládat, že Terezie mohla svou snachu v zájmu o babickou profesi podporovat.

Ačkoli z důvodu nedostatku ego dokumentů nejsme dnes již schopni odhalit postoje a osobní motivace, které se mohly v rozhodnutí pro babictví odrážet, lze se na základě zmíněných případů domnívat, že příbuzenství hrálo, podobně jako v mnoha jiných oblastech, i zde nesmírně významnou úlohu. Naznačili jsme, že nemuselo jít o přímou podporu ze strany konkrétních osob zainteresovaných v babictví, avšak zcela jistě se členům jejich rodiny, ať už šlo o příbuzné blízké či vzdálenější, dostalo více potřebných informací. Rovněž byla v takové rodině již mnohem více „připravena půda“ pro samotnou realizaci této náročné profese, která s sebou mimo jiné nesla velmi častou absenci manželky v domácnosti.

7. Vzdělávání

V padesátých letech 19. století se babictví vyučily a svou praxi v pacovské farnosti nastoupily dvě ženy, jež po dobu své dlouholeté činnosti patřily jednoznačně k nejžádanějším a nejdůvěryhodnějším porodním bábám dané lokality. Jednalo se o Josefu Lešanovskou a Terezii Lučanovou, přičemž obě započaly své babické aktivity v momentě, kdy nejen Pacov, ale zejména také nejbližší obce trpěly akutním nedostatkem kvalifikovaných sil.⁷³ O některých motivacích vybraných osob k výběru sledované profese jsme již pojednali výše, nyní dodejme, že i místní úřady měly v této době maximální zájem o přísun vyškolených porodních bab.

Dle matričních záznamů se Josefa Lešanovská začala věnovat babictví asi v polovině května roku 1852, přesné datum obdržení diplomu nám není známo. Je nanejvýš pravděpodobné, že v důsledku značné potřeby nové studované porodní báby nebyla prodleva mezi obdržením potřebného potvrzení o složení zkoušky a samotným praktikováním babictví u Josefy Lešanovské nijak dlouhá. Nicméně nemůžeme s jistotou určit, zda se porodní bába účastnila ještě staršího typu výuky babictví na pražské univerzitě, jenž sestával z čtyřměsíčního teoretického kurzu⁷⁴ a následné dvouměsíční praxe, nebo byla již jednou z prvních posluchaček nově vzniklého čtyřměsíčního kurzu teoreticko-praktického.⁷⁵ Reforma babického studia, za jejímž vznikem stál profesor porodnictví Wilhelm Lange⁷⁶ a další členové profesorského sboru, byla totiž schválena 23. února 1851 a platnost nabyla právě k roku 1852⁷⁷. Nesporná výhoda nové formy výuky spočívala nejen v rychlejším nabytí diplomu, ale také v možnosti vykonat náročnou cestu do Prahy pouze jedinkrát.

Rovněž je velmi obtížné určit, zda se sama mohla se zmíněným Wilhelmem Langem tato porodní bába jakožto adeptka babictví setkávat, neboť on sám z kliniky odešel v říjnu roku 1851 do Heidelbergu.⁷⁸

⁷³ O této skutečnosti vypovídá například dopis z 5. září 1850, v němž je pacovská městská rada žádána pelhřimovským podkrajským úřadem o neprodlené řešení situace MZA Brno - SOKA Pelhřimov, AM Pacov, inv. č. 480, kart. 122.

⁷⁴ MZA Brno - SOKA Pelhřimov, AM Pacov, inv. č. 480, kart. 122. *Vyhlášení nového spořádání učení babického na univerzitě Pražské.*

⁷⁵ KUBÍČKOVÁ, Kristýna. *Obřadnost spojená s narozením dítěte na Pelhřimovsku: role porodní báby z hlediska etnologie.* S. 26.

⁷⁶ Po odchodu významného porodníka Antonína Jana Jungmanna z kliniky v roce 1850 došlo k jejímu rozdělení na kliniku určenou pro výuku lékařů a zvláštní pracoviště pro porodní báby. Právě na tomto pracovišti byl krátce přednostou Wilhelm Lange, jenž po tři roky zastával funkci profesora porodnictví v Innsbrucku: HOUDEK, Lubomír, ed. *Gynekologicko-porodnická klinika "U Apolináře"*. Praha: Galén, 2008, s. 19. ISBN 978-800-7262-601-4.

⁷⁷ MZA Brno - SOKA Pelhřimov, AM Pacov, inv. č. 480, kart. 122. *Vyhlášení nového spořádání učení babického na univerzitě Pražské.*

⁷⁸ HOUDEK, Lubomír, ed. *Gynekologicko-porodnická klinika "U Apolináře"*. S. 19.

Čtyřměsíčního kurzu v Praze se již zcela jistě účastnila porodní bába Terezie Lučanová. Svě vzdělávání zde započala patrně v lednu roku 1856, diplom získala 28. dubna téhož roku⁷⁹. V době jejího studia byl přednostou babické kliniky známý porodník Jan Streng, jenž do funkce nastoupil po odchodu Wilhelma Langa. Ačkoli vyšla Strengovi jeho vlastní učebnice určená porodním bábám, obě zmíněné uchazečky se patrně vzdělávaly z příručky Jungmannovy⁸⁰.

Do učebnice z pera samotného Jana Strenga a zároveň do další jeho publikace s názvem *Atlas porodnický ku prospěchu babictví se učících* však již během svého studia mohla nahlédnout další z porodních bab, jejíž praxí se zabýváme, Marie Matějková. Zmíněná porodní bába si z Karlo-Ferdinandovy univerzity diplom odnesla 29. prosince roku 1866⁸¹.

Josefa Křečánová do kurzu pro porodní báby nastoupila téměř dvacet let po své švagrové a budoucí kolegyni Josefě Lešanovské. Do žádosti určené městské radě v Pacově v červenci roku 1871 píše: „jsem právě v letošním roku co pomocnice v porodu zkoušena jakož i k vypomoci řádně ústavem doporučena (...)“⁸²

V roce 1871 byla také vydána kniha s názvem *Učebná kniha porodnictví pro babičky* od Ferdinanda Webera z Ebenhofu. Tato osbónost v roce 1870 ve funkci nahradila Jana Strenga, který odešel na kliniku pro lékaře.⁸³ Zda se stihla Josefa Křečánová s novým textem na kurzu seznámit, nemůžeme s jistotou říci.

Zmíněná čtveřice žen se tak vzdělávala na babické klinice, jež byla spolu s klinikou pro lékaře umístěna v barokní budově⁸⁴ porodnice u sv. Apolináře, založené v roce 1789.⁸⁵ Doplňme, že porodnice byla spojena rovněž s nalezincem, který však byl po určitém čase z hlavního sídla přesunut do budovy vedlejší.⁸⁶

V jakých prostorách sledované adeptky babictví během svých několikaměsíčních pobytů v Praze bydlely, si můžeme spíše jen domýšlet. Snad Josefa Lešanovská využila možnosti přebývat v Helfertově domě, který byl pro frekventantky kurzů pronajat a který se

⁷⁹ MZA Brno - SOKA Pelhřimov, AM Pacov, inv. č. 480, kart. 122. Soupis pacovských porodních bab k roku 1889.

⁸⁰ První babickou příručku vydal profesor Antonín Jan Jungmann již v roce 1804. V roce 1837 vyšla kniha Jana Mošnera, nicméně ta byla určena spíše ženám, jež se vzdělávaly v Olomouci.

⁸¹ MZA Brno - SOKA Pelhřimov, AM Pacov, inv. č. 480, kart. 122. Soupis pacovských porodních bab k roku 1889.

⁸² Ibid. Žádost Josefy Křečánové.

⁸³ ROZSÍVALOVÁ-LENZOVÁ, Helena. Vznik babických škol v Československu. In: *Československá nemocnice*. S. 98.

⁸⁴ NA, Zemská porodnice a nalezinec Praha (dále ZPN), kart. 2. *Historický přehled vývoje porodnice a zemského ústavu pro péči o dítě v Praze*.

⁸⁵ Zevrubněji o vzniku, struktuře i problémech porodnice TINKOVÁ, Daniela. *Tělo, věda, stát: zrození porodnice v osvícenské Evropě*. S. 327-340.

⁸⁶ NA, ZPN, kart. 2. *Historický přehled vývoje porodnice a zemského ústavu pro péči o dítě v Praze*.

nacházel v blízkosti samotné porodnice⁸⁷, nebo jí s problémem ubytování mohli teoreticky pomoci její příbuzní z řad lékařů, kteří zde již studovali a nepochybně disponovali potřebnými kontakty. V době, kdy byl zaveden kurz teoreticko-praktický, tedy když studium absolvovaly další dvě budoucí pacovské porodní báby, „(...) vždy polovina žaček (maximálně 30) měla bydlet přímo v porodnici.“⁸⁸ Je možné, že naprostou většinu svého pražského pobytu pak ženy prožily v lokalitě Větrova. Pod vedením a dohledem školních porodních bab⁸⁹ se na stejném místě babictví vyučily ženy, které se později významně angažovaly v pacovské farnosti.

Ke dni 31. prosince 1878 diplom obdržela Julie Lučanová. Ačkoli absolvovala patrně velmi podobný typ kurzu jako její snacha Terezie Lučanová a další předchůdkyně, studium bylo v jednom ohledu odlišné. Po příjezdu do Prahy se nedostavila do staré budovy porodnice, ale do blízké nově vybudované Zemské porodnice nazývané Červený dům nebo Větrov.⁹⁰ Stavba dle návrhů předního architekta a stavitele Josefa Hlávky začala probíhat v roce 1866 a byla dokončena v roce 1875, k otevření došlo 26. dubna. L. Hlaváčková uvádí: „komplex porodnice v novogotickém slohu se skládal z 11 traktů s 62 účelovými a 248 vedlejšími místnostmi s kapacitou 364 lůžek.“⁹¹ Dodává, že jde o „(...) velmi moderně a účelně koncipovaný pavilonový systém budovy, propojený koridory, kde měly být umístěny dvě porodnické kliniky, jedna pro lékaře, druhá pro babičky.“⁹² Dodejme, že v době příchodu Julie Lučanové zde již fungovaly kliniky tři, přičemž dvě z nich byly určeny budoucím lékařům. V této nové budově a v později zřízené babické škole slavného porodníka Antonína Rubešky⁹³ se vzdělávaly další generace pacovských porodních bab.

Určitou roli při vstupu do babických kurzů hrál věk uchazeček.⁹⁴ Jan Streng, jenž vychází v tomto ohledu z Mošnerových úvah, doporučuje: „přiměřené stáří, nejlépe mezi dvacátým a třicátým rokem, poněvadž se mladší osoby snadněji učí, a obtížnosti s babictvím ve dne v noci spojené lehčeji snesou.“⁹⁵ Pouze dvě námi zmíněné ženy tyto požadavky splňovaly, respektive Josefě Lešanovské bylo na počátku vlastní babické praxe (vycházejme

⁸⁷ SEDLÁČKOVÁ, Radmila. *Historie babictví v Čechách a na Moravě*. S. 8.

⁸⁸ ROZSÍVALOVÁ-LENZOVÁ, Helena. Vznik babických škol v Československu. In: *Československá nemocnice*. S. 98.

⁸⁹ Blíže o školních porodních bábách NA, ZV, kart. 3943.

⁹⁰ LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL, *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. S. 83.

⁹¹ SVOBODNÝ, Petr a Ludmila HLAVÁČKOVÁ. *Dějiny lékařství v českých zemích*. S. 143.

⁹² Ibid.

⁹³ LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL, *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. S. 84; SEDLÁČKOVÁ, Radmila. *Historie babictví v Čechách a na Moravě*. S. 8.

⁹⁴ KUBÍČKOVÁ, Kristýna. *Obřadnost spojená s narozením dítěte na Pelhřimovsku: role porodní báby z hlediska etnologie*. S. 33.

⁹⁵ STRENG, Jan. *Kniha babická ku prospěchu žen babictví se učících*. Praha: Nákladem knihkupectví Bedřicha Ehrlich, 1859, s. 3; blíže HRACHOVÁ, Helena. „Těhotným, rodičkám a šestinedělkám ku pomoci“. *Obraz porodní báby na jihu Čech v 18. a 19. století*. S. 67.

z předpokladu, že diplom získala pouze v krátkém předstihu) asi devětadvacet let, byla tedy nejmladší začínající babičkou ze všech výše uvedených. Ve třiceti letech diplom obdržela Julie Lučanová, Josefě Křečánové bylo třiatřicet let, Marii Matějkové pětatřicet a Terezii Lučanové téměř devětatřicet let. Povšimněme si však, že žádná není starší čtyřiceti let, patrně byl tento věk chápán jako do jisté míry hraniční, což reflektují i pozdější nařízení týkající se podmínek, jež musí případné adeptky babického studia splňovat. Další požadavky na tyto mladé ženy jsme již zmínili v bakalářské práci⁹⁶, mimo jiné jsme uvedli, že frekventantky kurzu mohly být (dle rozhodnutí ministerstva z 1. října 1848)⁹⁷ svobodné, nicméně všechny námi sledované pacovské porodní báby kurz absolvovaly jakožto vdané ženy.

Na problémy spojené zejména s financováním babického studia jsme již rovněž upozornili na stránkách bakalářské práce.⁹⁸ Připomeňme nyní případ Marie Kučerové, která žádala svou domovskou obec o příspěvek ve výši šedesáti zlatých, jenž měl být použit na diplom, knihy i nástroje.⁹⁹ Pokud srovnáme tuto částku s pozdějšími výdělky porodních bab, pak je zřejmé, že celkové náklady spojené s kurzem musely nutně výrazně zasáhnout do rozpočtu zájemkyň o babickou profesi. To dokresluje i výrok samotné porodní báby Josefy Lešanovské, jež svou nepříznivou hmotnou situaci vysvětluje právě tím, že: „(...) jsem nemalou částku mé mohovitosti na mé umění a naučení obětovala.“¹⁰⁰ Mnohé ženy z chudších poměrů, jež měly o babické vzdělávání zájem, si jistě bez zásadního příspěví obce nemohly studium dovolit. Pochopitelně tato okolnost namnoze vedla k úplnému nedostatku adeptek tohoto druhu vzdělání, potažmo k naprosté absenci školených porodních bab v určitých regionech. Na situaci se pokoušel reagovat Zemský výbor, který se prostřednictvím obcí snažil v babickém vzdělání finančně podporovat takové ženy, jež k absolvování kurzu měly nutné předpoklady a jež pocházely právě z nedostatečně zajištěných lokalit.¹⁰¹ Ačkoli máme k dispozici řadu dokumentů vypovídajících o značné snaze Zemského výboru neutěšené poměry řešit¹⁰², zůstává otázkou, jak vysokému procentu potenciálních uchazeček mohlo být tímto způsobem skutečně příspěveno. Snad právě značná nákladnost studia mohla mít jistý vliv na socioekonomickou strukturu námi sledované skupiny uchazeček o babictví, jejichž rodiny určitě nepatřily mezi nejchudší sociální vrstvy daného venkovského města.

⁹⁶ Ibid. s. 26.

⁹⁷ MZA Brno - SOkA Pelhřimov, AM Pacov, inv. č. 480, kart. 122. *Vyhlášení nového sporádání učení babického na univerzitě Pražské.*

⁹⁸ KUBÍČKOVÁ, Kristýna. *Obřadnost spojená s narozením dítěte na Pelhřimovsku: role porodní báby z hlediska etnologie.* S. 27-28

⁹⁹ MZA Brno - SOkA Pelhřimov, AM Pacov, inv. č. 480, kart. 122. Žádost Marie Kučerové.

¹⁰⁰ Ibid. Žádost Josefy Lešanovské.

¹⁰¹ NA, ZV, kart. 3942. Soupisy nedostatečně zajištěných regionů babickou péčí.

¹⁰² Ibid.

8. Praxe porodních bab

8.1. Klientela porodních bab

V úvodní kapitole předkládané práce jsme již naznačili, z jakých důvodů může být nosné studium klientely u jednotlivých porodních bab. Lze se domnívat, že její socioprofesionální struktura může napovědět mnohé o statusu každé z porodních bab v rámci lokálního společenství. Zároveň je třeba uvést, že nejen počet porodů, ale i finanční možnosti rodiček významně ovlivňovaly výdělek konkrétních bab. Nepochybně se také významně lišily podmínky (na mysli zde máme reálné zázemí rodin), ve kterých porody probíhaly. Na samotnou praxi porodní báby tedy složení klientely působilo značnou měrou.

Převážnou část obyvatel města Pacova tvořili ve druhé polovině 19. století nepříliš zámožní řemeslníci či drobní hospodáři. Je tedy možné očekávat výraznější sociální diferenciaci klientely zdejších porodních bab? Jakým způsobem se ve struktuře klientely odrážela skutečnost, že všechny porodní báby měly povinnost posloužit i nejhudším rodičkám, pocházejícím z nejnižších sociálních vrstev? Lze určit, jak se zákaznictvo konkrétních bab formovalo a jaké faktory na jeho složení působily nejvýrazněji?

Ačkoli ve většině případů sledované báby pomáhaly v rodinách řemeslníků, jejichž hmotné zajištění bylo srovnatelné, a současně všechny obstarávaly rodičky z nejobožejších poměrů, přesto podrobnější rozbor příslušných matričních údajů odhalil, že struktura zákazníků jednotlivých bab vykazuje mnohé odlišnosti. Zdaleka zde však nejde pouze o majetkové poměry rodin, v nichž se báby angažovaly.

Určitou roli při vytváření vlastní klientely hrála profese či původ manžela, popřípadě otce, což je patrné například u porodní báby Josefy Lešanovské, jež se provdala do vážené soukenické rodiny. Z 258 porodů, které tato bába provedla od roku 1871 do ukončení vlastní praxe v únoru roku 1878, byl pak v osmadvaceti případech otcem dítěte soukeník, jde tedy asi o necelých 11 %. Na první pohled není toto číslo nijak závratné. Avšak skutečnost, že právě tato bába byla v soukenickém prostředí preferována, vyniká až v komparaci se zákaznictvem ostatních porodních bab. Kupříkladu ve stejném období, tedy od roku 1871 do počátku roku 1878, porodní bába Terezie Lučanová asistovala u 208 porodů, pouze ve třech případech byl otcem dítěte soukeník (1,4 %). Josefa Křečánová v tomto období pomáhala na svět čtyřiasedmdesáti dětem, přičemž jedno dítě se narodilo v soukenické rodině (1,4 %). Marie Matějková asistovala v rodinách soukeníků čtyřikrát, celkový počet porodů činil devadesát (4,4 %). Zde je třeba dodat, že ve třech případech se jednalo o tutéž rodinu.

Otcem Marie Matějkové byl zednický tovaryš. Je velmi pravděpodobné, že právě tato skutečnost měla značný vliv na strukturu jejího okruhu zákazníků, neboť pětadvacetkrát asistovala v rodinách, v nichž byl otcem novorozence zedník (téměř 30 % z celkového počtu vykonaných porodů). Ostatní báby se pochopitelně v zednických rodinách rovněž angažovaly, avšak znatelně méně (TAB). Například porodní bába Josefa Lešanovská zde působila šestkrát (2,3 %), Josefa Křečánová devětkrát (12,1 %) a Terezie Lučanová třináctkrát (6,3 %).

Je patrné, že povolání otce či manžela, případně synů či dalších příbuzných, mohlo mít na socioprofesi strukturu klientely jednotlivých bab určitý vliv, avšak rozhodně nelze tuto skutečnost přeceňovat. Například porodní bába Terezie Lučanová byla manželkou krupaře a dcerou postřihače, a ačkoli se těmito řemesly v Pacově v námi sledovaném období živila jen hrstka osob, ani v jednom případě nelze doložit zvlášť četnou angažovanost v takto profesně orientovaných rodinách.

Zohlednit musíme i řadu dalších faktorů. Jak je zřejmé i z výše uvedených případů, rozhodující bylo v tomto ohledu množství známostí a kontaktů. Určitá blízkost vybraných řemesel nepochybně také působila na vytváření vazeb mezi jejich zástupci, snad právě to nám může pomoci osvětlit skutečnost, proč žena provdaná do soukenické rodiny působila velmi často v rodinách tkalců, krejčích či barvířů.

Již jsme naznačili výše, že vzhledem k sociálnímu rozvrstvení pacovského obyvatelstva patrně nelze očekávat výraznější diferenciaci klientely na základě sociálního statusu, přesto, pokusíme-li se o její analýzu, je záhy zřejmé, že nemůžeme situaci vyhodnocovat pouze na základě případných asistencí porodních bab u nejnižších vrstev zdejšího obyvatelstva. Nejen že porodní báby, jak jsme také již uvedli výše, byly povinny pomáhat i nejchudším rodičkám, ale opět je nutno připomenout, že osoby porodních bab byly s obyvateli, potažmo celými rodinami, spojeny mnoha způsoby. Sociální vazby byly nepochybně pestré a jednoduše nekopírovaly pomyslné hranice mezi jednotlivými vrstvami, přesto můžeme v rámci zákaznictva jednotlivých bab vyzorovat jisté tendence, jež jsou svázány právě se sociálním rozvrstvením zdejšího obyvatelstva.

Mezi porodními bábami nenajdeme jedinou, jež by neasistovala u porodů dětí, které přiváděly na svět neprovdané děvečky a služebné, ani takovou, která by nepomáhala v rodinách čeledínů a nádeníků. Přesto, pokusíme-li se o procentuální vyjádření zde uváděných skutečností, můžeme konstatovat, že porodní bába Josefa Lešanovská provedla mezi lety 1871-1878 na 258 porodů, přičemž asi 5 % z tohoto počtu tvořilo její angažmá v rodinách, v nichž otcem dítěte byl čeledín či nádeník. U porodní báby Josefy Křečánové šlo o pouhých 2,7 %,

avšak u porodní báby Marie Matějkové takové působení činilo přes 13 % a u Terezie Lučanové celých 19,7 %.

V této souvislosti je ještě zajímavé uvést, jakou měrou se jednotlivé porodní báby angažovaly u porodů nemanželských dětí. Vzhledem ke složitosti této problematiky (je třeba mít na mysli, že ne všechny nemanželské děti pocházely z nejhudších poměrů a nezřídka byly později legitimizovány) svou pozornost nyní zaměříme na porodny nemanželských dětí, jejichž matky se nacházely na nižších stupních sociálního žebříčku, na mysli máme nádenice, služebné, děvečky, chudé dělnice či ženy, jejichž děti, dle dostupných informací, legitimizovány nebyly. Pokud zohledníme výše uvedené skutečnosti, pak můžeme konstatovat, že u Josefy Lešanovské ve vymezeném období asistence u takových porodů činila necelá 3 %, u porodní báby Josefy Křečánové 9,5 %, u Terezie Lučanové 9,1 % a Marie Matějkové 10 %.

Nyní se podívejme na opačný konec sociálního žebříčku. Jakou měrou se jednotlivé báby účastnily porodů v rodinách zdejších středních, respektive vyšších vrstev? Pokud bychom se zaměřili na sociální pozice, k nimž se jistým samozřejmým způsobem vázala určitá prestiž, pak můžeme konstatovat, že se v takových vrstvách nejvíce angažovala v námi vybraném období porodní bába Josefa Lešanovská. Asi 13 % jejich porodnických výkonů se odehrálo v rodinách vážených občanů města¹⁰³ (TAB). Terezie Lučanová se v takových rodinách uplatňovala ve třinácti případech, což činí v poměru k celkovému počtu vykonaných porodů 6,3 %. U ostatních porodních bab je pak číslo zcela zanedbatelné, u Marie Matějkové 3,3 % a u Josefy Křečánové 4 %.

Pokud bychom však do skupiny s vyšší prestiží zařadili také řemeslnické mistry, situace by se nám částečně proměnila, neboť v řemeslnických rodinách se významně angažovala porodní bába Terezie Lučanová. U ostatních porodních bab však k zásadnějším změnám nedošlo.

Všechny sledované porodní báby v námi vymezeném období působily jak v rodinách nejhudších obyvatel, tak v rodinách majetných a vážených měšťanů. Avšak jak je patrné z výše uvedených výčtů, klientela jednotlivých bab se i v poměrně homogenním prostředí řemeslníků a hospodářů, kteří tvořili naprostou většinu zákazníků všech porodních bab, v jistých ohledech lišila.

Porodní bába Josefa Lešanovská byla zcela nepochybně vyhledávána obyvateli, jež se těšili vyšší sociální prestiži. Proč právě ona? Dnes již nelze plně odhalit veškeré příčiny, jež vedly k preferenci této porodní báby. Jistě významnou roli hrál její sociální původ a nepochybně

¹⁰³ K vymezení skupiny blíže MACHAČOVÁ, Jana a Jiří MATĚJČEK. *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781-1914*. Opava: Slezské zemské muzeum, 2002. ISBN 80-86224-23-6.

také její dobrá pověst. Avšak jako nejvýznamnější faktor se jeví doba její praxe. Na samém počátku námi sledovaného období jí bylo osmačtyřicet let a diplomem disponovala již téměř dvacet let. Její věk ještě zdaleka nemohl ohrozit potřebnou důvěryhodnost, zároveň však za sebou měla velmi dlouhou a bohatou praxi. Právě proto byla patrně vnímána jako maximálně zkušená a spolehlivá porodní bába. Sama v dopisu určeném městské radě uvádí: „provozují již 19 let zde v Pacově umění své a jsem sobě skrze tyto dlouhá leta všeobecnou důvěru nejenom pro umění mí, zkušenost, opatrnost, nybrž i také pro mou lidumilost, obratnost, přívětivé jednání a pevnou trvanlivou strostlivost o novorozence, jakož i o matky získala.“¹⁰⁴

Terezie Lučanová asistovala u 208 porodů a lze zcela jednoznačně říci, že se jednalo o jednu z nejaktivnějších a nejžádanějších porodních bab. Její klientela vykazovala neobyčejnou pestrost. Docházela do rodin zdejší honorace a, jak jsme již uvedli výše, nejvýznamněji se uplatňovala v rodinách řemeslníků a řemeslnických mistrů. Přesto zastává prvenství také v ošetřování rodiček pocházejících z nejchudších poměrů i v asistenci u porodů nemanželských dětí. Terezie Lučanová za sebou měla v námi sledovaném období již patnáctiletou praxi, byla již tedy plně etablovanou porodní bábou, která se těšila značné důvěře zejména středních a nižších vrstev obyvatel venkovského města.

Porodní bába Marie Matějková byla k porodům povolávána mnohem méně. Orientovala se zejména (nikoli však pouze) na chudší řemeslnické vrstvy, především na zdejší zedníky. Významně se angažovala v rodinách čeledínů a nádeníků, hojně pomáhala rovněž rodičkám, které na svět přiváděly nemanželské děti. Také zde můžeme za nejzásadnější faktor, ovlivňující počet prováděných porodů, označit délku její praxe, neboť diplom obdržela až roku 1866. V námi sledovaném období měla za sebou tedy pouhých pět let v roli porodní báby, proto ještě v Pacově nepochybně nebyla považována za dostatečně „prověřenou“ a zcela důvěryhodnou.

U Josefy Křečánové je situace specifická v mnoha ohledech, zejména však proto, že počátek námi sledovaného období plně koresponduje se započatím její vlastní praxe. Nepochybně tato okolnost opět sehrála klíčovou roli v množství porodů, k nimž byla povolána. Avšak její reputaci nepochybně silně pomáhal její příbuzenský poměr k porodní bábě Josefě Lešanovské. Ačkoli se Josefa Křečánová také angažovala u porodů nemanželských dětí, byla to porodní bába středních vrstev zdejšího obyvatelstva, která jen zcela výjimečně docházela do rodin nejchudších vrstev. Nicméně její pozice se výrazně změnila po smrti její švagrové Josefy Lešanovské. Záhy byla vnímána jako její plnohodnotná náhradnice, a zatímco do roku 1878 se u vrstev, které se těšily výraznější prestiži, téměř neangažovala, po ukončení praxe své příbuzné

¹⁰⁴ MZA Brno - SOKA Pelhřimov, AM Pacov, inv. č. 480, kart. 122. Žádost Josefy Lešanovské.

začala docházet do rodin zdejších elit, jež byly do této doby doménou Josefy Lešanovské. Klientela porodní báby Josefy Křečánové se tak ze dne na den velmi zásadním způsobem rozšířila a proměnila.

8.2. Vytíženost pacovských porodních bab

Na reálnou náplň babické praxe měla vliv řada faktorů. Mezi nejdůležitější lze nepochybně zařadit celkové množství rodiček, jež porodní bába za měsíc či rok ošetřila. S touto skutečností pak velmi úzce souvisí nejen průměrný počet obyvatel dané lokality připadající na jednu porodní bábu, ale také problematika nerovnoměrného pokrytí jednotlivých oblastí babickou péčí. Často je zmiňován nedostatek školeného personálu na venkově v protikladu k mnohdy silně konkurenčnímu prostředí větších i menších měst,¹⁰⁵ přičemž problém v mnoha částech českých zemí přetrvával hluboko do 20. století.

Problematikou spojenou s počty porodních bab v Praze se zabývá M. Lenderová¹⁰⁶, která rovněž uvádí tabulku poukazující na poměry v několika dalších vybraných sídlech politických i soudních okresů začátkem 20. století. Možnost srovnání s prostředím Pacova nám pak právě nabízí údaje vypovídající o situaci v sídlech okresů soudních.

Na počátku 20. století v Pacově působily čtyři porodní báby, průměrný počet obyvatel na jednu porodní bábu činil 731. M. Lenderová uvádí podobné číslo v případě České Skalice, ale kupříkladu v Nasavrkách se pohyboval počet obyvatel na jednu bábu kolem 430¹⁰⁷. Situace v Pacově se však v průběhu 2. poloviny 19. století proměňovala (Tab. 1). Mezi lety 1850 a 1866 docházelo nezdědky k momentům, kdy ve městě působily pouze dvě porodní báby, tehdy na každou z nich vycházelo až 1500 osob. Mezi lety 1871 až 1883 zde zpravidla působily čtyři babičky.

Pacovský obvodní lékař ve své *Zprávě zdravotní* z roku 1897 nejen jmenuje porodní báby, jež právě ve městě působí, ale upozorňuje rovněž, že „před 25ti lety byly zde pouze babičky 3 (...)“¹⁰⁸. Tento počet patrně vnímá jako nedostatečný. Dodává rovněž, že nyní se zde angažují dva obvodní lékaři a jeden lékárník.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Blíže například SEDLÁČKOVÁ, Radmila. *Historie babictví v Čechách a na Moravě*. S. 10.

¹⁰⁶ LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL, *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. S. 65-68.

¹⁰⁷ Ibid. s. 67.

¹⁰⁸ MZA Brno - SOKA Pelhřimov, AM Pacov, inv. č. 475, kart. 122. Zpráva zdravotní.

¹⁰⁹ Ibid.

Pracovat lze také s průměrnými počty porodů na jednu bábu v rámci širšího časového horizontu, avšak od tohoto postupu se již částečně odkloníme a přistoupíme k vyhodnocení přesných údajů, které mnohem více vypovídají o preferencích rodiček a jejich rodin směrem ke konkrétním porodním bábám, čímž poukazují také na jejich společenskou pozici v rámci lokálního společenství. Samozřejmě dokládají rovněž značnou aktivitu některých porodních bab. Nicméně alespoň uvedme, že v krátkém časovém úseku od roku 1871 do roku 1883 bylo do pacovské matriky narozených zaneseno na 1171 záznamů, ročně se tak průměrně jednalo asi o devadesát dětí (pokud bychom do součtu započítali také dvojčata, pak by se číslo zvýšilo jen nepatrně, ...).

Od roku 1871 do konce roku 1877¹¹⁰, kdy se v Pacově po celé období profesně angažovaly všechny porodní báby vyjma Julie Lučanové, jejíž praxe započala až na začátku roku 1879, bylo do místní knihy narozených zaneseno na 629 záznamů. Josefa Lešanovská je uvedena u 257 z nich, což představuje více než 40 %. Průměrně obstarala téměř čtyřicet (36,7) rodiček za rok¹¹¹. Terezie Lučanová asistovala u necelých třiceti (28,7) porodů za rok, Marie Matějková u dvanácti (12,2) a Josefa Křečánová pomáhala na svět v průměru asi deseti (10,1) rodičkám ročně.

I v rámci tohoto úzce vymezeného časového období se zdá být zřejmé, že počet vykonaných porodů byl úzce svázán s délkou dosavadní praxe. Porodní bába Josefa Lešanovská v roce 1871 již za sebou měla téměř dvacet let praxe, Terezie Lučanová patnáct, Marie Matějková však pouze čtyři roky a Josefa Křečánová byla v tomto roce na samotném počátku své kariéry porodní báby. Avšak opět musíme brát v úvahu všechny problémy, které s sebou vždy nesou veškeré číselné údaje odkazující k událostem minulosti. Nejenže sledujeme skutečně krátký úsek z praxe porodních bab, ale zároveň nemůžeme plně dohlédnout veškeré důvody, proč ta která bába v konkrétním roce působila u určitého počtu porodů. Roli mohla hrát jakákoli dočasná indispozice a celá řada dalších námi dnes již obtížně rozklíčovatelných okolností. Přesto se pokoušíme zachytit alespoň určité tendence v babické praxi, které výzkum excerpovaných údajů nabízí.

¹¹⁰ Po celé takto vymezené období působily současně čtyři porodní báby, současně lékař ještě není zapisován k porodům mrtvě narozených, proto je tedy tento časový úsek pro podobný rozbor vhodný.

¹¹¹ Srov. LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL, *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. S. 68.

8.3. Výdělký pacovských porodních bab

Pacov mezi lety 1871-1883 porodní báby jistě nepostrádal, neboť převážnou část námi sledovaného období zde působily čtyři porodní báby.¹¹² Z výše uvedených údajů se však zdá být patrné, že počet obyvatel na jednu babičku nebyl (ve srovnání s čísly zachycujícími situaci v jiných sídlech soudních okresů) nikterak nízký. Jak jsme již konstatovali, průměrný počet porodů za rok se v námi sledovaném období pohyboval kolem čísla devadesát. Nicméně soustředíme-li se na platové podmínky jednotlivých bab¹¹³, pak připomeňme, že dle R. Sedláčkové: „aby byl zajištěn slušný příjem, bylo třeba 60 porodů na 2 tisíce obyvatel.“¹¹⁴ Tento předpoklad zde není zdaleka splněn. Z údaje zveřejněného R. Sedláčkovou je rovněž zřejmé, že obnos, jenž byl bábám v českých zemích za služby poskytován, byl nedostačující.

Pokud měly budoucí rodičky možnost, platilo se rovněž za každou návštěvu. K dispozici bohužel nemáme záznamy, které by si zdejší porodní báby vedly o svých příjmech. Můžeme si tedy jen domýšlet, kolik zlatých si za každou návštěvu mohly účtovat a jak často k těhotným ženám, později matkám docházely.

V jedné z babických příruček je uvedeno: „babička nemá těhotnou svými návštěvami obtěžovati, zvláště ne už od 3. - 4. měsíce. Při první návštěvě se může jen zeptati, zda a kdy smí zase přijítí aneb ještě lépe čekat na nové vyzvání.“¹¹⁵ Autor patrně reaguje na přílišnou angažovanost porodních bab u budoucích rodiček, jež je zvláště pochopitelná, pokud babička měla jen malý počet zákaznic a za každou návštěvu si slibovala odměnu. Je zde tedy apelováno na ochotu a úslužnost, nedoporučuje se přílišná „vtíravost“. V téže příručce je popsáno, jak se má bába chovat v první době porodní, nicméně je pravděpodobné, že báby zpravidla této fázi přítomny nebyly a rodičky pomáhaly až ve druhé a třetí době porodní. Pochopitelně ale záleželo na konkrétních případech. Dle instrukcí z 25. března 1874: „báby porodní nemají v čas porodu od rodičky odcházeti, a nastávalo-li by nebezpečí, na př. při mdlobách, křečech a pod. , zvláště při krvotoku, nechť nastal nebo se ho jest obávati, nemají opouštětí rodičky dotud, pokud není všeliké nebezpečství se vší podobností k pravdě odvarováno nebo pomoc odjinud

¹¹² Pouze rok mezi úmrtím Josefy Lešanovské a nástupem Julie Lučanové zde působily báby tři.

¹¹³ V bakalářské práci jsem se pokusila pojednat o neutěšených finančních poměrech porodních bab v prostoru Pelhřimovska KUBÍČKOVÁ, Kristýna. *Obřadnost spojená s narozením dítěte na Pelhřimovsku: role porodní báby z hlediska etnologie*. S. 41-44.

¹¹⁴ SEDLÁČKOVÁ, Radmila. *Historie babictví v Čechách a na Moravě*. S. 10.

¹¹⁵ RUBEŠKA, Václav. *Porodnictví pro babičky*. Praha: Nákl. vlast., 1903, s. 50.

zjednána.¹¹⁶ V upraveném vydání z roku 1881 bylo bábě nařízeno zůstat u rodičky nejméně tři hodiny po odchodu lůžka.¹¹⁷

V době šestinedělí měla ženu babička navštěvovat každý den, dle Rubeškových doporučení zpočátku dokonce dvakrát denně¹¹⁸. Do rodin měly docházet do chvíle, kdy se již matka byla schopná o sebe i dítě bez obtíží postarat¹¹⁹, avšak je pravděpodobné, že si ženy porodní bábu nadále zvaly v případě jakýchkoli obav o novorozence. Babička tedy do jisté míry sloužila i jako kojenecká a dětská ošetřovatelka.

Je velmi obtížné určit, nakolik se báby výše zmíněnými doporučeními a nařízeními řídily. Lze se jen dohadovat, zda se stejné péči těšily ženy z movitějších rodin, u nichž mohla být odměna babičkám poskytována při každé návštěvě, a rodičky z řad svobodných služebných, jež nemohly ve výsledku uhradit ani samotný porod. Snad právě u těchto nejchudších se odbyvalo maximálně dvojí vyšetření rodiček, jedno v době těhotenství, druhé v průběhu šestinedělí.¹²⁰

Sazba za porod a ošetření nebyla zdaleka jednotná. Přesné částky neznáme, jisté však je, že výše výdělku báby byla silně závislá na ekonomické situaci rodičky a pochopitelně na již opakovaně zmiňovaném počtu porodů za rok. Z výše uvedených zjištění pak vyplývá, že porodní bába Josefa Lešanovská, angažující se hojně u středních vrstev zdejšího obyvatelstva, byla nepochybně placena v námi sledovaném období nepoměrně lépe než její kolegyně Marie Matějková, která pomáhala spíše v rodinách nemajetných.

Pokud bychom, alespoň pro určitou představu, určili např. 4 zlaté za porod a 50 krejcarů za vyšetření¹²¹ (přičemž bychom vycházeli ze základního dvojího ošetření rodičky), pak můžeme konstatovat, že v Pacově si porodní bába Josefa Lešanovská vydělala průměrně od roku 1871 do samého závěru roku 1877 asi na 183 zlatých a padesát krejcarů ročně, porodní bába Terezie Lučanová 143 zlatých a padesát krejcarů, Marie Matějková asi na jednašedesát zlatých a Josefa Křečánová padesát zlatých a padesát krejcarů ročně. Jde však skutečně o odhad, jenž akcentuje pouze počet porodů a nikterak nereaguje na movitost konkrétní klientely. Rozdíly ve výdělcích porodních bab by pak byly ještě výraznější (některé si jistě významně přivydělaly působením v ostatních obcích farnosti). U Josefy Lešanovské by se obnos jistě

¹¹⁶ *Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené: rok 1874*. Vídeň: Císařsko-královská tiskárna dvorská a státní, 1874, s. 32.

¹¹⁷ *Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené: rok 1881*. Vídeň: Císařsko-královská tiskárna dvorská a státní, 1881, s. 213.

¹¹⁸ RUBEŠKA, Václav. *Porodnictví pro babičky*. S. 83.

¹¹⁹ *Ibid.*

¹²⁰ Srov. MZA Brno - SOKA Pelhřimov, AM Počátky, inv. č. 1128, kart. 272. Účet za vykonání porod Marie Sirovátkové od porodní báby Johanný Divišové.

¹²¹ Srov. *Ibid.* Seznam osob, který Johanna Divišová poskytla pomoc za nízkou odměnu; LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL, *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. S. 73-74.

zvýšil, u jiných porodních bab by narostl jen nepatrně, a u dalších dokonce silně poklesnul. Zde jsme se pokusili rozebrat situaci babiček ve velmi úzkém časovém horizontu, leč jejich mzda se nepochybně v průběhu praxe měnila.

V případě, že se konkrétní bábě nedostávalo vzájemných doporučení místních rodiček, či byla nucena čelit rozličným pomluvám, a to ať již ze strany kolegyň či jiných obyvatel města, pak se její obvykle spíše nevalná hmotná situace mohla ještě výrazně zkomplikovat. Nejenže se celkový objem zákaznic pravděpodobně významně snížil, ale zároveň mohla být odkázána na ošetřování pouze rodiček nemajetných.

Výše jsme již naznačili, že všechny ze sledovaných pacovských porodních bab pomáhaly na svět dětem pocházejícím z nejchudších či neúplných rodin. Některé báby se v takovém prostředí realizovaly více a jiné méně, nicméně žádná nemohla odmítnout pomoc jakékoli ženě z důvodu jejích majetkových poměrů. Nařízení ze 4. června 1881 již explicitně upomíná, že porodní báby „(...) mají rodičkám, které jich za pomoc požádají, nehledíce, jsou-li chudé nebo bohaté, ve dne i v noci ochotně a dle nejlepšího vědomí potřebné pomoci poskytovat.“¹²² O potížích, které taková praxe nesla v prostředí Pelhřimovska, jsem se zmínila v bakalářské práci¹²³, v níž jsme také naznačila, že dle zákona 68 z 30. dubna 1870 to byly obce, které byly povinny zajistit všem rodičkám odpovídající péči. Porodním bábám tak byly udělovány dotace¹²⁴, které jim měly tyto málo či zcela nevýdělečně aktivity vynahrazovat. Náhrada to však zpravidla nebyla dostatečná. Pro Pacov pak činila v roce 1880 šest zlatých a třicet krejcarů¹²⁵, jistě to nebyla částka, jež by bábám mohla výrazněji pomoci v pokrývání nákladů na obsluhu chudých žen, přesto to byl obnos, o který měly všechny zdejší porodní báby značný zájem¹²⁶. Dodejme, že zmíněná částka byla zanedlouho zvýšena na deset zlatých, po přechodu na novou měnu pak dotace činila dvacet korun ročně.¹²⁷

V bakalářské práci je popsán případ, kdy zemřela jedna z místních zavedených porodních bab, jež měla také nárok na určitou podporu¹²⁸. Posléze se začaly na pacovském úřadě množit dopisy, v nichž jednotlivé porodní báby, konkrétně Terezie Lučanová, Marie Matějková a Josefa Lešanovská, vyzývají, aby uvolněný příspěvek (či alespoň jeho část) byl svěřen právě jim. Ačkoli jsme upozornili na významné rozdíly ve výdělcích každé z nich,

¹²² *Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené: rok 1881.* S. 213.

¹²³ KUBÍČKOVÁ, Kristýna. *Obřadnost spojená s narozením dítěte na Pelhřimovsku: role porodní báby z hlediska etnologie.* S. 43-44.

¹²⁴ Srov. NA, ZV, kart. 3942.

¹²⁵ Srov. MZA Brno - SOKA Pelhřimov, AM Pacov, inv. č. 475, kart. 122. Kvitance porodní báby Josefy Křečánové.

¹²⁶ Srov. Ibid. Žádost Marie Kučerové o podporu za ošetřování chudých rodiček.

¹²⁷ MZA Brno - SOKA Pelhřimov, AM Pacov, inv. č. 475, kart. 122.

¹²⁸ Blíže KUBÍČKOVÁ, Kristýna. *Obřadnost spojená s narozením dítěte na Pelhřimovsku: role porodní báby z hlediska etnologie.* S. 42.

všechny jsou přesvědčeny o své potřebnosti a zásluhách, stejně jako o své hmotné nouzi. Nicméně, i když jsem již v bakalářské práci upozornila na skutečnost, že se žadatelky nepochybně snažily popsat vlastní osud co nejdramatičtěji¹²⁹, přesto nemohly zcela fabulovat, neboť v prostředí venkovského města bylo pochopitelně známo, kolik má zdejší občan či občanka dětí, zda je vdovcem či vdovou a v jakých podmínkách přibližně bydlí. Proto jsou pro nás dopisy podepsané jmenovanými bábami velmi cenným příspěvkem k poznání jejich osobního života, potažmo samotné babické praxe.

Josefa Lešanovská v dopise z 13. června 1871 píše: „jsem zde v Pacově rozená, měšťanka, chudá vdova a matka od 4 dětí nezaopatřených, který nejvíce z mého malého výdělku živit musím a jiné příjmy nemám (...).“¹³⁰ Jistě vdovství silně přispívalo k neblahé finanční situaci¹³¹, přesto se stále jednalo o zdaleka nejaktivnější a nejvýdělečnější porodní bábu v prostředí Pacova.

Marie Matějková podává pouze krátkou žádost, v níž prosí: „mně pokorně podepsané tu službu kterou co přisežná baba Terezie Hrubá k městu konávala, milostivě propůjčiti, an sem již v městské nemocnici posluhovala.“¹³² Z posledního textu je zřejmé, že se k příspěvku vázaly rovněž povinnosti, neboť Marie Matějková zde jako porodní bába působila již několik let. Pokud tedy žena pravidelně pobírala určitý obnos od zdejšího úřadu a stala se tak oficiálně městkou porodní bábou, pak musela obsluhovat chudé ženy bezplatně. Zda se k této pozici pojily jiné speciální nároky, nám není pro prostor Pacova známo.

O dotaci po zemřelé bábě Terezii Hrubé se ucházela rovněž Terezie Lučanová, jež ve svém dopise městské radě uvádí, že v době, kdy s babictvím začínala, byla upozorněna, že městem udělovaná částka je tak nízká, že by nebylo vhodné ji na tři díly dělit¹³³. Patrně tedy v tomto období na příspěvek dosáhla pouze jmenovaná Terezie Hrubá a Josefa Lešanovská. Zároveň Terezie Lučanová dodává: „(...) jak všeobecně známo do starších let přicházím a přitom se ještě o mého už starého manžela jeho obživu starati musím (...).“¹³⁴ Dodejme, že jí v závěru námi sledovaného období bylo skutečně již šestašedesát let, jejímu manželovi bylo v této době přes osmdesát let. Zde se před námi otevírá další, v souvislosti s porodními bábami

¹²⁹ O případu jsme se již zmínila v bakalářské práci KUBÍČKOVÁ, Kristýna. *Obřadnost spojená s narozením dítěte na Pelhřimovsku: role porodní báby z hlediska etnologie*. S. 42.

¹³⁰ MZA Brno - SOKA Pelhřimov, AM Pacov, inv. č. 475, kart. 122. Žádost porodní báby Josefy Lešanovské.

¹³¹ Srov. VELKOVÁ, Alice, Staré ženy ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století. In: HOJDA, Zdeněk, Marta OTTLOVÁ a Roman PRAHL. *Vetché stáří, nebo zralý věk moudrosti?: sborník příspěvků z 28. ročníku symposia k problematice 19. století : Plzeň, 28. února - 1. března 2008*. Praha: Academia, 2009, s. 207-219. ISBN 978-80-200-1691-1.

¹³² MZA Brno - SOKA Pelhřimov, AM Pacov, inv. č. 475, kart. 122. Žádost Marie Matějkové o finanční podporu.

¹³³ Ibid. Žádost Terezie Lučanové o finanční podporu.

¹³⁴ Ibid.

často pokládaná otázka – nezajištěnost ve stáří a nemoci¹³⁵. Údaje vypovídající o situaci v Pacově jsou plně v souladu se slovy R. Sedláčkové, jež tvrdí, že „babičky byly nuceny pracovat do posledního dechu.“¹³⁶ Terezie Lučanová běžně pracovala ještě krátce před smrtí, přičemž zemřela ve věku sedmasedmdesáti let na zánět ledvin. V této době byla již téměř deset let vdovou.

Julie Lučanová je v pacovské knize narozených u porodu zapsána ještě 2. ledna 1914, zemřela v závěru téhož roku. V této době jí bylo již šestašedesát let. Zřejmě z důvodu finanční tísně, v níž se v závěru života ocitla, sepsal městský lékař Viktor Novák dopis, ve kterém upozorňuje na stav babičky: „vyšetřená trpí katarom plic, který často upoutá ji i na dobu několika týdnů na lůžko. V důsledku svého onemocnění je výše jmenovaná značně skleslá na výživě a tak chabých sil, že nijakou prací zaměstnávat se a obživu si získati nemůže.“¹³⁷ Dodejme, že u porodu poprvé pomáhala 4. února 1879. K roku 1914 tedy praxi provozovala již pětatřicet let.

Pro úplnost uveďme případy babiček, které do vysokého věku nemohly pracovat z důvodu brzkého úmrtí. Nicméně obě se také angažovaly až do posledních chvil. Porodní bába Josefa Lešanovská naposledy asistovala u porodu patrně 10. února roku 1878 a zemřela již 22. února téhož roku ve věku šestapadesáti let na *ochrnutí mozku*¹³⁸. Zda zemřela náhle, či ji nemoc delší čas provázela, bohužel nevíme. V práci jí však nebránila, neboť do samého závěru roku 1877 byla jednou z nejaktivnějších babiček a na svět pomohla během tohoto roku v Pacově pětadvaceti dětem. Přesto nejsme schopni určit, zda měla na samotné prováděné výkony případná nemoc vliv.

Ve věku pouhých pětatřiceti let zemřela Josefa Křečánová. U porodu asistovala ještě 26. června 1883, zemřela jen o několik dní později. Opět nevíme, zda nemoc jakkoli ovlivňovala její práci, je však pravděpodobné, že šlo o náhlé úmrtí.

Právě Josefa Křečánová nastoupila dráhu porodní báby v roce, kdy všechny zdejší babičky usilovaly o zmíněnou dotaci. Zdá se tedy, že namísto udělení částky některé z žadatelek byla přijata další, tedy již čtvrtá porodní bába.

Výdělek porodní báby se odvíjel od celé řady skutečností. Dosud jsme se zabývali vlivem movitosti obsluhované klientely a průměrného počtu porodů. Avšak musíme zmínit i řadu dalších faktorů, které měly na celkovou odměnu pro porodní báby výrazný vliv.

¹³⁵ SEDLÁČKOVÁ, Radmila. *Historie babictví v Čechách a na Moravě*. S.10.

¹³⁶ *Ibid.*

¹³⁷ MZA Brno - SOKA Pelhřimov, AM Pacov, inv. č. 475, kart. 122. Dopis lékaře Viktora Nováka.

¹³⁸ SOA Třeboň - Sbirka matrik, DÚ Pacov, kniha č. 19, fol. 269.

Předně je třeba uvést, že porodní báby zastávaly také ryze sociální funkce. V námi sledovaném regionu mohly například docházet oslovovat budoucí kmotry. Je možné, že byly za tuto činnost drobně odměněny. Na křtinách porodní báby také nechyběly, hostina bývala u movitějších rodin bohatá a spojená také s určitou výslužkou. Rovněž se bába zpravidla účastnila bujaré oslavy následující po tzv. úvodu šestinedělky. Opět pochopitelně záleželo na možnostech každé rodiny, porodní bába obsluhující spíše elitu venkovského města obdržela zpravidla i větší výslužku než babička chudých vrstev, kde bývala odměna za veškerá vyšetření a porod odbývána pouze v naturáliích či jen velmi malou finanční částkou.¹³⁹ Nepochybně hrály roli i skutečnosti, jež se nám z dnešního pohledu mohou jevit jako zcela nepodstatné, například v některých rodinách bývala porodní bába ohodnocena lépe, pomohla-li na svět chlapci.¹⁴⁰

Současně je třeba upozornit, že babičkám mohl být ze strany obce poskytnut příspěvek na bydlení či topení. O takové praxi však v námi sledovaném venkovském městě nemáme informace.

8.4. Kojenecká úmrtnost a porodní bába

Přes veškeré zásadní změny, jež se ve společnosti v 19. století udály, zůstával v českých zemích stále aktuální závažný problém vysoké kojenecké úmrtnosti, jež se udržovala na 260-270 %.¹⁴¹ Úmrtnost dětí nemanželských byla až padesátiprocentní.¹⁴² L. Fialová podotýká, že „k zvratu došlo až na přelomu století, kdy důslednou osvětou a hlavně radikálními opatřeními při úpravách pitné vody a očkování proti nejčastějším dětským nemocem se kojenecká úmrtnost začala snižovat.“¹⁴³

Porodní báby tak byly se smrtí těch nejmenších konfrontovány nesmírně často. Nezřídka se setkávaly s úmrtími perinatálními či poporodními, avšak vzhledem ke skutečnosti, že obvykle docházely pomáhat rodiče i v době šestinedělí, nepochybně byly také svědky mnoha úmrtí novorozenců.

¹³⁹ Srov. MZA Brno - SOKA Pelhřimov, AM Počátky, inv. č. 1128, kart. 272. Seznam osob, který Johanna Divišová poskytla pomoc za nízkou odměnu.

¹⁴⁰ Srov. MZA Brno - SOKA Pelhřimov, Okresní školní výbor (dále OŠV), národopisný dotazník pro obec Košetice.

¹⁴¹ HLAVAČKA, Milan et al. *České země v 19. století: proměny společnosti v moderní době*. Praha: Historický ústav, 2014, s. 239. ISBN 978-80-7286-219-1.

¹⁴² MAUR, Eduard. Smrt ve světle demografické statistiky. In: LORENZOVÁ, Helena a Taťána PETRASOVÁ. *Fenomén smrti v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 9.-11. března 2000*. Praha: Koniasch Latin Press, 2001, s. 250. ISBN 80-85917-79-3.

¹⁴³ FIALOVÁ, Ludmila. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha: Mladá fronta, 1998, s. 190. ISBN 80-204-0720-0.

Pochopitelně bylo žádoucí, aby porodní báby k takovým ztrátám na životech svým jednáním nepřispívaly. Vzdělání tomu mělo samozřejmě napomoci, avšak „absolvování porodnického kurzu a úředně prokázaná „aprobovanost“, jakkoli napomáhaly ke snížení rizika při porodech, nebyly samozřejmě samospásné. (...) případů, kdy i zkušovaná bába pochybila, jistě nebylo málo, svědčí o tom řada dochovaných stížností.“¹⁴⁴

Babické příručky obvykle obsahovaly informace o nepravidelných porodech, jež byly pro dítě i matku rizikové. Vždy současně apelovaly na komunikaci porodní báby s lékařem, zejména na jeho neprodlené povolání v případě jakýchkoli obtíží. Již v nařízení pro porodní báby z roku 1809 je explicitně vyjádřena povinnost „v příhodách těžkého a nebezpečného porodu, a kdeby pomoci s nástroji zapotřebí býti mohlo(...)“¹⁴⁵ vyhledat porodníka či lékaře. Vyšínova publikace je již opatřena samostatnou kapitolou s názvem *Kdy má bába povolati lékaře*¹⁴⁶, která obsahuje detailní instrukce, za jakých okolností má být lékař přivolán, a to ať už k ženě těhotné, k rodičce či k šestinedělce s dítětem. Rovněž je zde zdůrazněno, že výběr konkrétní osoby záleží pouze na rodině, bába se angažuje tehdy, je-li o to výslovně požádána. Podobnou kapitolou je opatřena také velmi názorná publikace V. Rubešky.¹⁴⁷

Jako jeden z důvodů k oslovení lékaře je uváděn mnohočetný porod. Ve sledované době se jednalo o záležitost značně rizikovou. Mezi lety 1871-1883 přivedly porodní báby v Pacově na svět na devatenáct dvojčat. Pouze v jednom případě nejsou za jmény novorozenců uvedeny křížky s datem úmrtí. Pokud děti přežily porod, pak se, bohužel, dle dostupných záznamů, dožívaly jen velmi nízkého věku.

Zmíněné nařízení z roku 1809 rovněž apeluje na porodní báby, aby „na pohled mrtvých dětech, které patrné znamení shniloty na sobě nemají (...)“¹⁴⁸ maximálně usilovaly o jejich záchranu. Velmi podrobné informace o tom, jak si má bába při oživování tzv. zdánlivě mrtvých dětí počínat, obsahuje kupříkladu publikace V. Vyšína. V Rubeškově knize je pak zdánlivá smrt dítěte rozdělena na lehčí a těžší. Právě při těžší variantě má být, pokud jde o rodinu křesťanskou, proveden nouzový křest a současně musí být neprodleně posláno pro lékaře.

Velmi nebezpečnou chorobou, jež ohrožovala život mnoha rodiček po celé 19. století, byla tzv. horečka omladnic (puerperální sepse)¹⁴⁹. Dlouhodobě se nemoc vyskytovala zejména v porodnicích, nevyhýbala se však ani domácímu prostředí rodiček. V. Rubeška považoval

¹⁴⁴ TINKOVÁ, Daniela. *Tělo, věda, stát: zrození porodnice v osvícenské Evropě*. S. 447.

¹⁴⁵ MOŠNER, František, J. *Babictví*. Olomouc: Aloizyus Škarnicl, 1837, s. 450.

¹⁴⁶ VYŠÍN, Vojtěch. *Babictví, učebná kniha o porodnictví pro báby porodní*. Olomouc: Knížecí arcibiskupská knih- a kamenotiskárna, 1888, s. 243.

¹⁴⁷ RUBEŠKA, Václav. *Porodnictví pro babičky*. S. 188-189.

¹⁴⁸ MOŠNER, František, J. *Babictví*. Olomouc: Aloizyus Škarnicl, 1837, s. 451.

¹⁴⁹ Blíže NULAND, Sherwin B. *Špinavé ruce: mikrobi, horečka omladnic a podivuhodný příběh Ignáce Semmelweise*. Praha: Argo, 2005. ISBN 80-7203-673-4.

riziko za natolik zásadní, že otázce desinfekce a přípravy desinfekčních prostředků věnoval poměrně dlouhý úvod celé své opakovaně vydávané knihy. Rozhodně však nebyl jediný, také jeho předchůdci zevrubně popisovali přípravu potřebné karbolové vody, nicméně Rubeškova publikace se zdá být v tomto ohledu nejdůslednější. *Horečka omladniční čili šestinedělní* dle jeho názoru představuje „nejdůležitější nepravdivost šestinedělní“¹⁵⁰ a k roli báby poznamenává: „povinností babičky jest, horečku omladniční zamezit. Toho nedosáhne teprve v šestinedělní, nebo jen za porodu, nýbrž celým svým životem, celým svým chováním.“¹⁵¹ Dále podrobně vyjmenovává veškeré rizikové faktory, jež musí bába sledovat a plně se vyhýbat všem podobným nebezpečím. Dodává, že „ošetřuje-li babička šestinedělnku stíženou horečkou omladniční, nesmí po celou tu dobu k žádnému novému porodu jíti.“¹⁵²

Právě na izolaci od ostatních rodiček apeluje c.k. okresní hejtman, jenž do Pacova zaslal dne 23. prosince 1893 dopis, respektive žádost o sdělení, která ze zdejších porodních bab u porodu Marie Hanové „(...) intervenovala a nyní ji ošetřuje.“¹⁵³ U ženy se projevila horečka omladnic, a proto musí porodní bába posléze provést „(...) na sobě nejdůkladnější desinfekci (...) s připomenutím, že každé nešetření tohoto nařízení přísně trestáno by bylo.“¹⁵⁴ V příslušné knize narozených jsme záznam, v němž by figurovala zmíněná Marie Hanová, nenalezli, nicméně v časovém horizontu, který by údajům v dopise zcela odpovídal, porodila dceru jistě Josefa Hanová, je tedy velmi pravděpodobné, že došlo k pouhé záměně křestních jmen. Při narození její dcery Františky pak asistovala Marie Matějková¹⁵⁵.

Dokumenty vytvořené samotnými bábami, jež by nám mohly pomoci přiblížit okolnosti konkrétních porodů v prostoru Pacova, bohužel nemáme k dispozici. Nemůžeme tedy již rozklíčovat, kdy se případně mohla stát chyba také na straně porodní báby. Jsme proto odkázáni na matriční záznamy, které jsou přirozeně na detailnější informace skoupé. Zevrubný rozbor těchto údajů nám přesto může pomoci přiblížit situaci konkrétních porodních bab a zejména četnost jejich konfrontace s některými druhy kojenecké úmrtnosti.

Jeden z velmi zajímavých momentů, který lze zachytit v matričních záznamech, nastal právě v námi sledovaném období, kdy se jméno ošetřujícího lékaře začalo objevovat v kolonce určené pro jméno porodní báby. Tato skutečnost nám pochopitelně situaci v jistém ohledu komplikuje, neboť dnes již nemůžeme určit, která porodní bába byla primárně k porodu volána.

¹⁵⁰ RUBEŠKA, Václav. *Porodnictví pro babičky*. S. 177.

¹⁵¹ *Ibid.* 178.

¹⁵² *Ibid.* 179.

¹⁵³ MZA Brno - SOKA Pelhřimov, AM Pacov, inv. č. 480, kart. 122. Dopis c. k. okresního hejtmana městské radě ve věci horečky omladnic.

¹⁵⁴ *Ibid.*

¹⁵⁵ Asistenci Marie Matějkové u daného porodu potvrzuje rovněž odpověď pacovských radních, kteří zároveň upozorňují, že byly dodrženy veškeré předpisy MZA Brno - SOKA Pelhřimov, AM Pacov, inv. č. 480, kart. 122.

Právě z tohoto důvodu jsme s údaji, jak již také bylo avizováno výše, dosud nepracovali. Avšak i rozbor těchto záznamů může přispět k celkovému pohledu na babickou praxi v Pacově.

Nelze uvažovat, že by byl lékař povolán záměrně namísto porodní báby. Sociální pozice obslužené klientely tomu také nijak nenapovídá.

Poprvé se jméno praktického lékaře Antonína Löwa v matrice narozených objevuje 12. února 1880, a to v souvislosti s mrtvě narozeným synem manželů Holakovských¹⁵⁶. Jakou porodní bábu si rodina původně zvolila, zde uvedeno není, také v matrice zemřelých je v záznamu zmíněn pouze Antonín Löw, jenž byl k porodu povolán¹⁵⁷. Stejný lékař je zapsán u dalších šestnácti porodů. Jméno pacovského lékaře Jakuba Langa pak figuruje u čtyř porodů. Celkově jde tedy o dvacet případů.

Při pohledu na zmíněné zápisy nás nutně musí upoutat skutečnost, že žádné z dvaceti dětí, k jejichž porodům byl lékař povolán, nikdy nepřežilo ani jediný den. Vždy se zde objevuje poznámka *mrtvě narozené*. Je však otázkou, co je možné z údajů vyvodit.

Lze se domnívat, že ke každému mrtvě narozenému dítěti (či alespoň k většině) byl lékař přivolán. Už od 8. července 1876 se jméno lékaře objevuje v matrice zemřelých, byl to tedy on, kdo prováděl ohledání mrtvého. Jak jsme uvedli výše, do matriky narozených začal být zapisován až o čtyři roky později. Je tedy zřejmé, že se jednalo o záležitost spíše úředního charakteru, či jméno bylo do knihy narozených zapsáno. Avšak tato okolnost nenabízí vysvětlení, proč jména lékařů figurují u zápisů pouze v souvislosti s mrtvě narozenými. Je možné, že rodina lékaře sháněla až skutečně v nejzazší možný moment, kdy dítěti nebylo možno pomoci. Jméno lékaře pak bylo spíše formálně zaneseno do příslušných matričních knih. Právě tato úvaha by pak vycházela z předpokladu, že i zdejší rodičky trpěly značnou nechutí povolávat k porodu mužského odborníka.

Ze záznamů však není patrné, kolikrát se lékaři podařilo dítě zachránit, přičemž do matriky narozených byla jednoduše zapsána porodní bába, která se účastnila křtu dítěte. Tato skutečnost pak významně mění celkový pohled na sledovanou záležitost.

Téměř ve všech případech, kdy byl nešťastnému porodu přítomen lékař, jenž byl následně zapsán do knihy narozených, se pak v matrice zemřelých objevuje pouze sousloví *mrtvě narozené*, přičemž důvod smrti není blíže specifikován. Tak tomu je i u valné většiny starších záznamů, kdy jméno lékaře chybí a v matrice narozených je uvedeno pouze jméno porodní báby. Přesto se i v námi sledovaném období objevuje v matrice zemřelých několik případů, kdy je příčina úmrtí blíže popsána.

¹⁵⁶ SOA Třeboň – Sběrka matrik, DÚ Pacov, kniha č.11, fol. 169.

¹⁵⁷ Ibid. kniha č. 20, fol. 13.

Koncem ledna roku 1871 v rodině Moravcových asistovala již nesmírně zkušená porodní bába Josefa Lešanovská u narození chlapce. Dítě dle záznamu však zemřelo na *mrtvici následkem obtížného porodu*. Bába nepochybně provedla veškeré oživovací postupy, leč marně¹⁵⁸. V květnu roku 1874 se udál tragický porod v rodině nádeníka Antonína Čosa a jeho manželky Anny. Dítě je zapsáno jako *mrtvě narozené*, důvodem úmrtí bylo *vnitřní zakrvácení*.¹⁵⁹ Josefa Lešanovská, jež byla povolána, musela čelit velmi dramatické situaci, neboť následkem *mrtvice dělohy* zemřela také sama rodička¹⁶⁰. Potomek pacovského ošatkáře Františka Křepelky a jeho manželky Johanny nepřežil porod, u kterého byla přítomna Terezie Lučanová, ze stejného důvodu jako dítě manželů Čosových,¹⁶¹ stejně tomu bylo u dcery z rodiny Mořinglových¹⁶². Následkem *vykrvácení* zemřel 18. ledna 1875 syn zdejšího majitele domu Antonína Pokorného a jeho ženy Marie¹⁶³, rovněž tak dcera manželů Hazlerových¹⁶⁴. Josefa Lešanovská se angažovala 24. června 1875 v rodině Hrubantových. Zde přišla na svět dvojčata, jedno z dětí záhy zemřelo na *zakrvácení*, druhé se dožilo asi osmi měsíců.¹⁶⁵ V březnu následujícího roku porod nepřežila dcera Antonína a Barbory Fialových. Jako důvod je uvedena *mrtvice následkem odluštění se od lůžka*¹⁶⁶.

Zabývali jsme se dosud výhradně případy, kdy se jednalo o mrtvě narozené děti (mezi lety 1871-1883 jich bylo do matriky zapsáno na devětapadesát), neboť je nanejvýš pravděpodobné, že zde o život dítěte bojovala přítomná porodní bába, ať už ve společnosti lékaře či bez něj. Pouze ve dvou případech není v knize narozených uveden žádný odborník u porodu ani z řad porodních bab, ani lékařů. Obě děti, které pocházely z chudých poměrů, se narodily, dle matričního zápisu, již mrtvé.

Dle faráře B. F. Hakla jsou porodní báby povinny mrtvě narozené a nepokřtěné dítě omýt, obléknout a uložit do truhličky, již mají také samy odnést na hřbitov. Následně se mají postarat o pochování dítěte v místě, které je pro tyto případy na hřbitově vymezeno.¹⁶⁷ Dle pacovské knihy zemřelých pak skutečně zdejší porodní báby v některých případech samy mrtvé novorozence pohřbívaly. Tato skutečnost opět odkazuje ke značně výlučné pozici v rámci

¹⁵⁸ SOA Třeboň - Sbirka matrik, DÚ Pacov, kniha č.19, fol. 199.

¹⁵⁹ Ibid. fol. 229.

¹⁶⁰ Ibid. fol. 229.

¹⁶¹ SOA Třeboň - Sbirka matrik, DÚ Pacov, kniha č.19, fol. 233.

¹⁶² Ibid. fol. 242.

¹⁶³ Ibid. fol. 235.

¹⁶⁴ Ibid. fol. 250.

¹⁶⁵ Ibid. fol. 240.

¹⁶⁶ Ibid. fol. 246.

¹⁶⁷ HAKL, Bohumil F. O čem má býti porodní bába od pastýře duchovního poučena? In: *Časopis katolického duchovenstva*, 1885, **26** (1), s. 19-27.

lokálního společenství i nesmírné kompetenci jejich působení.¹⁶⁸ Do jaké míry se pak angažovaly v případech, kdy je jakožto svědek uveden pouze hrobař, nemůžeme určit, je však pravděpodobné, že dítě k pohřbu alespoň připravily.

8.5. Kněz, lékař a porodní bába

Ačkoli byly porodní báby přímo podřízeny c. k. okresnímu hejtmánství či úřadu obecnímu, potažmo úřednímu lékaři¹⁶⁹, největší přehled o babické praxi měl patrně kněz, který byl s porodními bábami ve velmi těsném kontaktu.

Kněží, kteří se v lokálním společenství obvykle těšili značné úctě, měli nejen sloužit svým farníkům, pečovat o jejich náboženský život a hlásat slovo Boží, ale současně byli povinni zastávat řadu funkcí úředního a správního charakteru. Jejich úkolem bylo například vedení matričních knih, tedy knih o sňatcích, narozených a zemřelých (pokud děkan či farář samotné psaní přenechal kaplanovi, pak zápisy pravidelně kontroloval). Ke knihám narozených A. Skočdopole dodává: „Vedle starobylých zákonů církevních, zvláště pak dle určitého předpisu daného sněmem tridentským povinen jest duchovní správce všecky pokřtěné dítky zaznamenávat do knihy zvláštní, kteréž nyní matrika křestní říkáme. Poněvadž pak matrika křestní nejen ve jménu církve, ale i ve jménu státu se od duchovních správců vede, mají tito o zápisech zachovati nejen církevní, ale i občanské zákony, kteréž považují matriku křestní zvláště za knihu narozených (Geburtsregister).“¹⁷⁰ Osobou, která měla knězi či pomocnému knězi narození dítěte nahlásit, byla právě porodní bába. Rovněž mu byla povinna na požádání oznámit „data matky se týkající, jichž ku zápisu do knih narozených potřebí, a jest-li svobodná, vdaná nebo vdova. K tomu konci má býti také bába porodní přítomna, když se obřad křestní vykonává.“¹⁷¹ Duchovní správce měl tedy dostatečnou představu o situaci svých farníků, ale současně získával značné povědomí o praxi každé z místních porodních bab. Věděl, v jakých rodinách konkrétní báby působí, jak často a v jakých částech farnosti k porodům docházejí, zdali se uchylují ke křtům z nouze i jak často jsou konfrontovány s nešťastnými událostmi souvisejícími se smrtí novorozenců či rodiček.

¹⁶⁸ Srov. NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. S. 245.

¹⁶⁹ *Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené: rok 1881*. Vídeň: Císařsko-královská tiskárna dvorská a státní, 1881, s. 212.

¹⁷⁰ SKOČDOPOLE, Antonín. *Příručná kniha bohosloví pastýřského*. České Budějovice: Antonín Skočdopole, 1874, s. 157.

¹⁷¹ *Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené: rok 1881*. Vídeň: Císařsko-královská tiskárna dvorská a státní, 1881, s. 214.

Kněží si rovněž byli vědomi sociální pozice porodních bab a z ní vyplývajícího vlivu na místní farníky. Dle B. F. Hakla: „Ona může mnoho v obci a může mnoho dobrého působiti zvláště skrze ženy čili matky v rodinách. Můžeť býti vydatnou pomocnicí a podporovatelkou duchovního pastýře.“¹⁷² Působit měly báby na rodičky a jejich blízké například v otázce křtů (apelování na brzké vykonání obřadu v chrámu apod.)¹⁷³, co se týče záležitosti kmotrovství, „(...) poučí duchovní správce porodní bábu i u věci té, poněvadž ona nejspíše rodičům novorozeného dítěte sděliti a poraditi může, kdo kmotrem býti smí a kdo nic, a které požadavky církve svatá na kmotra klade“¹⁷⁴ Pochopitelně nejdetailněji měly být babičky místním duchovním spravěny o vykonávání křtu z nouze, o němž jsme již v krátkosti pojednali výše. Co se týče úvodu šestinedělek, zde mělo být ženám prostřednictvím bab připomínáno, které matky se obřadu mohou zúčastnit a které nikoli.¹⁷⁵ Vzhledem ke skutečnosti, že zcela nepochybně byly porodní báby v námi sledovaném období spojovány s praktikami náležejícími svou podstatou do oblasti lidové víry a pověr, je pozoruhodný také apel směrem k babičkám „(...) by ženu měla k tomu, by nebyla pověřčivou, ale důvěřující v Boha; přece však stále na sebe opatrnou.“¹⁷⁶ Důraz na nábožnost i na odklon od pověrečných praktik je patrný také v mnohokrát zmiňovaných babických příručkách vytvořených porodníky.

Kontrola, kterou kněz nad počínáním porodní báby měl, zcela nepochybně mohla vést ke konfliktům, avšak v námi sledovaném prostoru nemáme o takových sporech doklady. Patrně však nejčastější třecí plochou bývaly, v bakalářské práci již zmíněné, zápisy nezkušených porodních bab do knihy narozených¹⁷⁷, jež praxi provozovat nesměly, nebo dokonce nahlašování zkušených bab, ačkoli u porodu ve skutečnosti asistovaly ženy, jež diplomem nedisponovaly¹⁷⁸. Zapisovatel se tak mohl dostávat do poměrně svízelné situace, neboť pokud se o takovém jednání dozvěděl, pak byl povinen nahlásit je úřadům. Zda k takové praxi, kterou máme doloženou v blízkém okolí pacovské farnosti, docházelo také uvnitř ní samotné, nemůžeme s jistotou říci.

Ať už šlo o samotného děkana či pomocné kněze, je jisté, že s nimi porodní báby přicházely do styku neobyčejně často. Kromě zmíněných křtů novorozenců a potřebných zápisů do matričních knih pak porodní báby zřejmě i zde doprovázely rodičku k církevnímu úvodu. Je

¹⁷² HAKL, Bohumil F. O čem má býti porodní bába od pastýře duchovního poučena? In: *Časopis katolického duchovenstva*. S. 19.

¹⁷³ Ibid. s. 20-23.

¹⁷⁴ Ibid. s. 24.

¹⁷⁵ Ibid. s. 27.

¹⁷⁶ Ibid. s. 26.

¹⁷⁷ KUBÍČKOVÁ, Kristýna. *Obřadnost spojená s narozením dítěte na Pelhřimovsku: role porodní báby z hlediska etnologie*. S. 29.

¹⁷⁸ Ibid. s. 29.

pravděpodobné, že se také kněz s bábou pravidelně potkával na křtinách, kde duchovnímu náleželo čestné místo.

Mezi lety 1871-1883 v námi sledovaném regionu působil děkan František Hraše, jenž tuto funkci vykonával od roku 1869, kdy mu bylo asi čtyřiatřicet let. Po čtyřech letech od svého nástupu do funkce, tedy roku 1873, se stal také členem obecního výboru¹⁷⁹, jímž byl až do své smrti roku 1889.

Kaplana Antonína Kloboučnicka ve funkci roku 1869 nahradil teprve pětadvacetiletý Martin Reisner, který pocházel z Jarošova nad Nežárkou. Do roku 1879, kdy v pouhých pětatřiceti letech podlehl tuberkulóze, pokřtil a do matriky zanesl (zapisoval také údaje o dětech, které křtil sám děkan či zemřely bez udělení svátosti) stovky novorozených. Ve městě Pacově poprvé křtil 10. září roku 1869, obřadu se účastnila porodní bába Josefa Lešanovská,¹⁸⁰ naposledy pak 2. ledna 1879, kdy do matriky zapsal bábu Terezii Lučanovou.¹⁸¹ Mezi lety 1871-1879 byl tedy v nesmírně častém kontaktu se všemi místními praktikujícími porodními bábami.

Po jeho smrti pak několik měsíců křtil a matriku vedl sám děkan, posléze tak činil výpomocný kaplan Alois Urbanides, kterého v srpnu 1879 vystřídal Hynek Hraše, jenž zde působil až do smrti děkana Františka Hrašeho v březnu roku 1889. Téměř deset let zde tedy úzce spolupracovali blízcí příbuzní, patrně šlo dokonce o bratry. Později se na dobu několika měsíců stal Hynek Hraše tzv. administrátorem (poprvé je takto v matrice uveden 19. března 1889), na něm samotném pak ležela povinnost křtít i vést matriční knihy, a to až do července téhož roku, kdy jej vystřídal nyní již děkan Antonín Kloboučnick a jeho kaplan Alois Bednář. Hynek Hraše pak přijal místo faráře v nedaleké Zhoři, kde zemřel ve věku pětadesáti let. Přes veškeré naznačené změny, jež se na kněžských pozicích udály, se v námi sledovaném období mezi lety 1871-1883 setkávaly porodní báby pouze s jediným děkanem, a to s Františkem Hrašem, a se třemi kaplany: Martinem Reisnerem, Aloisem Urbaniedesem a Hynkem Hrašem, přičemž prostřední ze jmenovaných pomocných kněží pak v Pacově působil jen velice krátce.

Podobně jako kostelníka s porodní bábou spojovaly kromě pracovních povinností namnoze také osobní vazby, mohl být také kněz s porodní bábou i v jiném než pouze ryze profesionálním vztahu, například v příbuzenském. O rodinných vazbách mezi porodní bábou Marií Kučerovou, děkanem Františkem Hrašem a kaplanem Hynkem Hrašem jsme se již

¹⁷⁹ DAVID, Josef. *Komunální elity v Pacově v letech 1848-1918*. S. 132.

¹⁸⁰ SOA Třeboň - Sbirka matrik, DÚ Pacov, kniha č.10, fol. 319.

¹⁸¹ Ibid. kniha č.11, fol. 153.

zmínili. Dodejme však, že porodní bába Marie Kučerová získala diplom až roku 1884, proto se s oběma svými příbuznými u křtů patrně setkávala jen poměrně krátce. Zdá se však, že s děkanem udržovala úzké vztahy, neboť nejen svědčil při jejím sňatku s Ferdinandem Kučerou, ale zároveň se opakovaně stával kmotrem jejích dětí.

Tématu lékařské asistence u porodů v námi sledované lokalitě jsme se již částečně dotkli, a to zejména v kapitole věnované komplikovaným porodům a kojenecké úmrtnosti. Opakovaně jsme uvedli, že ženy dávaly jednoznačně přednost porodním bábám, ať už byl důvodem stud, vyšší náklady, obavy o pověst (obecně byli lékaři spojováni s porody obtížnými) či snad jednoduše proto, že nebylo v jejich prostředí „zvykem“ zvat k porodu lékaře. Ačkoli u některých matričních záznamů nefiguruje jméno porodní báby, uvedli jsme již domněnku, že lékař byl s nejvyšší pravděpodobností povoláván až v kritickém okamžiku probíhajícího těžkého porodu, či dokonce v momentě, kdy již novorozenci nebylo pomoci. Pochopitelně bylo pro lékaře posíláno v případě ohrožení samotné rodičky.

Jeden z takových případů nastal také 21. listopadu roku 1881¹⁸², kdy u porodu v rodině c. k. okresního soudce Karla Josefa Dieckera a jeho manželky Magdaleny asistovala již zkušená porodní bába (jednalo se o 178. porod provedený v rámci města Pacova) Josefa Křečánová. Nemůžeme již zpětně říci, zda byl přímo k samotnému porodu přivolán lékař, jisté však je, že rodička „(...) po přestálém porodu smrtelně onemocněla“¹⁸³. Žena potřebovala akutní operaci, kterou měl provést již výše zmiňovaný pražský profesor Streng. Městská rada dokonce žádala, aby oba pacovští lékaři, Antonín Löw i Jakub Lang, byli omluveni ze svých povinností u krajského soudu v Táboře, kde měli v inkriminovaný den působit v roli lékařských znalců, neboť bylo „(...)zapotřeby aby obá výše jmenovaní páni lékaři z města se nevzdalovali, a ošetřující lékař pan Dr. Löw nejen by při operaci napomocen byl nybrž i po odjetí pana profesora Strenga smrtelně onemocnělou choť pana c. k. sudího na okamžik ani nespustil a při hrozícím nebezpečí potřebnou pomoc poskytl.“¹⁸⁴ Rodička zákrok (pokud skutečně proběhl) přežila. Avšak již 8. prosince žena, dle dostupných záznamů, náhle zemřela na *ochrnutí mozku* ve věku pouhých čtyřadvaceti let¹⁸⁵. Novorozenec, jenž z rukou děkana Františka Hrašeho přijal jméno Karel, zemřel ve třech měsících na *zánět plen mozkových*¹⁸⁶. Z dochovaného dokumentu je patrné, že i když se jednalo o porod ve vážené rodině c. k. okresního soudce, kde

¹⁸² MZA Brno - SOkA, AM Pacov, inv. č. 475, kart. 122. Dopis městské rady určený c. k. krajskému soudu v Táboře.

¹⁸³ Ibid.

¹⁸⁴ Ibid.

¹⁸⁵ SOA Třeboň - Sbirka matrik, DÚ Pacov, kniha č. 20, fol. 33.

¹⁸⁶ Ibid. fol. 35.

se o život rodičky zasazovala sama městská rada a k operaci byl povolán pražský porodník, u porodu asistovala porodní bába, nikoli lékař.

Porodní báby byly nuceny v krizových případech s lékařem úzce spolupracovat a ve stresujících situacích, kdy šlo o záchranu dítěte i rodičky, mohlo jistě docházet ke konfliktům, dokumenty o nich však v námi sledovaném prostoru postrádáme.

Doklady však máme o určité kooperaci lékařů a porodních bab, které si nezdědka nechávaly lékařem potvrdit svou neutěšenou materiální i zdravotní situaci v momentě, kdy potřebovaly od úřadů hmotnou podporu¹⁸⁷. Když porodní bába Julie Lučanová písemně žádala městskou radu o prostředky na léčení své jedenáctileté vnučky Augusty, v závěru svého dopisu uvedla: „Sama sem furt na lykach ty ale dostávám zdarma od p. Lekárníka poněvadž mi říká raději sy koupěji z dětma kousek masa toho mám dobrodince a pana Doktora.“¹⁸⁸ Zda porodní bába popisuje jejich skutečné vztahy či jestli chce spíše zmíněním zdejších autorit zapůsobit na členy městské rady, nemůžeme s jistotou říci. Nicméně je zřejmé, že pokud nebyli ve vztahu zvláště blízkém, pak spolu také jistě nebyli v žádném otevřeném konfliktu.

Do jisté míry snad o důvěře lékařů ve schopnosti porodních bab vypovídá skutečnost, že do rukou babiček svěřovaly také porody vlastních dětí. Mezi lety 1871-1883 tak například opakovaně učinil lékař Václav Stejskal, přičemž u porodu jeho syna Václava Karla Gabriela asistovala Josefa Lešanovská¹⁸⁹, jeho dceři Mileně Marii pak na svět pomáhala porodní bába Josefa Křečánová¹⁹⁰.

Významným aspektem vztahu mezi lékaři a porodními bábami byla kontrolní činnost, kterou měl vybraný městský lékař nad bábami pravidelně vykonávat. Tato kontrola pak zahrnovala rovněž revizi pracovních nástrojů¹⁹¹ každé z porodních bab. Z oblasti Pelhřimovska se dochovala řada dokumentů, dokládajících problémy, které měly porodní báby především s nákupem vybavení (s odkazem zejména na cenu) či s jejich vhodnou údržbou¹⁹², z prostoru Pacova však žádné podobné dokumenty k dispozici nemáme.

Ačkoli si v mnoha ohledech byli lékaři s porodními bábami značně vzdáleni (po hmotné stránce byla životní úroveň lékařů nepoměrně vyšší, jejich sociální status byl také naprosto odlišný), jejich profesní spolupráce, nepochybně mnohdy značně ovlivněná osobními vztahy, byla pro obyvatele venkovského města zcela klíčová.

¹⁸⁷ Srov. MZA Brno - SOKA Pelhřimov, AM Počátky, inv. č. 1128, kart. 272. Žádost o finanční podporu Johanny Divišové.

¹⁸⁸ MZA Brno - SOKA Pelhřimov, AM Pacov, inv. č. 523, kart. 132.

¹⁸⁹ SOA Třeboň - Sběrka matrik, DÚ Pacov, kniha č.11, fol. 21.

¹⁹⁰ Ibid. fol. 143.

¹⁹¹ O problémech s nedostatečným vybavením porodních bab na Pelhřimovsku KUBÍČKOVÁ, Kristýna. *Obřadnost spojená s narozením dítěte na Pelhřimovsku: role porodní báby z hlediska etnologie*. S. 34-37.

¹⁹² Ibid.

9. Role porodní báby při křtu

9.1. Kmotrovství a porodní bába

O významu křestního obřadu z hlediska náboženského, potažmo církevního jsme se krátce zmínili v bakalářské práci¹⁹³, na niž bychom rádi předkládanou práci navázali. Rovněž jsme se pokusili alespoň nastínit, jakým způsobem bylo udílení první svátosti chápáno v lidovém prostředí. Nyní se tedy již zaměříme na osobu porodní báby a na její vazby k tomuto klíčovému církevnímu aktu, a to zejména v souvislosti s kmotrovstvím, přičemž těžiště předkládané kapitoly opět tkví zejména v rozboru excerpovaných matričních údajů.

Důležitý moment, jenž samotnému křtu novorozence předcházela, spočíval ve výběru vhodných kmotrů pro dítě a jejich následné oficiální požádání o přijetí tohoto závazku. Již zde se patrně angažovala také porodní bába¹⁹⁴, neboť v námi sledovaném prostoru patrně právě ona měla za úkol prvotní oslovení určených osob. Zřejmě až posléze se za nimi s oficiální prosbou vypravil otec novorozence.¹⁹⁵

Kmotrovství ve druhé polovině 19. století nepochybně stále velmi významně ovlivňovalo utváření i strukturu vztahů v rámci širší rodiny i celého lokálního společenství. O jeho podstatě, významu a funkci, stejně jako o konkrétních strategiích rodin při výběru kmotrů zejména v období raného novověku v prostředí českých zemí bylo vytvořeno několik detailních studií¹⁹⁶.

V mnoha ohledech zůstávala podoba této významné církevní instituce, zejména pak ve své ideové podstatě, po celá staletí neměnná. Kmotři i v samém závěru 19. století pochopitelně zastupovali dítě ve slavnostním okamžiku křtu, za dítě vykonali sliby, provedli za ně vyznání víry a zaručovali se za jeho křesťanskou výchovu. Nepochybně si kmotrovství v mnoha oblastech českých zemí udrželo i na přelomu 19. a 20. století svou zcela výlučnou roli v rámci mezilidských vztahů, mezi kmotřencem a kmotrem se vytvářelo duchovní příbuzenství, jež bylo celoživotním závazkem a podléhalo mnoha pravidlům.

¹⁹³ KUBÍČKOVÁ, Kristýna. *Obřadnost spojená s narozením dítěte na Pelhřimovsku: role porodní báby z hlediska etnologie*. S. 64-68.

¹⁹⁴ *Ibid.* s. 65.

¹⁹⁵ CHARVAT, Vladimír J. *Z českého jihu*. Praha: Edv. Grégr, 1898, s. 49.

¹⁹⁶ GRULICH, Josef. *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století*. 178-196; MELKESOVÁ, Miroslava. ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR. Kmotrovství ve venkovském prostředí raného novověku na základě výzkumu chýnovské farnosti. In: *Historická demografie*. 2003, s. 63-120; STOKLASOVÁ, Hana. *Katolické přechodové rituály v „dlouhém“ 19. století*. S. 107-139; PFLEGEROVÁ, Lucie. *Představitelé venkovských elit na jihu Čech v 18. a 19. století: společenská role křesťanských kmotrů a svědků svatebních obřadů*. České Budějovice, 2011. Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav.

Kmotři, kteří se zpravidla těšili zvláštní úctě svých kmotřenců, plnili nejen duchovní, ale rovněž hmotné závazky (prostřednictvím hmotných darů, či dokonce převzetím péče o dítě v případě úmrtí rodičů), jež nad dítětem při udílení svátosti přebírali. Avšak nelze pochybovat o tom, že se instituce kmotrovství v průběhu 19. století značně proměňovala.¹⁹⁷ A. Navrátilová k tématu podotýká, že „(...) rozklad tradičních společenských vazeb vedl nejen ke změnám ve výběru a počtu kmotrů, ale i k postupné formalizaci kmotrovství jako významného činitele při utváření intimního vztahu mezi rodinou a komunitou.“¹⁹⁸ Dle A. Navrátilové se to týká zejména regionů s významněji se rozvíjejícím průmyslem.¹⁹⁹ V těchto oblastech byly změny jistě patrnější. V předkládané práci se zabýváme z hlediska rozvoje industrializace spíše tzv. retardovaným regionem, přesto se i zde po celou druhou polovinu 19. století setkáváme s údaji vypovídajícími o určitém posunu funkce kmotrovství.

Ačkoli se kmotrovstvím hodláme zabývat pouze v souvislosti s babiectvím, pokusíme se alespoň částečně zachytit podobu této instituce ve druhé polovině 19. století v prostředí města Pacova.

V matričních zápisech z námi sledovaného období a regionu se v kolonce určené pro zápis kmotrů objevuje téměř výhradně kmotrovský pár, tedy kmotr a kmotra. Patrně i zde se hlavním kmotrem chlapce stával muž, u dívky pak tuto pozici zastávala žena. Tato skutečnost však není v matrice reflektována a na prvním místě je zpravidla uváděn muž.

Přestože v námi sledovaném období již výrazně převládal ve funkci kmotrů manželský pár, nelze přehlédnout řadu výjimek. Jednu z nejvýraznějších představuje situace, kdy je jakožto kmotra uvedena osoba porodní báby, přičemž kmotrovskou dvojici netvoří s manželem, ale se zdejší kostelníkem či s jiným mužem, kterého rodina křtěnce oslovila. Porodní bába spolu s kostelníkem však vytvářela kmotrovský pár nesmírně často.

V pacovské matrice narozených je mezi lety 1871-1883 uvedeno na 1171 záznamů, přičemž kmotrovskou dvojici *porodní bába – kostelník* lze nalézt u 254 z nich (Tab. 2), což představuje více než 20 %. Toto číslo je však do jisté míry zavádějící. Především je třeba uvést, že v celých osmatřiceti případech porodní bába s kostelníkem společně pouze zastupovali jiné oslovené kmotry (ve třech případech pak byl jeden z nich osobou zastupující, druhý pak právoplatným kmotrem), kteří se slavnostního udílení křtu jednoduše nemohli zúčastnit. Porodní bába s kostelníkem pak představovali k takovému zastupování jednoznačně nejpříhodnější osoby, neboť oba byli zpravidla obřadu přítomni.

¹⁹⁷ Srov. MACEK, Josef. *Československá vlastivěda III. Lidová kultura*. Praha: Orbis, 1968, s. 225.

¹⁹⁸ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. S. 92.

¹⁹⁹ *Ibid.* s. 92.

Podobné (namnoze jistě spíše praktické a formální) důvody však mohly sehrát roli i v případě, že se rodina rozhodla požádat porodní bábu s kostelníkem o právoplatné kmotrovství, nikoli pouze v zastupitelské roli. Oba tyto žádosti zpravidla přijímali a mezi lety 1871 až 1883 se tak v Pacově stali společně kmotry 213 novorozenců.

Opět je však třeba toto tvrzení doplnit, neboť porodní bába s kostelníkem nebyli jen představitelé svých formálních aktivit a profesí, ale byli také přáteli, příbuznými, sousedy i spolupracovníky mnoha obyvatel města. Je tedy potřebné nepohlížet na četnost jejich kmotrovství jako na pouhý a zcela samozřejmý odraz jejich zaměstnání. Množství zkoumaných záznamů odkazuje na spletitost a složitost vztahů v lokální společnosti.

Budeme-li nyní posuzovat, která z porodních bab se stávala mezi lety 1871-1883 kmotrou nejčastěji je třeba opět brát v úvahu profesní období, v němž se právě nacházely.

Porodní bába Josefa Lešanovská byla jednou z nejmávanějších porodních bab a žádosti o kmotrovství se jí jistě množily z řady důvodů. V páru s kostelníkem se stala právoplatnou kmotrou třiapadesáti dětí (mezi lety 1871-1878 asistovala celkem u 258 porodů), přičemž v dalších sedmi případech, opět spolu s kostelníkem, zastupovala nepřítomné osoby. Jistě by obě čísla byla nepoměrně vyšší, kdyby během námi sledovaného období Josefa Lešanovská nezemřela.

V doprovodu jiného mužského protějšku vystupovala jako kmotra v pouhých čtyřech případech, třikrát pak se angažovala v roli zástupkyně. Žádost o kmotrovství tak přijala v sedmapadesáti případech.

Od ledna 1871 do závěru roku 1883 vykonala dle matričních záznamů porodní bába Terezie Lučanová na 376 porodů, přičemž v páru s kostelníkem se stala kmotrou dvaosmdesáti křtěnců. Ve třinácti případech společně zastupovali nepřítomné. Jedenkrát také vystupovala porodní bába jako zástupkyně, avšak kostelník byl za právoplatného kmotra dítěte.

V páru s jinou osobou pak tvořila kmotrovskou dvojici v šesti případech, jako zastupující byla do matriky zapsána rovněž šestkrát.

Porodní bába Josefa Křečánová spolu s kostelníkem svým kmotrovstvím posloužila devatenáctkrát (dle matriky asistovala celkem u 235 porodů), v zastoupení společně tvořili kmotrovský pár desetkrát. Sama zastupovala jinou ženu čtyřikrát. V jednom případě kostelník u křtu figuroval v pozici zástupce, přičemž porodní bába zde vystupovala jako právoplatná kmotra.

Marie Matějková (jakožto porodní bába je v matrice uvedena 179krát) se s kostelníkem stali kmotry devětatřicetkrát, čtyřikrát pak společně zastupovali nepřítomné. Opět v jednom

případě byla z tohoto kmotrovského páru pouze porodní bába osobou zastupující. Ve čtyřech případech se křtu účastnila jako plnoprávná kmotra dítěte bez doprovodu kostelníka.

Julie Lučanová, jež pracovala až od roku 1879, se stala, rovněž ve dvojici s kostelníkem, kmotrou osmnácti dětí, čtyřikrát spolu ještě zastupovali jiné osoby. V jednom případě byla do matriky zapsána jako zástupkyně Anny Vedralové, manželky zdejšího krejčího²⁰⁰.

Dvakrát se stala kmotrou porodní bába Rozálie Sklenářová, již si rodina patrně nechala k porodu přivolat až z Kladrub, kostelník šel za kmotra v obou těchto případech.²⁰¹

Naznačili jsme, že jak porodní bábu, tak kostelníka vázaly s velkou částí obyvatel venkovského města těsné vztahy a za kmotry byli voleni také z ryze osobních důvodů. Ve sledovaném období máme však doloženy také velmi úzké vazby mezi samotným kostelníkem a některými porodními bábami.

Nejzřetelněji se nám tato skutečnost ukazuje v případě kostelníka Karla Borovského a porodní báby Julie Lučanové, neboť, jak jsme již výše uvedli, jednalo se o otce s dcerou. O tom, že jejich příbuzenství bylo všeobecně známou skutečností, nelze v prostředí venkovského města pochybovat. V kolika případech však byli vybráni za kmotry právě pro svou příslušnost k jedné rodině, lze dnes již pouze spekulovat.

S otcem tvořila Julie Lučanová kmotrovskou dvojici jedenáctkrát, třikrát zastupovali nepřítomné osoby. Do zmíněných jedenácti případů jsme však počítali i situaci, kdy se porodní bába Julie Lučanová stala kmotrou, ačkoli u porodu asistovala její tchyně. Právě zde mohlo jít o případ, kdy byli Julie Lučanová se svým otcem vybráni zcela záměrně jakožto příslušníci jedné rodiny²⁰². Pochopitelně se mohly objevit důvody, které dnes již nejsme schopni rozklíčovat. Terezie Lučanová se například jednoduše nemohla účastnit křtu a jako nejjednodušší se jevilo její zastoupení vlastní snachou.

Kmotrovskou dvojici tvořila Julie Lučanová s otcem také při křtu vnoučete porodní báby Marie Matějkové, Julie Lučanová asistovala u porodu²⁰³.

Mezi jedenáct zmiňovaných případů jsme však nezahrnuli situaci, kdy Julie Lučanová šla s vlastním otcem za kmotru svému synovci Karlu Josefu Sládkovi. Jako porodní bába zde asistovala Josefa Lešanovská, avšak za kmotry si rodina zvolila kostelníka s dcerou, v tomto případě tedy děda a tetu novorozence. Julie Lučanová v této době ještě nedisponovala babickým

²⁰⁰ SOA Třeboň - Sběrka matrik, DÚ Pacov, kniha č.11, fol. 181.

²⁰¹ Ibid. fol. 212 a 157.

²⁰² Ibid. fol. 205.

²⁰³ Ibid. fol. 226.

diplomem, v matrice je tedy zapsána jakožto *krejčka*²⁰⁴. Tento případ odhaluje, že ačkoli je zde Karel Borovský označen jako kostelník, přesto byl za kmotra zvolen nepochybně také z osobních, zde rodinných, důvodů. Jistě toto nebyl případ jediný.

Výše jsme zmínili, že Julie Lučanová byla snachou Terezie Lučanové, mnohokrát šla tedy Terezie Lučanová za kmotru ve společnosti otce své snachy. I v tomto případě kostelníka a porodní bábu pojily silné rodinné vazby.

Kmotrovskou dvojici s manželem pak porodní bába tvořila zpravidla v případě, kdy byla o tuto službu požádána někým ze svých příbuzných. Například Terezie Lučanová společně s Matějem Lučanem kmotrovstvím posloužili vnoučeti Adolfovi Lučanovi²⁰⁵. Podobně se angažovali také u vnoučete Františka Lučana²⁰⁶. Zajímavé je, že ačkoli jinde bývá v kolonce určené pro zápis kmotrů Terezie Lučanová zapisována jako *porodní bába*, ve zmíněných případech je uvedena jako *manželka*.

Pozoruhodná situace nastala v případě, kdy se Terezie Lučanová ve společnosti kostelníka stala kmotrou vnoučeti Karlu Františku Lučanovi²⁰⁷. Chlapec byl však vnoučetem nejen porodní báby, ale také přítomného kostelníka. Výše jsme již uvedli, že snachou Terezie Lučanové byla porodní bába Julie Lučanová, rozená Borovská, a právě o křest jejího syna se jednalo. Ačkoli v příslušné kolonce nacházíme typickou dvojici *porodní bába-kostelník*, zde zcela jistě dominovala role blízkých příbuzných, prarodičů.

Kmotrovství porodní báby a kostelníka bývá v odborné literatuře obvykle spojováno s dětmi nemanželskými či s potomky pocházejícími z chudších poměrů.²⁰⁸ Pohlédneme-li na případy devětasedmdesáti nemanželských dětí narozených mezi lety 1871-1883 (až už později legitimizovaných či nikoli), zjistíme, že ani ne u poloviny z nich zastávala kmotrovskou pozici porodní bába, konkrétně šlo asi o 39 %. Nejčastěji se v této roli angažovala Terezie Lučanová, která rovněž, jak již jsme zmínili výše, obsloužila nejvíce neprovdaných rodiček.

Zaměříme-li se na sociální strukturu té části zdejších obyvatel, jež požádali o kmotrovství porodní bábu s kostelníkem, zjišťujeme, že ani zdaleka to nebyla záležitost pouze těch nejchudších. Samozřejmě, nacházíme zde řadu rodin nádeníků, čeledínů a chudých řemeslníků, ale nutno upozornit, že mezi těmi, kdo požádali porodní bábu o právoplatné (nikoli tedy pouze v zastupitelské roli) kmotrovství, byli také majitelé domů, řemeslníci mistři či

²⁰⁴ Ibid. fol. 11.

²⁰⁵ Ibid. fol. 77.

²⁰⁶ Ibid. fol. 56.

²⁰⁷ Ibid. fol. 29.

²⁰⁸ LENDEROVÁ, Milena. Od porodní báby k porodní asistentce. In: LENDEROVÁ, Milena, ed. *Theatrum historiae: sborník prací Katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice*; NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. S. 90.

řemeslníci, kteří byli nepochybně součástí střední vrstvy. Zvláště patrná je tato skutečnost v případě porodní báby Josefy Lešanovské, která, jak jsme již uvedli výše, na svět pomáhala obvykle dětem v rodinách reprezentujících zmíněné střední vrstvy či místní elity. Zcela nepochybně byla její pozice do značné míry odvozena z postavení celé její rodiny²⁰⁹, jež patřila v lokálním prostoru k rodinám váženým a jež se dlouhodobě věnovala zejména soukenickému řemeslu. Není tedy náhodou, že byla za kmotru mnoha dětem pocházejících rovněž ze soukenického prostředí.

Z excerpovaných údajů plyne, že porodní báby se v námi sledovaném prostoru objevovaly v roli kmotry velmi často, a to i když zcela opomíjíme zastupitelské pozice. Je tedy patrné, že zde byly chápány nikoli pouze jako „pomocná síla“ v případě, kdy nikdo jiný o tuto pozici neměl zájem.

Je zřejmé, že již z důvodu velkého množství kmotřenců nemohli jak porodní bába, tak kostelník plně dostát všem povinnostem, jež bývají roli kmotra dlouhodobě přisuzovány. Jistě se nemohli plně zaručit za náboženskou výchovu dítěte a rovněž je zcela nepředstavitelné, že by mohli jakkoli materiálně prospívat svému kmotřenci. Nicméně je nepochybné, že se i dříve objevovaly osoby, jež pro vysoký počet takto svěřených dětí nemohly plně projevovat kmotrovskou péči. Z tohoto úhlu pohledu by pak bylo možné o určitém posunu v kmotrovské instituci pouze uvažovat, přesto se domnívám, že právě velmi čtené postavení porodní báby do kmotrovské role nejen u nejchudších vrstev či nemanželských dětí může ke zmíněnému posunu rovněž odkazovat.

Pomineme-li kmotrovskou pozici, existovaly také další povinnosti porodních bab, které s křtem nemluvněte souvisely. Lze se domnívat, že i zde v doprovodu kmotry odnášela dítě do kostela. Nepochybně byla zpravidla také přítomna samotnému církevnímu aktu.

Účastníci křtu se po odchodu z kostela sešli na oslavě, již pořádala rodina právě pokřtěného dítěte, na tzv. křtinách. Přestože nemáme k dispozici dokumenty, které by v námi sledovaném prostoru i čase jednoznačně potvrzovaly přítomnost porodní báby na této hostině, je možné předpokládat, že zde nechyběla.

²⁰⁹ LEŠANOVSKÝ, Karel. Po stopách rodu Lešanovských z Pacova. In: *Vlastivědný sborník Pelhřimovska*.

9.2. Baptismus ex necessitate

Na význam *první svátosti* odkazuje rovněž fakt, že církev byla schopna plně integrovat úkon označovaný jakožto *křest z nouze*²¹⁰, jenž byl vykonáván laikem. A co více, vykonavatelkou byla v námi sledovaném období zpravidla žena, jež prováděla z pohledu církve „krvavé a nečisté úkony“²¹¹ a jejíž mnohé praktiky, spjaté s lidovou vírou a magií, po celá staletí důrazně odsuzovala. Této formě křestního obřadu věnovala pozornost řada církevních koncilií²¹² a neopomíjela jej ani pražská synoda konaná na samém počátku 17. století, jež „(...) jednoznačně nadřazovala záruku spásy nad formality slavností konaných ve farním chrámu.“²¹³

Pochopitelně bylo vyžadováno, aby byly porodní báby o způsobu provedení takto významného úkolu dobře informovány²¹⁴, neboť samotný křest, byl-li proveden správně, pak nemohl být již opakován. Kněz měl však „za úkol prověřit, jestli užila správné materie a formy, tedy vody a způsobu provedení. Shledal-li, že o platném křtu nelze pochybovat, doplnil již pouze některé modlitby a obřady.“²¹⁵ Porodní báby používaly svěcenou vodu, nicméně, „při křtu z neodkladné potřeby nemá býti čas mařen a nebezpečí stupňováno opatřováním vody svěcené; budiž užito obyčejné vody přirozené, jež po ruce jest: ze studny, z pramene, potoka, řeky, jezera, moře; dešťové, nebo z rosy sebrané, z rozpuštěného sněhu nebo ledu, teplé nebo studené, čisté nebo – když jiné není – třeba kalné“²¹⁶ Povinností porodní báby je „(...) se starati, aby pro křest z potřeby vždy po ruce měla přirozenou vodu čistou, t. j. všech škodlivých zárodků a plísní choroboplodných prostou (...)“²¹⁷ Klíčovou roli pak sehrávala křtící formule, jejíž znalost byla u porodních bab prověřována.²¹⁸

Velmi detailně se nouzovým křtu věnuje také *Generální zdravotní řád*. Právě zde je podrobně popsáno, co má tato křtící formule obsahovat, a osvětluje také důsledky možných pochybení.²¹⁹ Vyjádřena je zde preference hlavy a hrudi dítěte při samotném polévání, popsány

²¹⁰ Blíže PECHÁČEK, Gabriel. Křest z naléhavé potřeby. In: *Časopis katolického duchovenstva*. 1899, 4, s. 209-214.

²¹¹ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. S. 62.

²¹² Blíže STOKLASOVÁ, Hana. *Katolické přechodové rituály v „dlouhém“ 19. století*. S. 112-115; TINKOVÁ, Daniela. *Tělo, věda, stát: zrození porodnice v osvícenské Evropě*. S. 106.

²¹³ MELKESOVÁ, Miroslava. Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku. In: *Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie*. S. 266.

²¹⁴ Blíže STOKLASOVÁ, Hana. *Katolické přechodové rituály v „dlouhém“ 19. století*. S. 120.

²¹⁵ MELKESOVÁ, Miroslava. Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku. In: *Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie*. S. 266.

²¹⁶ PECHÁČEK, Gabriel. Křest z naléhavé potřeby. In: *Časopis katolického duchovenstva*. S. 214.

²¹⁷ Ibid.

²¹⁸ STOKLASOVÁ, Hana. *Katolické přechodové rituály v „dlouhém“ 19. století*. S. 121.

²¹⁹ DVORSKÝ, František. *Řád lékařský pro Království české z L. 1753*. Praha: F. Dvorský, 1880.

jsou však případy, kdy se objeví pouze určité části těla dítěte (ruka, prst apod.) a i v tomto případě lze již přistoupit ke křtu. Křestní formule však musí v takovém případě reflektovat nenadálou situaci a dochází k určité obměně. Porodní bába tak například pronáší: „Jsi-li dostatečné, tak tě křtím ve jmenu otce, syna i ducha svateho.“²²⁰

Také po celé 19. století byly nouzové křty běžnou praxí a stále „(...) zůstávala nádobka se svěcenou vodou nezbytnou součástí bábina „bolestného kuffíku““.²²¹

Ve druhé polovině 19. století se instrukce k nouzovému křtu objevují také v *Knize babické* autora J. Strenga, vydané roku 1859. Autor zde uvádí, že „narodí-li se dítě slabé, churavé, předčasné, zdánlivě mrtvé, nebezpečným znetvořením zohavené, anebo vězí-li už mezi porodem v nebezpečnosti života, tedy se musí dle učení církve katolické hned pokřtiti.(...) tedy je povinnost každé babičky, na takovém dítěti křest z potřeby vykonati (...)“²²² Také zde se zmiňuje o křtu jednotlivých vyhřezlých částí těla dítěte, popsáno je zde i možné polévání pupeční šňůry.²²³ Podstatná je rovněž zmínka o křtu v případě nejistoty, zda je dítě naživu. Jednalo se o křest „s výminkou“²²⁴, jenž nabýval platnosti pouze v případě, že dítě bylo v momentě křtu živé. Pronášená formule pak opět musela být pro tento případ upravena. O nouzovém křtu dětí jakkoli deformovaných či plodů nedovyvinutých měly být báby rovněž zevrubně poučeny.²²⁵

K problematice dodává A. Navrátilová, „(...) snaha rodičů nedovolit, aby dítě přišlo na věčnost nepokřtěné, způsobovala, že se křtilo i při sebemenších známkách života, někdy i předstíraných, a dítě pak babka nahlásila do matriky jako živě narozené.“²²⁶ Důležitou roli, dle A. Navrátilové, hrála zejména starost porodní báby o její dobrou pověst. Opět je však nutné připomenout již výše zmíněné obavy rodičů, potažmo celého lokálního společenství, z neblahého působení neklidné a bloudící duše nepokřtěného dítěte.

Na křest z nouze pamatují rovněž právní normy, kupříkladu *Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené* z roku 1874 věnuje této záležitosti hned tři paragrafy. Dle §. 9: „Narodí-li se dítě slabé, na pohled mrtvé nebo jestli v nebezpečnosti života, povinna jest bába, připomenouti jim potřebu křtu nuzného, a nenamítají-li rodičové, anebo jestli dítě nemanželské, nenamítá-li matka ničeho proti tomu, má křest takový sama předvésti“.²²⁷ Následujícím desátým paragrafem je však nařízení doplněno o zákaz křtu takového dítěte, jehož

²²⁰ Ibid. s. 58.

²²¹ LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL, *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. S. 90.

²²² STRENG, Jan. *Knihy babické ku prospěchu žen babictwj se učících*. S. 323.

²²³ Ibid.

²²⁴ Ibid.

²²⁵ Blíže STOKLASOVÁ, Hana. *Katolické přechodové rituály v „dlouhém“ 19. století*. S. 120-123.

²²⁶ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. S. 66.

²²⁷ *Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené: rok 1874*. S. 33.

rodiče nevyznávají křesťanství. Křest je rovněž přísně zakázán, pokud k němu rodiče (popřípadě matka, jedná-li se o dítě nemanželské) nevysloví souhlas.²²⁸ Jedenáctý paragraf pak porodní bábě udává tento úkon neprodleně „(...) oznámí příslušnému místnímu správci duchovnímu, kterýž vede matriku křestní.“²²⁹ V letech následujících se instrukce určená porodním bábám k nouzovému křtu v nařízeních vydaných „ministeriem záležitostí vnitřních“ nikterak neproměňuje.

A. Rubeška připomíná, že babička „(...) má být pamětliva toho, aby dítě, je-li rodičů křesťanských, s jich svolením z nouze pokřtila. Křest z nouze babička vykonává tak, že leje mu na hlavu vodu ve znamení kříže a říká při tom: Já tě křtím ve jménu Otce, i Syna, i Ducha svatého a dá mu jméno, např. Václave, já tě křtím ve jménu atd.“²³⁰

Průpravu i v této oblasti poskytovaly porodním bábám z Pacova nejen zmíněné učebnice babictví, ale také samotný babický kurz. Na Pražské babické škole usiloval V. Rubeška o to, aby také duchovní farního úřadu u sv. Apolináře poskytovali kandidátkám „poučení o významu i vykonávání takového křtu“²³¹ V samotném působišti porodních bab však klíčovou postavou zůstával místní farář, jehož tradiční úkol spočíval zejména v kontrole nad jejich počínáním. Porodní báby, jež takový křest provedly, mu byly povinny oznámit „všecky okolnosti, za kterých převzat byl.“²³²

Ve městě Pacově provedly porodní báby mezi lety 1871 a 1883 celkem devět nouzových křtů. Dle zápisu v matrice pak můžeme rozlišit, zda porodní bába nahlásila, že šlo o křest *ex necessitate* - *křest z nouze*, či o křest „s výminkou“, tedy *sub conditione*. Z devíti nouzových křtů pak čtyři byly provedeny právě takto podmíněně.

Situace, jež vyústily v uskutečnění nouzového křtu, byly vždy nepochybně natolik hraniční a krizové, že jen stěží by bylo možné zpětně hodnotit jeho nezbytnost. Každá porodní bába, na které spočívala tíha kritického okamžiku, musela událost velmi rychle vyhodnotit, a především neprodleně činit. Její chování pak jistě záviselo na mnoha faktorech, roli hrály její zkušenosti, vzdělání, konkrétní zvyklosti v daném místě, postoj zdejšího faráře apod.

Jak jsme uvedli, v knihách narozených nacházíme dvě základní varianty nouzového křtu, a to *křest z nouze* jako takový a *křest pod podmínkou*. K jednotlivým typům se přistupovalo dle stavu dítěte, právě správné určení tohoto stavu a jeho vyhodnocení zde bylo klíčové. S tím pak těsně souvisí téma tzv. zdánlivé smrti novorozence, které bylo otevíráno v babických

²²⁸ Ibid.

²²⁹ Ibid.

²³⁰ RUBEŠKA, Václav. *Porodnictví pro babičky*. S. 139.

²³¹ NA, ZV, kart. 3940.

²³² VYŠÍN, Vojtěch. *Babictví, učebná kniha o porodnictví pro báby porodní*. Olomouc: Knížecí arcibiskupská knih- a kamotiskárna, 1888, s. 257.

kurzech a rozebíráno v mnoha příručkách. V. Vyšín detailně popisuje „zdánlivě mrtvý“ plod a upozorňuje na povinnost jej ihned křtít. Podstatná část je v příručce rovněž věnována instrukcím směřujícím k záchraně dítěte. K problematice se vyjadřuje ve své knize také V. Rubeška, přičemž rozlišuje dva druhy „zdánlivé smrti“, tedy její lehčí a těžší stupeň. Uvádí, že „při každé hlubší zdánlivé smrti musí babička hned volati lékaře a až do jeho příchodu dítě oživovat. Dále má být pamětliva toho, aby dítě, je-li rodičů křesťanských, s jích svolením z nouze pokřtila.“²³³ Příručky a oficiální instrukce uvádí, že křtít je třeba, je-li dítě slabé, nemocné, předčasně narozené, „na pohled mrtvé“ apod. Mezi těmito stavy byla nutně velice tenká hranice. To vše je nutné brát v úvahu, pokud procházíme matriky a sledujeme v nich takto nouzově provedené křty. Je třeba mít na mysli, že situace, ke kterým docházelo, bývaly v mnoha ohledech jedinečné a jen stěží je bylo možno věrně zapsat do předem vytvořené tabulky. Obvykle se pak v matrikách setkáváme se situací, kdy bylo dítě nouzově pokřtěné, a to nikoli podmíněčně (tedy patrně v momentě křtu živé), zápis je však opatřen poznámkou „mrtvě narozené“ či „mrtvé dítě“. Z důvodů výše popsaných tedy v našem dalším výzkumu již budeme nezdědka do skupiny mrtvě narozených dětí počítat i ty, jež byly, a to z jakéhokoli důvodu, křtěny z nouze a v krátkém momentě přijímání svátosti mohly být ještě naživu. Stejně budeme postupovat u křtů podmíněčných, kdy bába v momentě křtu s jistotou nevěděla, zda je plod naživu, a pravděpodobně to explicitně vyjádřila také v pronášené křtící formulí. Avšak abychom předešli zásadním omylům, s většinou z nouzových křtů, vykonaných v námi sledovaném období a regionu, se seznámíme podrobněji, neboť ne všechny těžké porody, při nichž bylo nutné přistoupit k nouzovému křtu, končily bezprostředním úmrtím dítěte.

Dalece nejaktivnější byla v oblasti nouzových křtů v námi vymezeném období porodní bába Marie Matějková, která jich sama ve městě provedla šest, přičemž polovinu z nich tvořily právě křty podmíněčné. Z našeho zkoumání je patrné, že tragicky končících porodů, které byly v matrice označeny poznámkou „mrtvě narozené“, se v pacovské farnosti odehrálo velké množství a asistovaly u nich různé porodní báby. Nelze se tedy domnívat, že by počet nouzově pokřtěných dětí porodní bábou Marií Matějkovou vyplýval ze skutečnosti, že byla jednoduše přítomna největšímu množství takto krizových situací. Ani o změně formy zápisu v matrice, který byl vždy závislý na konkrétním duchovním (kdyby například některý z nich takový křest nezapisoval), nelze příliš uvažovat, neboť všichni zapisovatelé, jež se v Pacově během půl století vystřídali, do matriky během svého působení alespoň jedenkrát zanesli poznámku o takto provedeném křtu, a tedy není třeba pochybovat, že by tak nečinili opakovaně, bylo-li by to třeba. Jednala tedy porodní bába Marie Matějková natolik opatrně, že vždy raději provedla

²³³ RUBEŠKA, Václav. *Porodnictví pro babičky*. S. 139.

nouzový křest? Nebo byla o svém počínání vždy pevně přesvědčena a bylo dokladem jejího sebevědomého přístupu, že se na rozdíl od ostatních bab nebránila udělování první svátosti? Nyní se podívejme na jednotlivé případy podrobněji.

První nouzový křest provedla porodní bába ve vymezeném období dne 3. února 1872. Nacházíme zde poznámku „sub conditione pokřtila bába Marie Matějková“²³⁴, současně se zde objevuje křížek s podotknutím, že jde o mrtvě narozeného chlapce, manželského syna nádeníka pracujícího v Pacově a jeho ženy, pocházející z Roučkovic. V matrice zemřelých pak nacházíme zápis o úmrtí tohoto dítěte a přesné datum jeho pohřbení²³⁵. V kolonce určené pro zápis vyznání se pak nenachází poznámka o jeho příslušnosti ke katolické církvi, ačkoli bylo nouzově pokřtěno. Další zápis vypovídající o nouzovém křtu provedeném Marií Matějkovou je opatřen datem 22. 10. 1873²³⁶. Tento zápis je zajímavý z mnoha důvodů. Předně je zde uvedeno, že „pro slabost pokřtila dítě porodní bába Marie Matějková zkoumaná bába z Pacova“ a svaté obřady později doplnil místní kaplan. Za kmotru dítěte šla spolu s Vojtěchem Dlouhým také porodní bába Marie Matějková. Chlapec zemřel ve věku 22 měsíců v Lesném²³⁷, tedy v místě, odkud pocházela matka dítěte. Jako důvod smrti je zde uveden psotník. Bez kmotrů však proběhl následující nouzový křest chlapce²³⁸, při kterém novorozenec přijal z rukou Marie Matějkové jméno Jan. Křest byl zapsán jakožto podmíněčný. Dítě však zemřelo hned téhož dne, a to 25. 10. 1876.²³⁹ Nutno uvést, že porod se uskutečnil v budově č. p. 119, tedy u manželů Matějkových, kde otec dítěte působil jako čeledín. Další podmíněčný křest byl proveden koncem dubna následujícího roku²⁴⁰. Opět se vše odehrálo bez kmotrů. Dítě rovněž nepřežilo. V srpnu 1879 pro slabost²⁴¹ Marie Matějková pokřtila chlapce²⁴². Vše se uskutečnilo v domě porodní báby. Otec dítěte byl nádeníkem, z matričního zápisu však neplyne, že by působil u manželů Matějkových. Ve stejném domě novorozeně druhého dne také zemřelo. Je pozoruhodné, že se poslední z nouzových křtů provedených Marií Matějkovou v námi sledovaném období odehrál opět v domě porodní báby. Žena, která porodila 29. 5. 1881 dvojčata, byla v domě manželů Matějkových služebnou. Dvě dívky se narodily jakožto nemanželské, o otci dítěte nemáme žádné informace. Stav jednoho z dětí si vyžádal *křest z nouze* (v matrice zemřelých se dočítáme, že šlo o mrtvě narozené dítě)²⁴³, druhá dívka zemřela

²³⁴ SOA Třeboň - Sbirka matrik, DÚ Pacov, kniha č.19, fol. 24.

²³⁵ Ibid. fol. 208.

²³⁶ SOA Třeboň - Sbirka matrik, DÚ Pacov, kniha č.11, fol. 52.

²³⁷ SOA Třeboň - Sbirka matrik, FÚ Hořepník, kniha č.15, fol. 26.

²³⁸ SOA Třeboň - Sbirka matrik, DÚ Pacov, kniha č.11, fol. 109.

²³⁹ Ibid. kniha č.19, fol. 251.

²⁴⁰ Ibid. kniha č.11, fol. 121.

²⁴¹ Ibid. kniha č. 20, fol. 8.

²⁴² Ibid. kniha č.11, fol. 162.

²⁴³ SOA Třeboň - Sbirka matrik, DÚ Pacov, kniha č. 20, fol. 25.

až ve věku osmi let. Přeživší dívce, jež přijala křest z rukou kněze, byli za kmotry porodní bába Marie Matějková s kostelníkem K. Borovským.

V námi zkoumaném období se uskutečnily ještě tři nouzové křty. Dva z nich byla nucena provést porodní bába Josefa Křečánová. V jejím případě se jedná o konečný počet křtů, jež během své krátké profesní dráhy udělila. Na Štědrý den roku 1878²⁴⁴ pokřtila *sub conditione* (v budově pacovského zámku) syna deputátního sládka. Chlapec při křtu dostal jméno Antonín. Opět se zde nachází poznámka, že jde o dítě mrtvě narozené. Z rukou Josefy Křečánové byla z nutnosti 23. února 1881²⁴⁵ pokřtěna dívka. Šlo o dceru Františka Vorla, pacovského zámečnicka a Amalie rozené Michlové, která do Pacova přišla z Moravy. V knize narozených se objevuje poznámka, že „narozená zemřela hned pokřtěna byvši ex necessitate“²⁴⁶. V matrice zemřelých se dočítáme, že dívka byla z nouze pokřtěna „sine nomine“²⁴⁷. Jako důvod smrti Dr. Löw nechal zapsat, že šlo o povšechnou slabost²⁴⁸.

Poslední křest, který se ve městě Pacově uskutečnil mezi lety 1871-1883, provedla Julie Lučanová, a to 28. 10. 1882²⁴⁹. Chlapci bylo uděleno jméno Karel, dítě zemřelo po třech hodinách života na ochrnutí plic²⁵⁰.

Jak jsme uvedli výše, nejvíce křtů provedla porodní bába Marie Matějková. Pochopitelně musíme mít stále na mysli, že se výzkum týká pouze úzce vymezeného období. Svou roli zde opět hraje, v jaké fázi své praxe byly v tomto časovém úseku jednotlivé porodní báby. Jak jsme již mnohokrát uvedli, celé vymezené období provozovaly svou praxi Josefa Křečánová, Marie Matějková a Terezie Lučanová. Josefa Lešanovská pracovala do roku 1878, naopak Julie Lučanová až tento rok praxi započala. Nesmírně zajímavé je, že v námi sledovaném období Josefa Lešanovská byla přítomna třinácti krizovým situacím, jež byly v zápisu opatřeny poznámkou „mrtvě narozené“ dítě, křest však neudělila ani jednou, Terezie Lučanová u šestnácti takto končících porodů, křest rovněž žádný neudělila. Naproti tomu Marie Matějková asistovala v tomto období pouze u šesti porodů, u nichž se objevuje sousloví „mrtvě narozené“, přičemž u čtyř z nich udělila křest. Nouzově pak pokřtila ještě dvě děti, ty však den křtu přežily.

²⁴⁴ Ibid. kniha č. 11, fol. 153.

²⁴⁵ Ibid. fol. 119.

²⁴⁶ Ibid.

²⁴⁷ SOA Třeboň - Sběrka matrik, DÚ Pacov, kniha č. 20, fol. 24.

²⁴⁸ Ibid.

²⁴⁹ SOA Třeboň - Sběrka matrik, DÚ Pacov, kniha č. 11, fol. 214.

²⁵⁰ Ibid. kniha č. 20, fol. 41.

Také v následujícím desetiletí porodní bába Marie Matějková byla v oblasti nouzových křtů zdaleka nejaktivnější, z jedenácti jich sama vykonala sedm (v jednom případě pak pokřtíla obě děti z dvojčat²⁵¹).

Při zkoumání zápisů, v nichž je jako osoba udělující křest uvedena Marie Matějková, si lze povšimnout, že otcové křtěných dětí byli zaměstnání převážně jako nádeníci, jediná svobodná matka pak jako služebná. Zdá se však, že z těchto údajů nelze činit závěry, neboť v dalších letech nouzově křtíla porodní bába Marie Matějková také děti rodičů z jiných sociálních i profesních skupin. Leč jisté je, že velkou část nouzových křtů provedla právě v rodinách těch nejchudších.

Osud bábami pokřtěných dětí byl různý. Pouze v některých případech se jej však snažili zapisovatelé blíže popsat. Jak jsme uvedli výše, obvykle ze zápisu není jasné, zda dítě bylo v momentě křtu živé. Nejčastěji najdeme i v matrikách zemřelých poznámku, že šlo o dítě mrtvě narozené. V některých případech patrně dítě žilo pouze několik okamžiků, jindy se však dožilo několika hodin, dní či měsíců.

Zápis je rozmanitý v sekci „vyznání“. Katolické vyznání bylo uvedeno u větší části nouzově pokřtěných dětí, avšak ne u všech. Jistou nepravidelnost dokládá rovněž fakt, že v matrice narozených je v určitých případech uvedena příslušnost ke katolické církvi, v matrice zemřelých se tato skutečnost nezrcadlí a kolonka s vyznáním zůstává prázdná.

U nouzových křtů nemuseli být přítomni kmotři.²⁵² Ze studia vybraných matričních zápisů plyne, že při žádném z udílených nouzových křtů nebyli kmotři přítomni. Pouze v případě, kdy dítě přežilo a kněz mohl dodatečně doplnit potřebné obřady, jsou kmotři do matriky zapsáni. Porodní bába rovněž nemusela udílet křestní jméno. Námi sledované záznamy jistou fakultativnost v tomto ohledu potvrzují, neboť v některých případech jméno uděleno bylo, v jiných nikoli.

Ze studia veškerých zápisů z matriky narozených v námi sledovaném období je zřejmé, že nouzové křty byly udíleny novorozencům spíše výjimečně, tedy v případech, kdy povolání kněze, či dokonce křest v kostele byly vyhodnoceny jako nemožné. Ačkoli na přístupu konkrétní porodní báby nepochybně značně záleželo, přesto nelze zmenšovat vliv, jaký na situaci mohla mít řada dalších aspektů, kupříkladu jak na situaci reagovali rodiče dítěte či jiné osoby přítomné danému porodu.

²⁵¹ SOA Třeboň - Sbirka matrik, DÚ Pacov, kniha č. 11, fol. 355.

²⁵² Blíže STOKLASOVÁ, Hana. *Katolické přechodové rituály v „dlouhém“ 19. století*. S. 121; MELKESOVÁ, Miroslava. Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku. In: *Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie*. S. 266.

10. Pacovské porodní báby v dalších obcích farního obvodu

10.1. Praxe pacovských porodních bab v Jetřichovci, Zhořci, Samšíně a Roučkovcích

V úvodu předkládané práce jsme uvedli, že se pacovské porodní báby významně uplatňovaly také v ostatních obcích farnosti. V již zmíněném Jetřichovci (Příl. 4, obr. 1) bylo v námi nejsledovanějším období mezi lety 1871-1883 do matriky narozených zaneseno na 167 záznamů. V jediném případě nemůžeme s jistotou říci, která porodní bába byla k porodu původně volána, neboť se zde objevuje pouze jméno praktického lékaře Antonína Löwa. V daném případě šlo o dítě mrtvě narozené. Ve dvou případech není pak uveden žádný asistent u porodu, opět se jedná o mrtvě narozené děti. Za uvedení stojí, že oba případy porodů, jež se odehrály bez intervence báby či lékaře, se uskutečnily v poměrně krátkém časovém rozmezí v téže rodině. Otcem byl Matěj Vojna, nájemník z Jetřichovce, matkou pak Barbora rozená Pípalová z Lithošťe.²⁵³

Věnujeme-li pozornost působení pacovských porodních bab v jetřichoveckých rodinách, je zřejmé, že zde došlo v samém závěru roku 1878 k velmi výrazné změně, již zapříčinil příchod místní diplomované porodní báby Barbory Vojnové. Od jejího nástupu až do konce námi sledovaného období, tedy do konce roku 1883, zde dle matričních záznamů Barbora Vojnová asistovala u padesáti z celkového počtu osmašedesáti porodů, tedy u naprosté většiny z nich (73,52 %). Záhy se zde téměř přestala angažovat Terezie Lučanová, která do této doby místním rodičkám pomáhala v poměrně vysoké míře (od roku 1871 do konce roku 1878 jich bylo na čtyřiatřicet, v rozmezí let 1879-1883 to byly již jen dvě rodičky). Lze však konstatovat, že na tuto skutečnost měl patrně částečný vliv také nástup nové pacovské porodní báby Julie Lučanové, příbuzné zmíněné Terezie Lučanové, která svou praxi započala právě v roce 1879. Je tedy možné, že Julii Lučanové její pracovně značně vytížená tchyně Terezie Lučanová část své zdejší klientely přenechala. Nová porodní bába, jejichž služeb nebylo v Pacově dosud plně využíváno, tak mohla tuto možnost přivítat. Avšak ve zmíněné matrice je i jméno Julie Lučanové v prvních pěti letech její kariéry (opět tedy do roku 1883) zaznamenáno pouze v šesti případech.

Jak jsme již konstatovali, zdaleka nejčastěji v Jetřichovci ve vymezeném období u porodů asistovala Barbora Vojnová, což mohlo vycházet z řady skutečností. Vojnovi byli rodinou rozvětvenou a v Jetřichovci dobře známou. Patrně však nejzásadnější roli sehrála ta

²⁵³ SOA Třeboň - Sbirka matrik, DÚ Pacov, kniha č. 22.

skutečnost, že Barbora Vojnová bydlela přímo v Jetřichovci, neboť pro rodičky byla blízkost porodní báby zcela klíčová. Babičky ze čtyř kilometrů vzdáleného Pacova jistě nebyly vždy včas na místě, zároveň kromě pacovských rodiček hojně obsluhovaly ženy z ostatních obcí farnosti, přičemž například Samšín se nachází asi pět kilometrů opačným směrem od Pacova. Vzdálenost mezi obcemi byla tedy poměrně značná. Současně v Jetřichovci dlouhodobě (až do roku 1853) působila místní (ač nezkoušená) porodní bába. Je tedy pravděpodobné, že zdejší obyvatelé mohli být na „vlastní“ porodní bábu jistým způsobem zvyklí.

Josefa Lešanovská, která byla v Pacově nejžádanější porodní bábou, pomohla v Jetřichovci na svět značnému množství dětí. Již na počátku námi sledovaného období se však situace výrazně proměnila, a to zejména v souvislosti s nástupem porodní báby Josefy Křečánové, která ji zde od roku 1873 již plně nahradila. Josefa Lešanovská se tak v knize narozených objevuje od počátku roku 1871 pouze sedmkrát, po roce 1873 pak její jméno z matriky mizí úplně (připomeňme, že roku 1878 umírá). Josefa Křečánová se angažovala v třiačtyřiceti rodinách, přičemž opět od započetí praxe místní porodní báby Barbory Vojnové její babická aktivita klesá v Jetřichovci na úplné minimum.

Marie Matějková byla do jetřichovecké matriky narozených jakožto porodní bába zapsána do nástupu Barbory Vojnové šestnáctkrát, mezi lety 1879-1883 asistovala u šesti porodů. Celkově tedy v námi sledovaném období působila ve dvanácti rodinách. Dodejme, že zde provedla tři nouzové křty, přičemž ostatní porodní báby, které se zde u porodů angažovaly nepoměrně častěji, křest žádnému dítěti neudělily.

Ve Zhořci (Příl. 5, obr. 2), tedy v další z obcí vybraného farního obvodu, byla situace pacovských porodních bab (ačkoli je Zhořec od Jetřichovce vzdálen necelých 2,5 kilometrů), poněkud odlišná. Ze 127 matričních záznamů v knize narozených (jak jsme již upozornili v úvodu předkládané práce, v matrice jsou také obsaženy údaje týkající se narozených dětí v několik kilometrů vzdálené lokalitě Hladov), porodní bába Terezie Lučanová byla zapsána u celých 101 z nich, což představuje absolutní většinu (79,53 %) a lze říci, že byla jakousi „dvorní“ porodní bábou zmíněné obce. Ať už byla důvodem určitá oficiální domluva s představiteli úřadů či šlo o ryze osobní vazby a motivace (manžel Terezie Lučanové pocházel z nepřítli vzdálených Hrstek), je jisté, že obyvatelé obce museli chovat k této bábě zvláštní důvěru. Do Zhořce velmi zřídka docházela zkušena babička z obce Cetoraz Marie Berková (celkem zde v námi sledovaném období asistovala u porodu pouze sedmkrát, což činí 5,51 %), Josefa Lešanovská se přímo ve Zhořci angažovala jen jedinkrát, dvakrát však pomáhala na svět dětem z mlýna Hladova (celkem 2,36 %). Jméno Josefy Křečánové se rovněž objevuje ve sledované knize narozených, avšak ani jedinkrát neasistovala u porodu přímo ve Zhořci,

působila v mlýně Hladově či v hájovně (v těchto místech pomáhala u šesti porodů, což je asi 4,72 %). Porodní bába Barbora Vojnová, pocházející z nedalekého Jetřichovce, se od roku 1879, kdy nastoupila dráhu porodní báby, v Hladově i Zhořci angažovala celkem osmkrát (6,30 %), Julie Lučanová pak pouze dvakrát (1,57 %).

Nesmírnou aktivitu vykazovala porodní bába Terezie Lučanová rovněž v obci Samšín (Příl. 6, obr. 3), kde je její jméno uvedeno ve třiaosmdesáti případech, přičemž celkově je v knize narozených obsaženo v námi sledovaném období na 132 záznamů (jde tedy o 62,87 %). Vedle ní zde bábictví vykonávaly Julie Lučanová (20,45 %), Josefa Křečánová (7,57 %), Josefa Lešanovská (3,03 %) a Marie Matějková (1,52 %). Dvakrát u rodiček asistovaly porodní báby *nezkoumané* (1,52 %). V obou případech se jednalo o porod nemanželských potomků a současně o děti mrtvě narozené, přičemž obě matky pocházely z těch nejchudších vrstev.²⁵⁴ V prvním z uváděných případů pak bába Marie Zajícová dítě podmínečně pokřtila, přičemž chlapci bylo uděleno jméno Václav.²⁵⁵ Ve druhém případě místní porodní bába Marie Čížková pacovskému děkanovi patrně opomněla uvést údaje do matriky včas, proto je záznam o říjnové události uveden až mezi zápisy z listopadu a prosince téhož roku.²⁵⁶ Ve čtyřech případech pak matriční údaje jména porodních bab neobsahují, vždy se jednalo o děti mrtvě narozené, přičemž v jednom z těchto případů nalézáme poznámku, že u porodu pomáhal MuDr. Václav Stejskal.²⁵⁷

Situace v Roučkovících²⁵⁸ (Příl. 7, obr. 4) týkající se zdejší praxe pacovských porodních bab byla poněkud pestřejší. Neaktivnější zde byla porodní bába Marie Matějková, jež je v matrice uvedena osmašedesátkrát, z celkového počtu 204 záznamů (33,33 %), dále se zde angažovala Josefa Křečánová (28,43 %), Terezie Lučanová (23,04 %), méně již Julie Lučanová (3,92%) a Josefa Lešanovská (3,43 %). Diplomované porodní báby z nedaleké Velké Chyšky zde asistovaly osmkrát, ženy *nezkoumané* dvakrát. V jednom případě není uveden žádný asistent u porodu, v pěti případech se zde angažují pacovští lékaři, přičemž se opět vždy jedná a porody končící úmrtím dítěte. Nouzové křty zde byly uděleny hned tři (porodní bábou Terezií Lučanovou, nediplomovanou porodní bábou z Roučkovic a Marií Matějkovou).

Nejen pacovským novorozencům, ale i dětem z ostatních obcí sledované farnosti kmotrovstvím nezřídka posloužily, obvykle v doprovodu kostelníka, také porodní báby z Pacova. Zajímavé je, že v některých obcích se báby stávaly kmotrami poměrně často, v jiných obcích však spíše výjimečně. Kupříkladu v Samšíně během sledovaných dvanácti let byla

²⁵⁴ SOA Třeboň - Sběrka matrik, DÚ Pacov, kniha č. 30, fol. 65; MN 1843-1891, s. 78.

²⁵⁵ Ibid. fol. 65.

²⁵⁶ Ibid. fol. 78

²⁵⁷ Ibid. fol. 66

²⁵⁸ Do zdejší knihy narozených byla zapisována data vypovídající o stavu v obci Hrádek.

Terezie Lučanová spolu s kostelníkem za kmotru pouze dvakrát, v jednom případě se pak Julie Lučanová objevila jakožto zastupitelka nepřítomné kmotry. Jiné porodní báby zde kmotrovské pozice neobsazovaly.

Rovněž ve Zhořci nebylo úplně obvyklé, aby se porodní bába angažovala v roli kmotry. Terezie Lučanová s kostelníkem jsou v kolonce určené pro zápis kmotrů zapsáni pouze jedinkrát. Ve dvou případech se v doprovodu kostelníka stala kmotrou bába Barbora Vojnová z Jetřichovce. Celkem jde tedy o pouhé tři případy kmotrovství.

V Roučkovících jsme svědky zcela jiné situace, zde byly o kmotrovství žádány porodní báby s kostelníkem nepoměrně častěji. Terezie Lučanová žádosti vyhověla čtyřikrát, přičemž se ještě dvakrát obřadu účastnila v roli zastupitelské. Marie Matějková byla kmotrou rovněž čtyřikrát, přičemž jednou bez doprovodu kostelníka, navíc jedenkrát zde zastupovala nepřítomnou osobu. Josefa Křečánová v doprovodu kostelníka posloužila svým kmotrovstvím pětkrát, v jednom případě také u obřadu nahradila jinou ženu. Josefa Lešanovská s kostelníkem byli kmotry jednoho roučkovického novorozence, jméno Julie Lučanové se v matrice v sekci určené kmotrům objevuje, rovněž spolu s kostelníkem, dvakrát, jednou je pak zapsána v roli zastupitelky. Také babička z Chyšky se dvakrát stala kmotrou v roučkovické rodině, vždy tvořila kmotrovský pár s kostelníkem. Právoplatnými kmotrami se tak pacovské báby staly hned šestnáctkrát, přičteme-li i případy kmotrovství porodní báby z Chyšky, pak jde o osmnáct případů.

Také v Jetřichovci se báby v roli kmotry objevovaly velmi často. Terezie Lučanová se stala kmotrou pěti zdejších dětí, ve třech případech pak opět za doprovodu kostelníka. Josefa Křečánová s kostelníkem posloužili stejnému počtu dětí, jedenkrát pak společně zastupovali jiný kmotrovský pár. Marie Matějková byla kmotrou šesti dětí, ve většině případů také byla doprovázena osobou kostelníka, jedenkrát zde zastupovala nepřítomnou. Julie Lučanová byla kmotrou jediného dítěte a její místní kolegyně Barbora Vojnová se jen od svého nástupu v závěru roku 1878 do konce roku 1883 stala kmotrou šesti dětí (v polovině případů v páru s kostelníkem), dvakrát se objevila v zastupitelské pozici. Také v tomto ohledu hrál jistě roli její jetřichovecký původ. Celkem se zde báby jakožto právoplatné kmotry objevují ve třiatvaceti případech.

10.2. Zkoušené a nezkoušené porodní báby v Jetřichovci, Zhořci, Samšíně a Roučkovcích

Ve městě Pacově se již v polovině 19. století setkáváme výhradně se školenými porodními bábami. Téměř by se zdálo, že praxe nekvalifikovaných žen je již zcela záležitostí minulosti. Ve skutečnosti tomu tak zdaleka nebylo. Mnohokrát skloňovaný nadbytek zkoušených bab ve městech a jejich naprostý nedostatek na venkově je zvláště patrný, když se podíváme do matričních knih, jež přísluší jen pár kilometrů vzdáleným obcím, které byly součástí téže farnosti. Zde dlouhodobě působily nediplomované, nicméně zpravidla velmi zkušené ženy, těšící se značné důvěře místních rodiček.

Jetřichovec až do padesátých let disponoval právě takovými porodními bábami. Do března roku 1853 je v matrice uváděno jméno nezkoušené porodní báby Barbory Papežové, jež se v matričních záznamech v roli porodní báby objevuje již na samém počátku třicátých let. Od dubna však zůstává kolonka určená pro zápis jména intervenující porodní báby prázdná. Ačkoli námi zmíněná Barbora Papežová byla již v této době velmi stará (v samém závěru roku 1855 ve věku osmdesáti let zemřela) a svou praxi již možná nebyla úplně schopna vykonávat, nepochybně však byla nahrazena jinými nezkoušenými kolegyněmi. Od ledna roku 1856 lze v matrice zaznamenat jména již zkoušených bab, které do Jetřichovce však musely docházet z Těchobuze či Salačovy Lhoty. Od roku 1857 se zde stále více začínají angažovat porodní báby z Pacova, nejvíce pak Terezie Lučanová.

Zcela totožná byla situace v nedalekém Zhořci. I zde až do května roku 1853 velmi aktivně působila nezkoušená Barbora Papežová z Jetřichovce a také ve zdejší matrice počíná kaplan od dubna roku 1853 vynechávat jména porodních bab. Od roku 1856 zde začíná vypomáhat pacovská porodní bába Terezie Lučanová.

V Samšíně se angažovalo několik nezkoušených porodních bab, jejichž jména však z matriky na počátku roku 1853 rovněž mizí. V lednu roku 1856 začínají být kaplanem zapisovány báby zkoušené, opět se jedná o babičky pacovské. Naprosto stejný model lze pozorovat také v roučkovické matrice narozených.

Vzhledem ke skutečnosti, že jde o obce jedné farnosti, byl kaplan, jenž údaje zapisoval do všech čtyř matrik narozených, totožný. Ve všech zmíněných místech dlouhodobě působily báby nezkoušené. Situace se počala měnit až v padesátých letech, kdy se tlak na kvalifikovanost bab začal významně zvyšovat, od roku 1852 neměla být aktivita bab nezkoušených již faráři

vůbec trpěna.²⁵⁹ Dle ministerského nařízení z 30. září 1857, jak jsme již upozornili v bakalářské práci, mají být neoprávněné ženy trestány „(...) peněžitou pokutou (1-100 zl.) k rukoum ústavu místních chudých, po případě vězením od 6 hodin až do 14 dnů.“²⁶⁰ Kaplan si požadavek na babickou praxi provozovanou pouze zkoušenými bábami plně uvědomoval a ocital se tak ve složité situaci, proto patrně zvolil možnost nějaký čas nezapisovat jména nezkoušených bab. O tom, že se jednalo o báby bez oficiálního vzdělání, jejichž jména po několik let nebyla v matrikách uváděna, není třeba pochybovat. V několika případech dokonce nacházíme poznámky o provedení nouzového křtu nezkoušenou bábou, aniž by bylo uvedeno její jméno, avšak když se zcela výjimečně v tomto časovém rozmezí angažovala bába zkoušená, pak bylo její jméno do matriky zapsáno. Pacovské porodní báby, zejména pak roku 1856 diplomovaná Terezie Lučanová, významně napomohly situaci řešit. Zda byla skutečně přítomna všem porodům či zda v některých případech byla přivolána, aby rodičku i dítě pouze zkontrolovala a následně je jen odnesla ke křtu, se můžeme jen dohadovat. Patrně se však zdejší kaplan neuchyloval k zapisování jiných bab, než mu byly nahlášeny (tedy namísto nekvalifikovaných báby diplomované)²⁶¹, respektive on sám zřejmě raději pole určené pro jméno báby nechal prázdné. Ostatně již guberniální nařízení z 22. července 1825 ukládá knězi povinnost do matriky uvádět jména těch osob, jež u porodu skutečně asistovaly.

Dodejme, že ačkoli se v průběhu času množí počet trestaných osob za „pokoutní“ babictví (spolu se stále se zpřísnujícími hygienickými normami, s nimiž nemohou být nezkoušené báby, dle úřadů, dobře seznámeny), s nezkoušenými bábami se lze na Pacovsku setkat ještě i ve století dvacátém. Důvodem je nepochybně nedostatečný počet kvalifikovaných žen. Například 21. ledna 1901 posílá pelhřimovský okresní starosta Zemskému výboru žádost o příspěvek na vzdělání jisté Terezie Přenosilové.²⁶² Uvádí zde jména několika obcí, z nichž značná část přísluší do pacovského okresu, které nejsou dosud školenou bábou obslouženy. Současně zmiňuje oblast, v níž působí již velmi stará porodní bába a ve které bude záhy třeba zajistit náhradnici. Celkově se jednalo asi o 2200 obyvatel, pro které by měla být k dispozici vzdělaná porodní bába.²⁶³ Odpověď, jež z Prahy přišla, sice obsahovala jistý příslib, nicméně situace nebyla neprodleně řešena.

²⁵⁹ PAULY, Jan K. *Právní rádce pro duchovní správu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Věstník katolického duchovenstva, 1902, s. 96.

²⁶⁰ VESELÝ, František X. *Všeobecný slovník právní II*. Praha: F. X. Veselý, 1896, s. 44.

²⁶¹ Dle výpovědi jedné z porodních bab se farář k takovému jednání uchýlil například v nedalekých Vojslavicích na Humpolecku v roce 1914. KUBÍČKOVÁ, Kristýna. *Obřadnost spojená s narozením dítěte na Pelhřimovsku: role porodní báby z hlediska etnologie*. S. 29.

²⁶² Ibid. Žádost okresního starosty o podporu vzdělání Terezie Přenosilové.

²⁶³ Podobných žádostí, dokládajících neutěšenou situaci v mnoha oblastech českých zemí, se do rukou zemských úředníků dostalo značné množství, přičemž zpravidla v nich byly uvedeny přesné údaje o počtech osob, jimž není poskytnuta babická péče.

11. Porodní bába Josefa Křečánová²⁶⁴

Dne 13. února roku 1838²⁶⁵ se v obci Zdešov, jež se nacházela v žirovnickém panství, narodila manželům Tomášovým dcera Josefa. Otec Josef Tomáš zde působil jako učitel, matka Marie Tomášová, roz. Moravcová, pocházela ze selské rodiny. Ve věku sedmadvaceti let se 27. února 1865²⁶⁶ Josefa Tomášová provdala za pacovského kožešníka Antonína Křečána, nevlastního bratra porodní báby Josefy Lešanovské, roz. Křečánové. Manželé se nastěhovali do domu č. p. 159, ve kterém se již 14. října téhož roku²⁶⁷ narodil jejich první syn František. Poznamenejme, že u porodu asistovala Terezie Lučanová.

Do stejného domu byla 6. června 1868²⁶⁸ k porodu jejich dalšího dítěte povolána Josefa Lešanovská. Novorozená dívka byla pokřtěna jako Marie, po pouhých jedenácti týdnech života zemřela na *zápal střev*. Patrně v této době se rodina přestěhovala do domu č. p. 7. Zde se manželům Křečánovým 18. září 1871²⁶⁹ narodila dvojčata, k porodu byla povolána Marie Králová z Pošné. Z jakého důvodu si rodička nevybrala některou ze svých kolegyň, můžeme jen spekulovat. Chlapec dostal jméno Lambert, dívka Ludmila Anastázie. Obě děti však žily jen krátce. Lambert zemřel na *zápal mozku* 3. listopadu 1871²⁷⁰ a Ludmila 29. ledna 1872 na *psotník*²⁷¹. Poslední porodní bábou, jež se ve sledované rodině Křečánových u porodu angažovala, byla Marie Matějková, která 16. května 1873²⁷² pomohla na svět Johanně Křečánové. Novorozená dívka se však nedožila ani jednoho roku, zemřela na *zápal střev*²⁷³.

Z dětí manželů Křečánových, o nichž lze najít záznam v pacovské knize narozených, se tedy dospělosti dožil pouze prvorozený František. Nicméně se zdá, že si pár snad ještě jedno dítě osvojil či snad měla Josefa dítě nemanželské, neboť v *Zapsání úmrtím*²⁷⁴ jsou uvedeny dvě pozůstalé děti, a to František, kterému je v době úmrtí matky již osmnáct let, a jistá Antonie, jíž by mělo být třidvacet let a která by měla v této době vykonávat pozici služebné ve Vídni. O tom, že se nejedná o potomka manželů Křečánových, svědčí skutečnost, že prvním dítětem, které se narodilo po uzavření sňatku, byl syn František, přičemž v matričním zápisu je dokonce

²⁶⁴ Časovým rozsahem praxe Josefy Křečánové jsme si vymezili období, které diplomová práce zpracovává nejdetajněji (1871-1883).

²⁶⁵ SOA Třeboň - Sbirka matrik, FÚ Žirovnice, kniha č. 6, fol. 466.

²⁶⁶ SOA Třeboň - Sbirka matrik, DÚ Pacov, kniha č. 14, fol. 37.

²⁶⁷ Ibid. kniha č. 10, fol. 233.

²⁶⁸ Ibid. kniha č. 10, fol. 294.

²⁶⁹ Ibid. kniha č. 11, fol. 15.

²⁷⁰ Ibid. kniha č. 19, fol. 206.

²⁷¹ Ibid. kniha č. 19, fol. 208.

²⁷² Ibid., kniha č. 11, fol. 45.

²⁷³ Ibid. kniha č. 19, fol. 224.

²⁷⁴ MZA Brno - SOKA Pelhřimov, OS Pacov, inv. č. IV 286/1883, kart. 148. fol. 1-2.

uvedena poznámka o jeho prvorozenosti. Pravděpodobně nebyla Antonie ani dcerou z prvního manželství obou partnerů, neboť oba do manželství vstupovali jakožto svobodní,²⁷⁵ nikoli jako vdova či vdovec. Ať už byla Antonie dítětem osvojeným, či snad dokonce nemanželským (což není příliš pravděpodobné), pak je jisté, že o něj rodina pečovala již od útlého věku. V době, kdy Josefa Křečánová sepsala dopis městské radě, ve které žádá o finanční podporu, píše, že se stará o dvě malé, zcela nezaopatřené děti. Dopis je datován 11. července 1871, dcera Marie byla již po smrti, dvojčata se narodila až v závěru měsíce září. Kromě Františka se tedy již patrně starala také o Antonii.

V době, kdy Josefa Křečánová absolvovala v Praze babický kurz, se tak musela rodina se dvěma malými dětmi obejít bez její přítomnosti, nakolik se angažovaly příbuzné či známé, se můžeme jen dohadovat. Nicméně je jasné, že opustit domov na několik měsíců nebylo snadné. Diplom obdržela v roce 1871 (zřejmě hned v lednu), kdy jí bylo třiatřicet let, sama do této doby absolvovala dva porody vlastních dětí a současně měla osobní neblahé zkušenosti s kojeneckou úmrtností.

Právě obdobím její praxe jsme si vymezili časový úsek, kterým jsme se v předkládané práci zabývali nejdetailněji, jde o léta 1871-1883. Ačkoli c. k. okresní hejtmanství až v březnu roku 1871 navrácí do Pacova krajským lékařem potvrzený babický diplom, a tím jí povoluje vykonávat činnost, porodní bába, dle knihy narozených, praxi provozovala již od února 1871. U prvního porodu nevypomáhala v Pacově, nýbrž v Roučkovících. Jak jsme již uvedli výše, v této obci se angažovala v poměrně hojné míře.

V Pacově pomohla nejméně 235 rodičkám, připočteme-li údaje o její praxi ostatních obcích farnosti, pak za svou nedlouhou kariéru asistovala nejméně u 351 porodů (Příl. 3, Tab. 3). Ze zmíněných obcí pak nejčastěji působila v Roučkovících a Jetřichovci, minimálně pak v Samšíně či Zhořci (nutno však mít neustále na paměti celkový počet porodů v daných lokalitách).

V babické praxi Josefy Křečánové nastal určitý zlom, jenž patrně souvisel, jak jsme již uvedli, s úmrtím porodní báby Josefy Lešanovské. Roku 1877 se již Josefa Lešanovská angažovala méně než v letech předcházejících (ačkoli byla stále velmi aktivní) a Josefa Křečánová pak v tomto roce obsloužila největší počet rodiček za svou dosavadní praxi. Současně došlo také k poměrně značné obměně klientely. Od roku 1878 začala Josefa Křečánová působit v rodinách lékárníků, lékařů, majitelů domů apod., jež dosud obstarávala Josefa Lešanovská.

²⁷⁵ SOA Třeboň - Sbirka matrik, DÚ Pacov, kniha č. 14, fol. 37.

Josefa Křečánová by se patrně stala jednou z nejžádanějších bab, avšak 5. července 1883²⁷⁶ zemřela. Stalo se tak v domě č. p. 73, odkud téměř po celý čas své babické dráhy odcházela k rodičkám. Dle soudního ohledání byl příčinou úmrtí *zánět pobřišnice*²⁷⁷. Jak jsme již uvedli výše, šlo patrně o velmi náhlé úmrtí, neboť ještě v závěru června asistovala u porodu. Josefa Křečánová, „manželka kožešníka a porodní babička“,²⁷⁸ po sobě nezanechala žádné jmění.

²⁷⁶ Ibid. kniha č. 20, fol. 47.

²⁷⁷ SOA Třeboň - Sbirka matrik, DÚ Pacov, kniha č. 20, fol. 47.

²⁷⁸ MZA Brno - SOKA Pelhřimov, OS PAcov, inv. č. IV 286/1883, kart. 148. fol. 1-2.

12. Závěr

Integrální součástí lokální společnosti Pacova, potažmo pacovské farnosti, byla ve druhé polovině 19. století skupina porodních bab, jež zdaleka nereprezentovala pouze určitý zdravotnický personál. Ačkoli se, alespoň v prostředí samotného maloměsta, jednalo již výhradně o ženy, jež prošly institucionálním vzděláním, které bylo zakončeno zkouškou (babictví tak představovalo jednu z prvních ženských profesí), stále tyto ženy plnily i množství dalších sociálních funkcí. Zcela nepochybně se zmíněné funkce v průběhu doby významně proměňovaly, avšak i v námi sledovaném období byly báby v mnoha svých společenských rolích, jak jsme se pokusili naznačit v předkládané práci, zcela nezastupitelné

Cílem předkládané práce bylo nahlédnout problematiku babictví prostřednictvím konkrétní skupiny žen, které v daném čase praxi provozovaly. Podobně jako u valné většiny výzkumů spojených s představiteli neelitních vrstev, i zde jsme se potýkali s nedostatkem ego-dokumentů. Babická praxe tak byla rekonstruována výhradně za pomoci pramenů úřední povahy, zejména pak na základě studia matrik, což pochopitelně vede pouze k dílčímu a specifickému odrazu dobové reality. Přesto jsme se na základě zevrubného rozboru záznamů obsažených v knihách narozených pokusili představit určité aspekty praxe porodních bab. Hojně jsme pracovali s číselnými údaji, zajímala nás například četnost angažovanosti jednotlivých bab v rodinách určitých sociálních vrstev, jednotlivých profesí, v rámci různých obcí farnosti apod. Stále je však třeba mít na paměti řadu úskalí, jež s sebou takový výzkum nese. Například dnes již nemůžeme přesně určit, zda se někdy kaplan neuchýlil k zápisu jiné porodní báby, než u porodu skutečně byla (z důvodu její nedostatečné kvalifikace), v určitých obdobích jména zcela vynechával apod.

Přes veškeré naznačené limity však výzkum alespoň částečně poodhalil některé ze zajímavých problémů (četnost nouzových křtů, kmotrovství porodních bab v doprovodu kostelníka, sociální stratifikace klientely apod.), jež s babickou praxí souvisí a jež si nepochybně zaslouží pozornost.

13.Literatura a prameny

13.1.Seznam použité literatury

ČÁŇOVÁ, Eliška. Využití matričních údajů z povědních seznamů v demografické statistice. In: *Archivní časopis*. 1978, **28** (3), s. 162-168. ISSN 0004-0398.

DAVID, Josef. *Komunální elity v Pacově v letech 1848-1918*. České Budějovice, 2012. Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav.

DOLEŽAL, Antonín. *Od babictví k porodnictví*. Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0277-6.

DOUŠEK, Roman et al. *Archivní prameny v etnologickém výzkumu I*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-6862-9.

DRÁPALA, Daniel. Dějiny banalit? Ethnohistorie: na pomezí historie a etnologie. In: *Historie v kontextu ostatních vědních disciplín. IX. sjezd českých historiků. Pardubice 6. - 8. září 2006*, Brno: Sdružení historiků České republiky (Historický klub 1872), 2008. ISBN 978-80-904069-1-9.

DVORSKÝ, František. *Řád lékařský pro Království české z L. 1753*. Praha: F. Dvorský, 1880.

FIALOVÁ, Ludmila. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha: Mladá fronta, 1998, s. 190. ISBN 80-204-0720-0.

FILIPPINI, Nadia. *Die Hand, das Eisen und das Weihwasser. Hebammen, Geburtshelfer und Priester im Venetien des 19. Jahrhunderts*. In: SCHLUMBOHM, Jürgen et al. *Rituale der Geburt: eine Kulturgeschichte*. München: C.H. Beck, 1998. S. 119-136. ISBN 3-406-42080-X.

GEERTZ, Clifford. *Interpretace kultur: vybrané eseje*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-85850-89-3.

GRULICH, Josef. *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2008. ISBN 978-80-7394-091-1.

- GRULICH, Josef. Zkoumání "maličností". (Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie). In: *Český časopis historický*. 2001, **99** (3), s. 519-547. ISSN 0862-6111.
- HAKL, Bohumil F. O čem má býti porodní bába od pastýře duchovního poučena? In: *Časopis katolického duchovenstva*, 1885, **26** (1), s. 19-27.
- HLAVAČKA, Milan et al. *České země v 19. století: proměny společnosti v moderní době*. Praha: Historický ústav, 2014. ISBN 978-80-7286-219-1.
- HORSKÁ, Pavla. K ekonomické aktivitě žen na přelomu 19. a 20. století. (Příklad českých zemí). In: *Československý časopis historický*, 1983, **81** (5), s. 711-743.
- HORSKÁ, Pavla. Česká historická demografie. In: *Český časopis historický*. 1991, **89** (4), s. 519-532. ISSN 0862-6111.
- HORSKÁ, Pavla. Umělé přerušení těhotenství pohledem historické demografie. In: *Historická demografie*. 2003, 27, s. 225-242. ISSN:0323-0937.
- HOUDEK, Lubomír, ed. *Gynekologicko-porodnická klinika "U Apolináře"*. Praha: Galén, 2008. ISBN 978-800-7262-601-4.
- HRACHOVÁ, Helena. „Těhotným, rodičkám a šestinedělkám ku pomoci“. *Obraz porodní báby na jihu Čech v 18. a 19. století*. České Budějovice, 2011. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav.
- CHARVAT, Vladimír J. *Z českého jihu*. Praha: Edv. Grégr, 1898.
- IGGERS, Georg G. *Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivy k postmoderní výzvě*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-504-8.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *K novověkým sociálním dějinám českých zemí II. Z dob rakouských a předlitavských 1848-1918*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-496-9.
- KUBÍČKOVÁ, Kristýna. *Obřadnost spojená s narozením dítěte na Pelhřimovsku: role porodní báby z hlediska etnologie*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav etnologie.
- LABOUVIE, Eva. *Beistand in Kindsnöten: Hebammen und weibliche Kultur auf dem Land (1550-1910)*. Frankfurt am Main: Campus Verlag, 1999. ISBN 3-593-36361-5.

LENDEROVÁ, Milena. Porodní bába: od poslání k profesi. In: BROKLOVÁ, Eva, ed. *Věře Olivové ad honorem: sborník příspěvků k novodobým českým dějinám*. Praha: Společnost Edvarda Beneše v Ústavu T. G. Masaryka, 2006, s. 227-242. ISBN 80-86142-24-8.

LENDEROVÁ, Milena. Od porodní báby k porodní asistentce. In: LENDEROVÁ, Milena, ed. *Theatrum historiae: sborník prací Katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. ISBN 80-7194-857-8.

LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL, *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-647-9.

LENDEROVÁ, M., D. TINKOVÁ a V. HANULÍK. *Tělo mezi medicínou a disciplínou: proměny lékařského obrazu a ideálu lidského těla a tělesnosti v dlouhém 19. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014. ISBN 978-80-7422-313-6.

LENDEROVÁ, Milena. Dívčí vzdělání v Čechách 19. století. In: PIORECKÁ, Kateřina a Václav PETRBOK. *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 24. ročníku symposia k problematice 19. století Plzeň, 4.-6. března 2004*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2004, s. 375-384. ISBN 80-85778-43-2.

LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1.

LEŠANOVSKÝ, Karel. Po stopách rodu Lešanovských z Pacova. In: *Vlastivědný sborník Pelhřimovska*, 2008, 19, s. 242-252. ISSN 1211-9741.

LEVI, Giovanni. On Microhistory. In: BURKE, Peter, ed. *New Perspectives on Historical Writing*. University Park: Pennsylvania State University Press, 2001, s. 99-119. ISBN 0-271-02117-9.

MACKOVÁ, Marie. Ženy v prostředí venkovského města druhé poloviny 19. století. In: GONĚC, Vladimír. *Česko-slovenská historická ročenka*. Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 237-245. ISSN 1214-8334.

MACHAČOVÁ, Jana. *O středních vrstvách v českých zemích 1750-1950: základní zjištění, hypotézy, náměty*. Opava: Slezské zemské muzeum, 2002. ISBN 80-86224-36-8.

MACHAČOVÁ, Jana a Jiří MATĚJČEK. *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1780-1914*. Opava: Slezské zemské muzeum, 2002. ISBN 80-86224-23-6.

MAUR, Eduard. Smrt ve světle demografické statistiky. In: LORENZOVÁ, Helena a Taťána PETRASOVÁ. *Fenomén smrti v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 9.-11. března 2000*. Praha: Koniasch Latin Press, 2001. ISBN 80-85917-79-3.

MAUR, Eduard. *Základy historické demografie*. Praha: Univerzita Karlova, 1983; HORSKÁ, Pavla. Česká historická demografie. In: *Český časopis historický*. 1991, **89** (4). ISSN 0862-6111.

MAUR, Eduard. Církevní matriky jako historický pramen se zvláštním zřetelem k historické demografii. In: *Sborník archivních prací*. 1970, **20** (2), s. 4-15. ISSN 0036-5246

MELKESOVÁ, Miroslava. ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR. Kmotrovství ve venkovském prostředí raného novověku na základě výzkumu chýnovské farnosti. In: *Historická demografie*. 2003, **27**, s. 63-120. ISSN:0323-0937.

MELKESOVÁ, Miroslava. Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku. In: *Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie*. 2003, **14** (11/12), s. 262-276. ISSN:1210-6097.

MELKESOVÁ, Miroslava. "... skrze něž Pán Bůh svět, církev i nebe množí..." Raněnovověké venkovské šestinedělky, porodní báby a kmotry. In: ČADKOVÁ, Kateřina, Milena LENDEROVÁ a Jana STRÁNÍKOVÁ. *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie: (sborník příspěvků v IV. pardubického bienale 27.-28. dubna 2006)*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 263-289. ISBN 80-7194-920-5.

MEDICK, Hans. „Missionare im Ruderboot“? Ethnologische Erkenntnisweisen als Herausforderung an die Socialgeschichte, In: *Geschichte und Gesellschaft: Zeitschrift für historische Socialwissenschaft* 10. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1984. ISSN 0340-613x.

MOŠNER, František, J. *Babictví*. Olomouc: Aloizyus Škarnicl, 1837.

MUSILOVÁ, Dana. Ženy a podnikání (s přihlédnutím k východočeskému regionu). In: ŠŮLA, Jaroslav. *Podnikání a podnikatelé v dějinách východních Čech: sborník příspěvků*

přednesených na vědecké konferenci konané v Hradci Králové ve dnech 18. a 19. září 2002.
Hradec Králové: Ústav historických věd PdF Univerzity Hradec Králové, 2002, s. 193-199.
ISSN 1211-8176.

NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, 2004.
ISBN 80-7021-397-3.

NEUDORFLOVÁ-LACHMANOVÁ, Marie. Problematika žen a placená práce v ženských časopisech na přelomu 19. a 20. století. In: *Historická demografie*. 2010, **34** (1), s. 2-13. ISSN 0323-0937.

NODL, Martin. Mikrohistorie a historická antropologie. In: *Dějiny - teorie - kritika*. 2004, **2** (1), s. 237-252. ISSN: 1214-7249.

NULAND, Sherwin B. *Špinavé ruce: mikrobi, horečka omladnic a podivuhodný příběh Ignáce Semmelweise*. Praha: Argo, 2005. ISBN 80-7203-673-4.

PECHÁČEK, Gabriel. Křest z naléhavé potřeby. In: *Časopis katolického duchovenstva*. 1899, 4, s. 209-214.

PAULY, Jan K. *Právní rádce pro duchovní správu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Věstník katolického duchovenstva, 1902.

PFLEGEROVÁ, Lucie. *Představitelé venkovských elit na jihu Čech v 18. a 19. století: společenská role křesťanských kmotrů a svědků svatebních obřadů*. České Budějovice, 2011. Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav.

ROZSÍVALOVÁ-LENZOVÁ, Helena. Vznik babických škol v Československu. In: *Československá nemocnice*. 1951, 19, s. 96-102.

RUBEŠKA, Václav. *Porodnictví pro babičky*. Praha: Nákl. vlast., 1903

RŮŽKOVÁ, Jiřina a Josef ŠKRABAL, eds. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. Díl 1. Praha: Český statistický úřad, 2006. ISBN 80-250-1310-3.

SEDLÁČKOVÁ, Radmila. *Historie babictví v Čechách a na Moravě*. Brno: Ústav pro další vzdělávání stř. zdravot. prac., 1973.

SCHLUMBOHM, Jürgen et al. *Rituale der Geburt: eine Kulturgeschichte*. München: C.H. Beck, 1998. ISBN 3-406-42080-X.

SKOČDOPOLE, Antonín. *Příručná kniha bohosloví pastýřského*. České Budějovice: Antonín Skočdopole, 1874.

SKOŘEPOVÁ, Markéta. *Ovdovění a osiření ve venkovské společnosti. Panství Nový Rychnov, 1785-1855*. České Budějovice, 2014. Disertační práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav.

STOKLASOVÁ, Hana. *Katolické přechodové rituály v „dlouhém“ 19. století*. Pardubice, 2014. Disertační práce, Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, Ústav historických věd.

SVOBODNÝ, Petr a Ludmila HLAVÁČKOVÁ. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha: Triton, 2004. ISBN 80-7254-424-1.

STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Výchova a vzdělávání dívek na cestě k moderní občanské společnosti: genderové a sociální aspekty procesu socializace mládeže v období 1777-1868*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2013. ISBN 978-80-7395-511-3.

STRENG, Jan. *Kniha babická ku prospěchu žen babictwí se učících*. Praha: Nákladem knihkupectví Bedřicha Ehrlicha, 1859.

TINKOVÁ, Daniela. *Tělo, věda, stát: zrození porodnice v osvícenské Evropě*. Praha: Argo, 2010. ISBN 978-80-257-0223-9.

TRAJER, Johann. *Historisch-statistische Beschreibung der Diöcese Budweis*. Budweis: Druck von F. Zdarssa, 1862. Online, [cit. 2015-08-10]. Dostupné také z: <http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10011612_00694.html?rotate=0>.

VELKOVÁ, Alice. *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?: Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*. Praha: Historický ústav, 2009. ISBN 978-80-7286-151-4.

VELKOVÁ, Alice. Nemanželské děti ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století. In: JIRÁNEK, Tomáš a Jiří KUBEŠ. *Dítě a dětství napříč staletími. 2. Pardubické bienále, 4. a 5. dubna 2002*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2002, s. 205-227. ISBN 80-7194-515-3.

VELKOVÁ, Alice, Staré ženy ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století. In: HOJDA, Zdeněk, Marta OTTLOVÁ a Roman PRAHL. *Vetché stáří, nebo zralý věk moudrosti?: sborník příspěvků z 28. ročníku symposia k problematice 19. století : Plzeň, 28. února - 1. března 2008*. Praha: Academia, 2009, s. 207-219. ISBN 978-80-200-1691-1.

VESELÝ, František X. *Všeobecný slovník právní II*. Praha: F. X. Veselý, 1896.

VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. Kvalifikace, profesionalizace a tzv. ženská povolání v českých zemích. In: ČADKOVÁ, Kateřina, Milena LENDEROVÁ a Jana STRÁNÍKOVÁ. *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie: (sborník příspěvků v IV. pardubického bienale 27.-28. dubna 2006)*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 358. ISBN 80-7194-920-5.

Zákonník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené: rok 1874. Vídeň: Císařsko-královská tiskárna dvorská a státní, 1874.

Zákonník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené: rok 1881. Vídeň: Císařsko-královská tiskárna dvorská a státní, 1881.

13.2. Archivní prameny

MZA Brno - SOkA Pelhřimov, AM Pacov, *Památeční kniha města Pacova I 1888-1918*.

MZA Brno - SOkA Pelhřimov, AM Pacov, inv. č. 317, fol. 604.

MZA Brno - SOkA Pelhřimov, AM Pacov, inv. č. 480, kart. 122.

MZA Brno - SOkA Pelhřimov, AM Pacov, inv. č. 523, kart. 132.

MZA Brno - SOkA Pelhřimov, AM Počátky, inv. č. 1128, kart. 272.

MZA Brno - SOkA Pelhřimov, OŠV, národopisný dotazník pro obec Košetice.

SOA Třeboň - Sbírká matrik, DÚ Pacov, kniha č. 11, 22, 30, 32.

SOA Třeboň - Sbírká matrik, FÚ Hořepník, kniha č. 15.

SOA Třeboň - Sbírká matrik, FÚ Žirovnice, kniha č. 6.

MÚ Pacov, Jetřichovec 1880-1948, Roučkovice 1871-1935.

NA, ZV, kart. 3942.

NA, ZPN, kart. 2.

14. Přílohy

14.1. Seznam příloh

Příloha 1: Tabulka 1: Počet obyvatel na jednu porodní bábu v Pacově.....	- 89 -
Příloha 2: Tabulka 2: Porodní bába v roli kmotry spolu s kostelníkem mezi lety 1871-1883	- 89 -
Příloha 3: Tabulka 3: Četnost asistencí porodní báby Josefy Křečánové v obcích pacovské farnosti mezi lety 1871-1883	- 90 -
Příloha 4: Obrázek 1: Podíl asistencí jednotlivých pacovských porodních bab v Jetřichovci mezi lety 1871-1883	- 91 -
Příloha 5: Obrázek 2: Podíl asistencí jednotlivých pacovských porodních bab ve Zhořci mezi lety 1871-1883	- 91 -
Příloha 6: Obrázek 3: Podíl asistencí jednotlivých pacovských porodních bab v Samšíně mezi lety 1871-1883	- 92 -
Příloha 7: Obrázek 4: Podíl asistencí jednotlivých pacovských porodních bab v Roučkovicích mezi lety 1871-1883	- 92 -
Příloha 8: Obrázek 5: Kvitance vystavená Terezií Lučanovou	- 93 -
Příloha 9: Obrázek 6: Dopis lékaře Viktora Nováka popisující zdravotní stav porodní báby Julie Lučanové	- 94 -

Příloha 1

Rok	Počet obyvatel	Počet obyvatel na jednu p.b.
1850	2932	977,3
1857	2876	958,7
1869	2920	973,3
1880	2886	721,5
1890	2848	569,6
1900	2923	730,8

Tabulka 4: **Počet obyvatel na jednu porodní bábu v Pacově** (Zdroj: RŮŽKOVÁ, Jiřina a Josef ŠKRABAL, eds. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. S. 578; *Památeční kniha města Pacova I 1888-1918*, S. 169-170, MZA Brno - SOKA Pehlřimov, AM Pacov, inv. č. 480, kart. 122. Soupis porodních bab.)

Příloha 2

Porodní bába	S kostelníkem (oba právoplatnými kmotry)	S kostelníkem (oba zastupují jiné osoby - kmotry)	S kostelníkem (v páru je jeden v zastupující roli, druhý právoplatným kmotrem)
Josefa Lešanovská	53	7	0
Terezie Lučanová	82	13	1
Josefa Křečánová	19	10	1
Marie Matějková	39	4	1
Julie Lučanová	18	4	0
Jiná	2	0	0
Celkem	213	38	3

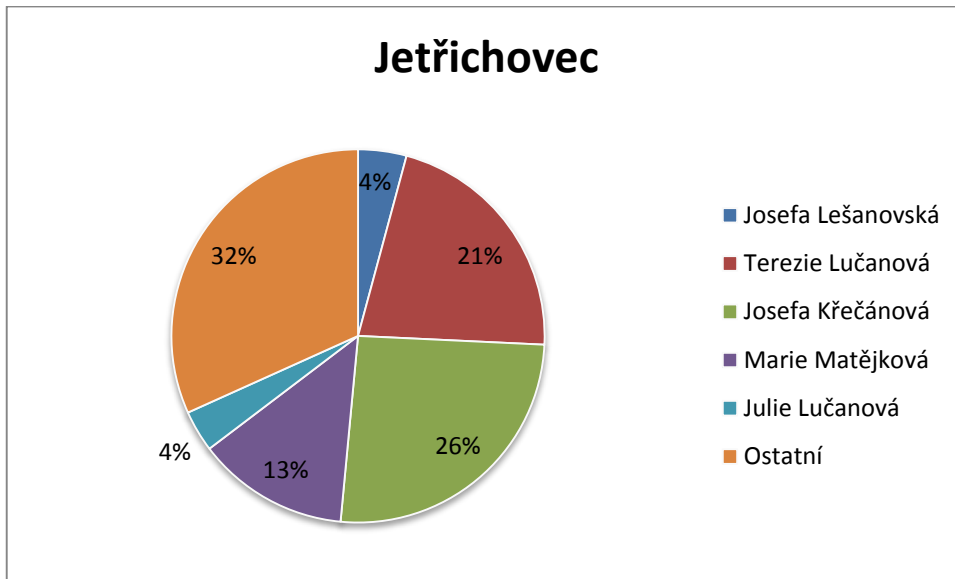
Tabulka 5: **Porodní bába v roli kmotry spolu s kostelníkem mezi lety 1871-1883** (Zdroj: SOA Třeboň – Sběrka matrik, DÚ Pacov, kniha č. 11.)

Příloha 3

Obec	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881	1882	1883	Celkem
Pacov	5	4	8	10	12	12	20	37	21	26	26	32	22	235
Jetřichovec	1	1	3	7	7	4	12	6	0	1	0	0	0	42
Zhořec	0	0	0	0	0	1	1	1	0	2	0	1	0	6
Samšín	4	0	3	0	0	0	1	1	0	1	0	0	0	10
Roučkovice	2	3	5	5	9	4	11	4	3	6	3	3	0	58
Celkem	12	8	19	22	28	21	45	49	24	36	29	36	22	351

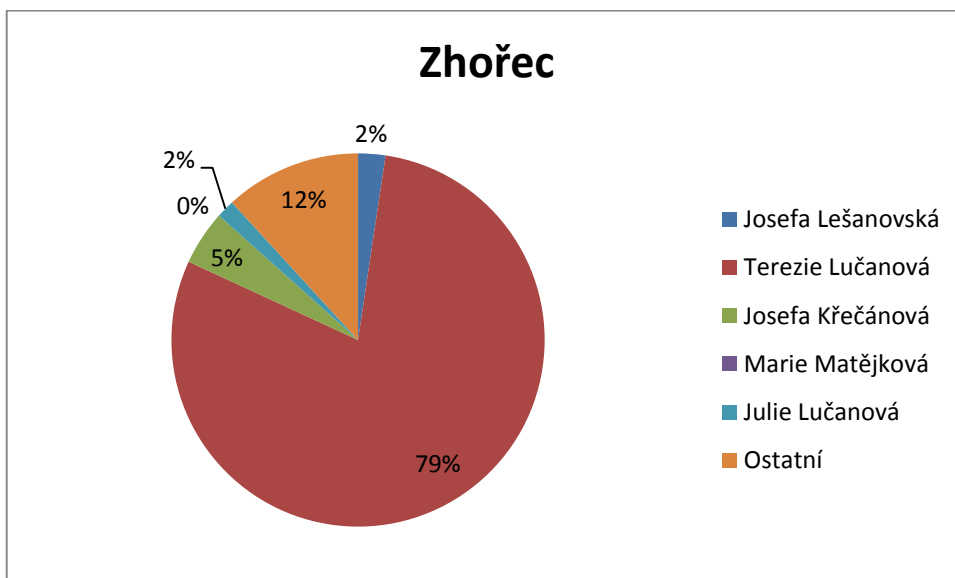
Tabulka 6: Četnost asistencí porodní báby Josefy Křečánové v obcích pacovské farnosti mezi lety 1871-1883 (Zdroj: SOA Třboň – Sběrka matrik, DÚ Pacov, kniha č. 11,22,30,32; MÚ Pacov, Jetřichovec 1880-1948 a Roučkovice 1871-1935.)

Příloha 4

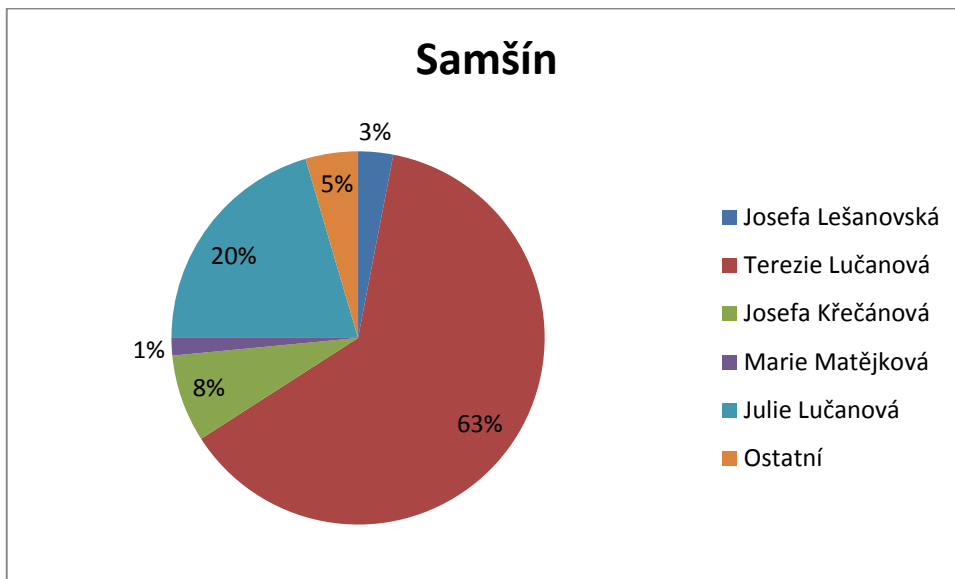
Obrázek 7: Podíl asistencí jednotlivých pacovských porodních bab v Jetřichovci mezi lety 1871-1883 (Zdroj: SOA Třeboň - Sbirka matrik, DÚ Pacov, kniha č. 22, MÚ Pacov, Jetřichovec 1880-1948.)

Příloha 5

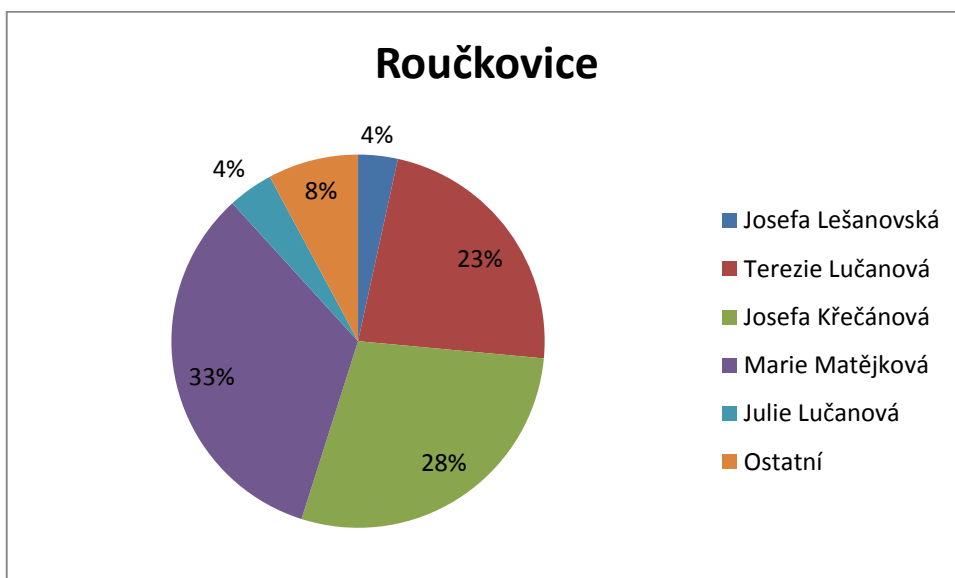
Obrázek 8: Podíl asistencí jednotlivých pacovských porodních bab ve Zhořci mezi lety 1871-1883 (Zdroj: SOA Třeboň – Sbirka matrik, DÚ Pacov, kniha č. 32.)

Příloha 6

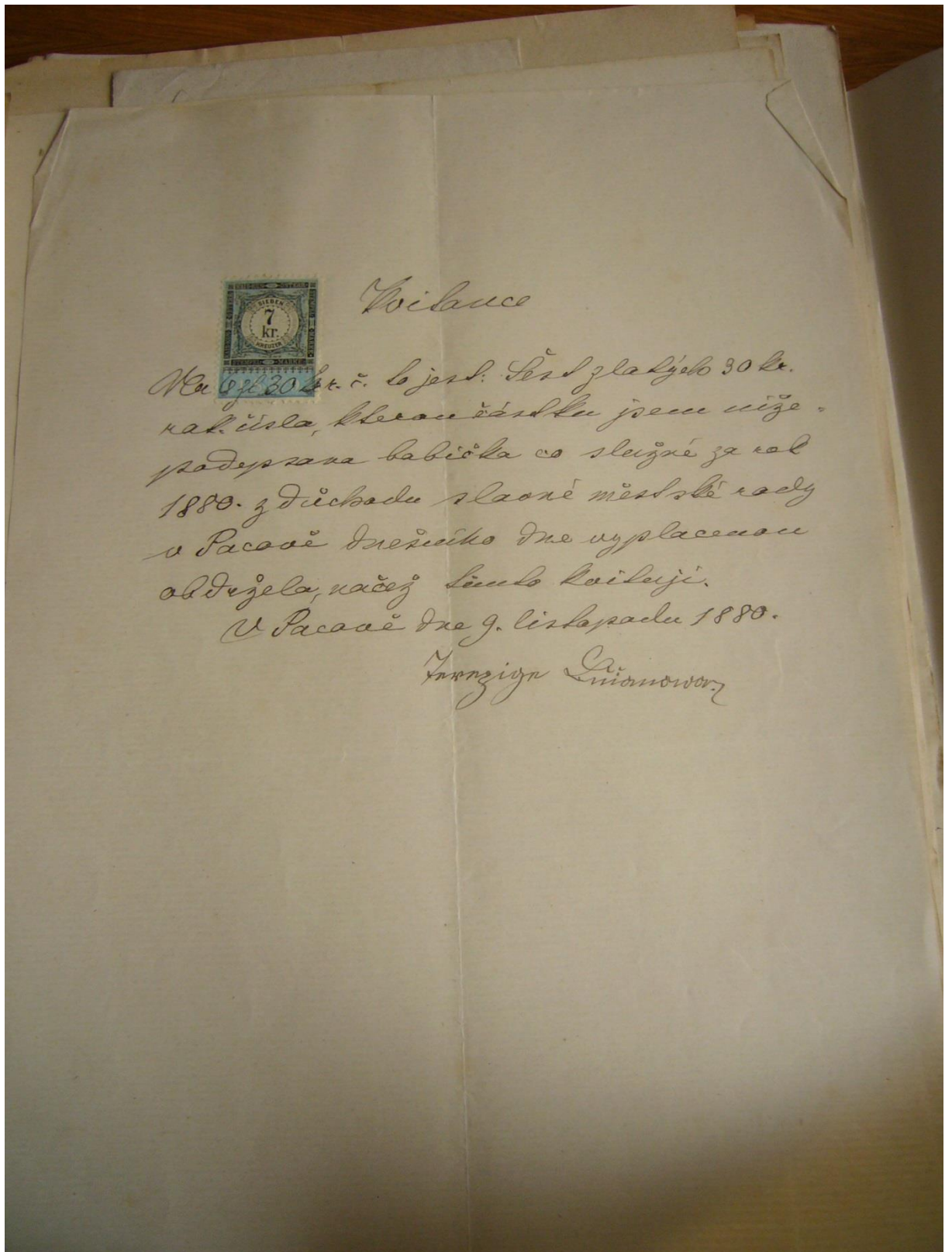
Obrázek 9: Podíl asistencí jednotlivých pacovských porodních bab v Samšíně mezi lety 1871-1883 (Zdroj: SOA Třeboň – Sbirka matrik, DÚ Pacov, kniha č. 30.)

Příloha 7

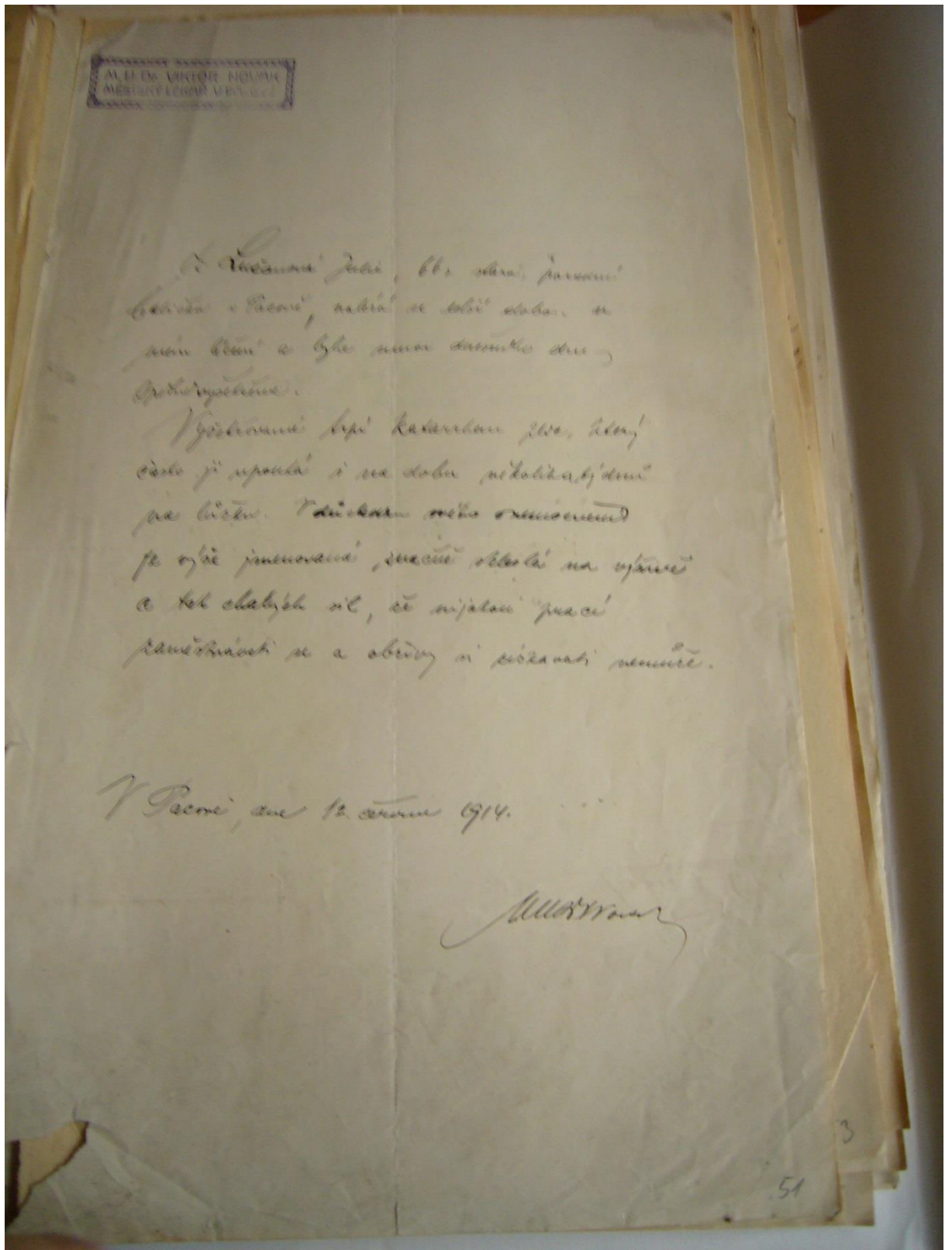
Obrázek 10: Podíl asistencí jednotlivých pacovských porodních bab v Roučkovicích mezi lety 1871-1883 (MÚ Pacov, Roučkovice 1871-1935.)

Příloha 8

Obrázek 11: Kvitance vystavená Terezií Lučanovou (MZA Brno - SOKA Pehlřimov, AM Pacov, inv. č. 480, kart. 122. Kvitance.)

Příloha 9

Obrázek 12: Dopis lékaře Viktora Nováka popisující zdravotní stav porodní báby Julie Lučanové (MZA Brno - SOkA Pelhřimov, AM Pacov, inv. č. 480, kart. 122. Dopis lékaře Viktora Nováka.)